Весна-красна

Наша земля! Радянська земля!

Перемишляни — районний центр Львівської області Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Це тепер.

А як довго (ой, як довго!) це були "Пшемишляни" — містечко Львівського воєвудства Ржечі Посполитої Польської.

А як довго (ой, ще довше!) це було містечко, — я не знаю, як воно ся називало, — австро-угорської монархії.

Їдеш непоганим шосе із Львова на Перемишляни, дивишся і праворуч, і ліворуч, думаєш:

— Чому це була Австро-Угорщина? І чому це Гітлерові хотілося, щоб тут була третя імперія? Чому? Їй-богу, збожеволіли люди!

Подивіться, прошу я вас, на отой лісок. Ну, такий же самісінький, як і під Лебединoм на Сумщині. Ми хлопчаками в ньому проліски рвали і фіалки, і білок ловили. Стоїть он там дубок. На такий самісінький дубок я колись біля В'язового на Полтавщині до кібчикового гнізда дрався.

А ота балка… Хіба не така сама балка біля Хмельницька на Вінниччині? І біля Ладанського монастиря на Прилуччині? І біля Романівки на Сквирщині?

А рілля і праворуч, і ліворуч од шосе… Хіба не на такій самій ріллі росте на Полтавщині пшениця? І на Харківщині? І на Київщині? І на Правобережжі, і на Лівобережжі?

А Австрія кричала, що це її споконвічна земля. Шляхетська Польща, — що це земля її. Гітлер пінить, що ця земля має бути його.

Їдуть назустріч вам парокінні гарби. Сидять на тих гарбах діди, сидять баби, чоловіки, жінки, хлопці, дівчата.

Коли б я теж їхав на гарбі й задрімав, а потім прокинувся, я б, зустрівшись з такою гарбою, обов'язково спинив би коні й спитав:

— Тр-р-р! Драстуйте! Чи далеко ще, скажіть, будь ласка, до Лохвиці?

А мені цілими століттями товкмачили, що отой дід, що з люлькою в зубах на гарбі сидить, що він, дід отой — австріяка!!

Дивлюсь я на того діда і мимоволі регочусь:

— Справді-таки, — достоменнісінький Габсбург!

А потім мені і історичними, і географічними, і етнографічними даними, а найбільше гарматними пострілами й кулеметними чергами доводили, що ота бабуся, величезною теплою хусткою замотана, що вона — не сестра баби Риндички, з "По ревізії", а "уродзона" шляхтянка, прямий нащадок Станіслава Понятовського.

А потім Гітлер, напустивши на цю землю "пантер", "тигрів" — і простих, і "королівських" танків, моторизованої піхоти, почав доводити, що ота чорнобрива молодиця, кароока і вишнегуба — не Оксана Пшенична, а Берта чи Герта Трінкенбрінкен.

І чому саме той гнідий кінь може виплодитися тільки в австро-угорській монархії чи в шляхетській Польщі і збільшувати кількість кінського поголів'я вищезазначених держав?

Бачив я й одну корову, і гусака, і курей бачив — нема в них ні віденського шику, не потребують вони щоранку кави по-варшавському, — таку саму корову я колись пас на Полтавщині, таких саме курей гляділа щоранку моя баба, чи вони з яйцем, і такий саме гусак сичить тепер під Охтиркою, ганяючись за моїми онуками.

Земелька, братця мої, земелька!

І те, що в земельці! Надра, братця мої, надра!

І віковічна рабська праця отих дідів, отих бабів, чоловіків, жінок, хлопців, дівчат. Отих батьків, братів та сестер наших.

А з земельки тої та з надрів, і з одвічної рабської праці батьків, братів та сестер наших — і віденський шик, і кава по-варшавському, і товсті стегна у Берти чи Герти Трінкенбрінкен.

За Перемишлянами є село з типовою австро-угорською чи польською та, мабуть, і німецькою назвою: "Ладанці".

В тому селі є школа, — ну така ж самісінька, як і та, що я в ній починав, як моя баба казала, "обученія" в одному з прекрасних сіл благословенної Полтавщини.

Бігають біля школи хлопчаки, дівчатка. Такі самісінькі хлопчаки і такі самісінькі дівчатка бігають і в нас у кожному селі, біля кожної радянської школи.

І хіба тільки австро-угорсько-польсько-німецький кашкет, що накрив отому хлопчиськові не тільки голову, а й вуха й очі, і козирком торкається

підборіддя, — кашкет не знати якої частини і якої завойовницької армії, — хіба тільки він різнить того хлопчиська від полтавського Йвана в батьківському капелюсі.

— Як тебе звуть?

— Влодко.

— А скільки тобі літ?

— Вісім!

— А в школі вчишся?

— Так!

— А добре вчишся?

— Так!

— А може, кепсько?

— Ні!

— А вчителів у вас багато?

— Двоє.

— Обоє вчительки?

— Ні. Один учитель, а одна вчителька!

— А вчителька тебе б'є?

— Ні!

— А чому?

— Вона хороша!

— А може, треба було б інколи за чуба смикнути?

— Ні!

— А чому — ні?

— Я — хороший!

В школі повно люду. Більше жінок. Мужеська стать — здебільша літні чоловіки, діди.

Дивитесь ви на них, дивляться вони на вас…

На отаких саме нащадків "Габсбургів" та "Янів Собеських" дивились ви і на Харківщині, і на Полтавщині, і на Київщині…

Ви — на них, а вони — на вас.

І очі ті, і постаті ті, — тільки очі журніші та постаті пригнобленіші…

І от виходить перед них людина, так років йому з тридцять п'ять, чорнявий, неголений, обличчя бліде, погляд розгублений.

Виходить і починає говорити:

— Громадяни! Ви мене знаєте. Я — є "станичний" бандерівців у нашому районі. Я закликав вас битися з Радянською владою, закликав

вас не коритися, убивати радянських людей, я наказував вам ховатися по схронах, по лісах. Я наказував палити хати і вбивати тих, хто переходить на бік Радянської влади, і не тільки вбивати їх самих, а нищити їхніх батьків, жінок, дітей… І от тепер я каюсь у тому, що я, а за мною і мої колишні друзяки наробили… Тепер я зрозумів, скільки лиха, скільки горя ми наробили своєю роботою! Тепер мені ясно, куди вели нас наші ватажки, куди вів нас Бандера. Ні для кого вже не секрет, що Бакдера, а разом з ним і всі ми, бандерівці, працювали за вказівками німецького гестапо, і правильно нас називають українсько-німецькими націоналістами. Я закликаю всіх тих, хто йшов за мною, з'явитися до представників Радянської влади і здати зброю. Я закликаю всіх тих, у кого є родичі, що ще не з'явилися до Радянської влади, хай виходять із схронів, хай ідуть і працюють разом з Радянською владою і разом з усім радянським народом. Ви ж усі чули відозву Радянського уряду, що ніякої кари тим, хто добровільно прийде, не буде. Ви ж бачите, — я живий, нічого прикрого мені Радянська влада не вчинила.

Сидять жінки, сидять чоловіки… Сидять, слухають…

Слухають одного з тих, що цілими десятиріччями отруювали націоналістичним чадом їхній мозок, обдурювали їх, залякували, лудили їхні очі, непокоїли душу, заганяли в ліси, в схрони, в ями…

Сумні в них обличчя, суворі.

І от відчуваєш, що всі вони давно вже зрозуміли, що їм треба робити, що вже, значить, вони, "чия правда, чия кривда, чиї вони діти", та, десятиліттями залякувані тими-таки бандерівцями, вони боялись за себе, за дітей, за онуків.

Боялися тих же бандерівців.

Сидить біля нас за столом 80-літній дід.

Сидить, а по лиці в нього котяться горошини-сльози…

І тихо-тихо шепоче нам:

— Мій онук у лісі був. У них, у бандерівців. Оце перед святами переказав, що прийде. Додому прийде. Дізналися вони, — впав мій онук. Нема в мене тепер онука. Вісімнадцять літ йому було. Файний хлопець був.

І горошини-сльози зарясніщали на лиці у 80-літнього діда.

А скільки таких сліз пролилося через каїнову роботу гітлерівських посіпак!

Кого вони хотіли віддати в фашистське рабство? Оцей прекрасний народ, що перед нами сидить і на нас своїми прекрасними очима дивиться?

Народ, що, віками одірваний од великої України, зберіг і мову, і культуру, і любов до мови і культури.

Йому сказали:

— До нас завітали такі й такі українські радянські письменники! Знаєте ви їх?

— Знаємо! У нас їхні твори є!

Народ, що в тяжку хвилину свого життя, спричинену його ворогами, в яких він одразу не розпізнав своїх ворогів, на звичайнісінький людський жарт вибухає таким веселим сміхом, — такий народ не може бути не прекрасним, а, значить, не може бути не радянським, бо так може, так уміє сміятися тільки радянський народ!

А радянський народ може жити тільки на радянській землі!

Значить, земля ця — наша земля, радянська земля!

Ленінград і ленінградці

Любов

Ленінград…

Що до цього слова додаси і що з нього викинеш? І Петро Перший, і Ломоносов, і Державін, і Пушкін, і Лєрмонтов, і Гоголь, і Крилов, і Достоєвський, і Щедрін, і Некрасов, і Шевченко, і Рєпін, і Сєченов, і Бехтерєв, і Павлов.

І Суворов…

І Ленін…

І Смольний…

І перші заграви Великої Жовтневої соціалістичної революції.

І Кіров…

І, нарешті, страхіття блокади, чудеса героїзму, відваги й мужності…

І пафос відновлення і відбудови…

Город мислі, науки, літератури, революцій, героїзму, пафосу й ентузіазму…

Як багато всього поклала історія на гранітні плечі города-красеня, города-богатиря!..

Але це іще не все.

Ленінград має ще ж і Неву, і Невку, і Фонтанку, і Мойку, і канали, і острови, і Невський проспект, і Адміралтейський шпиль, і Петропавловську фортецю, і Шліссельбург, і Петергоф, і палаци, і музеї, і заводи, і фабрики, і сади, і парки, і сквери… І пам'ятники… І Олександро-Невську лавру, і багато ще дечого…

І це ще не все.

Ленінград має ще ленінградців і ленінградок…

Кожний ленінградець і кожна ленінградка мають у своїх грудях — серце…

Гаряче серце.

Бронза "Мідного вершника", граніт Неви, брук Невського, мармур меморіальних дощок і надгробних плит і зелень дерев знають і відчувають, що те гаряче серце ленінградців і ленінградок належить їм…

І ніколи і бронза, і граніт, і мармур, і зелень, навіть у найстуденніші ленінградські дні, не бувають холодними: їх обгортає й гріє гаряче серце ленінградців і ленінградок.

Серце…

Де серце — там і любов…

Коли говорити про Ленінград, не можна не говорити про любов.

Про справжню любов — ніжну й щиру, гарячу й самовіддану, глибоку й зворушливу.

— Хто й кого ото так любить? — запитаєте.

Ленінградки і ленінградці люблять своє чудове місто Ленінград. Люблять ніжно й щиро, гаряче й самовіддано, глибоко й зворушливо. Любов та промениться з їхніх очей, з їхніх постатей. Вона в їхніх рухах, у роботі, в поведінці і в голосі.

— Я — ленінградець! Я — ленінградка!

Коли ви почуєте ці слова, — а ви їх почуєте обов'язково і не один раз! — ніколи не відчуєте в них хвастощів та пихи, — ні! — бринить у тих словах тільки або ніжна гордість, або гордовита ніжність.

— Я гордий — чи горда, — що маю за честь бути громадянином Ленінового міста, і я щасливий — чи щаслива, — що віддаю городові-героєві любов свою.

І тоді цілком зрозуміло, чому так чисто на ленінградських вулицях, чому так швидко, за якийсь один рік після блокади, — позагоювані гарматні та бомбові рани на ленінградських будівлях (принаймні в центрі), чому на кожній вулиці ви бачите ремонт будинків, чому доріжки в скверах та садках посипані піском, чому такі чистенькі й веселі, пофарбовані свіжою фарбою трамваї і тролейбуси.

І не подумайте сказати ленінградцеві чи ленінградці, що, мовляв, і у нас не гірше, а може, навіть і краще, як у вас (це, звісно, коли вам захочеться трішечки хвастонуть!), що й ми, мовляв, своє місто не менше од вас любимо (це, звісно, коли вам хочеться трішечки позадаватись!), — ніколи цього ленінградцям не говоріть.

Бити вони вас не битимуть, — ленінградці народ дуже чемний і дуже гостинний, — проте таким поглядом на вас подивляться, що краще б ударили.

А найгірше в цьому для нас те, що вони мають право так дивитись.

Ну, не будемо про це говорити, давайте краще про любов…

Ну, от, приміром, пам'ятники…

"Мідний вершник", "Первому — Вторая" — скульптурне чудо.

"Первому" — це тому, що "Россию вздернул на дыбы".

Петрові Першому, теслі й імператорові.

З якою трепетною любов'ю загортали його ленінградці й ленінградки землею, піском і щебенем, "насипали високую могилу" над ним, щоб не пошкодила його ворожа бомба чи снаряд…

І врятували гордість і любов свою.

І знову рветься з постаменту, готовий через ріку Неву перестрибнути, гарячий мідний огонь-жеребець, і ви чуєте, як тріщать поводи в руках теслі й імператора, що того жеребця стримує.

А навкруги стоять радісні ленінградці і ленінградки, і від променів у їхніх очах на міді коня й вершника золоті зайчики стрибають.

Єсть у Ленінграді, на Невському проспекті, Анічков міст.

Славний той міст знаменитими чотирма вороними бронзовими кіньми. Коні таки справді знамениті…

Стільки в них руху, стільки скаженого якогось запалу, що боязно за тих силачів, що їх здержують.

Дивишся на тих коней і думаєш: от іще раз рвонеться, опиниться бідолаха силач під містком, а коник — хвоста трубою і — вздовж по Невському.

— Лови мене! Держи мене!

Так і підмиває тебе підбігти до клодтівського вороного й гаркнуть:

— Тпр-р-р-р! Стій, не балуй!

Отакі коні…

Почалась Велика Вітчизняна війна.

Фашисти під Ленінградом.

Обережно, любовно знімають ленінградці й ленінградки своїх улюблених коників з їхніх п'єдесталів і закопують у сусідньому садку глибоко в землю…

І лежали баскі коні глибоко під землею, а ленінградці й ленінградки над тимчасовою їхньою могилою квіти садовили.

І так аж до тої пори, коли німці так рвонули від Ленінграда, що чи наздогнали б їх і баскі коні…

Червень 1945 року…

Вороні красені-коні знову на своїх місцях на Анічковому мосту.

Мабуть, чи не весь Ленінград брав участь у процесі і в процесії "воскресіння" своїх улюбленців.

Ніякі заборони й попередження міліції не скупчуватися, не заважати роботі по перенесенню коней на свої місця — успіху не мали.

Кожен ленінградець і кожна ленінградка вважають за свій обов'язок хоч чим-небудь, хоч трішечки, хоч крихітку дати і свого труда, і своєї любові до такої великої і торжественної справи, як перенесення скульптурних шедеврів на свої місця.

І стоять вони тепер на мосту своїм ще баскіші, ще гарячіші, ніж колись були.

Ніби відповідають на любов ленінградок і ленінградців до них потроєнням своїх знаменитих властивостей.

А ленінградці купами стоять і милуються з них.

І хоч куди б ви йшли чи зайшли, — чи то на вулиці, чи в магазині, чи в парикмахерській, у кав'ярні, в їдальні, — скрізь ви чуєте:

— А коники наші на Анічковому мосту стоять! Бачили?

— Аякже. Бачив. Як не подивитись!

. . .

Щасливий Ленінград — город-богатир, город-герой, що має таких у себе ленінградців і ленінградок…

Щасливі ленінградці й ленінградки, що живуть у такому прекрасному городі, городі Леніна, городі сліпучої Слави, сяйво якої промениться над усією нашою Радянською Вітчизною.

Щасливий Ленінград, що має за свою Вітчизну — Радянський Союз.

Щасливий Радянський Союз, що має в собі місто Ленінград.

Хай благословенна буде і хай росте любов ленінградців і ленінградок до свого героя-города.

Хай ще буйніше розквітне любов до славного міста в серцях усіх радянських громадян.

І до своїх рідних городів так само.

Ленінградки

Мені аж ніяк не хочеться, щоб хто-небудь подумав, що все, що я говоритиму про ленінградок, робиться тільки через те, що, мовляв, хто ж таки, бувши у привітних господарів у гостях, каже господині:

— Ну, яка ж таки, хазяєчко, ви нечепурна та несимпатична! І пироги у вас глевкі! І діти ваші хулігани! А чоловік — п'яниця! Бабуся ваша завтра вмре! І взагалі не розумію, чому вас і досі ще тролейбус не переїхав?

Таких гостей не буває.

Гості завжди чемні та ввічливі, але ми, бувши чемними та ввічливими ленінградськими гостями, говоритимемо про ленінградок з почуттям найщирішого захоплення, подиву і найглибшої пошани не тільки через те, що ми гості…

Один із потомствених ленінградців, прекрасний поет Олександр Прокоф'єв, правда, одразу нам заявив:

— Киньте, хлопці, дурниці! Які ви в чорта гості?! Ви в себе вдома! Понятно?!

"Понятно" то воно "понятно", та після такої заяви ще трудніше, бо, виходить, що писатимеш про свій дім, про себе значить, а, як відомо, сама себе хвалить тільки гречана каша.

Отже, для делікатності, треба, щоб ми були ленінградськими гостями.

Я заздалегідь знаю, що, навіть як я землю гризтиму, ви мені не повірите, що ленінградки ні в трамваях, ні в автобусах, ні в тролейбусах не штовхаються.

Я сам не вірив… І досі ще, думаючи про ці дивовижні властивості ленінградських жінок, сам собі говориш:

— Не може бути!

Нічого не поробиш: факт!

В Ленінграді ви входите в трамвай, чи в тролейбус, чи в автобус спокійно, чинно, благородно, і коли вам треба пройти вперед, вам дадуть дорогу та ввічливо ще й скажуть:

— Будь ласка!

Ленінградки ремонтують своє рідне місто.

На кожній вулиці ви побачите — не на одному будинкові, — там риштування, там "колиски", а на риштуваннях і на колисках ходять, стоять і сидять ленінградські жінки.

Вони загоюють рани свого красеня города, заподіяні німецьким звіром, вони чепурять свій коханий Ленінград.

Вони дуже вже багато зробили з того часу, як розірвано було фашистську блокаду героїчного міста.

І знову ж таки не повірите: штукатурщиці, каменщиці, ремонтуючи будинки і вулиці, не заляпують вас, коли ви повз них проходите.

Вас обов'язково, коли ви самі не помітите, попередять, щоб ви обійшли це місце, а коли й не попередять, то припинять роботу, доки ви пройдете.

Не так, як деінде:

— Проходьте, проходьте!

А в цей час вам на бриль ціла лопатка глини:

— Ляп!

Ленінградки щодня миють свій Ленінград.

Ми гостювали в Ленінграді чудесної ленінградської весни, коли привітно усміхалось сонце, зеленіли дерева, ленінградки ходили своїми широкими й просторими вулицями з букетами конвалій, і перламутрилися ленінградські ночі.

І щодня ленінградки мили свої вулиці.

І не обливали вас…

Попервах, маючи все-таки деякий життєвий досвід, я, побачивши ленінградку із шлангом в руках, зразу вдарив швиденько на той бік вулиці, незважаючи навіть на те, що не було напису: "Переходити тут!"

Дома, коли тебе обіллють, замість тротуару, то ти знаєш, де сушитися, а в гостях незручно мокрою куркою ходити.

Перейшов і дивлюсь, що ж воно буде?

І що ж ви думаєте: проходять ленінградці повз ту страшну кишку і ніхто не обтрушується, ніхто обличчя не витирає і навіть ніхто не підстрибує, щоб лиск на черевиках урятувати.

Тоді й я ризикнув. Знову перейшов вулицю і поволеньки, не поспішаючи, попрямував прямо на кишку.

Іду, а сам собі думаю: ну, — думаю, — доведеться, мабуть, підскочити та: "Ух! Ух!" — вроді, як колись у Псьол з водяного млина пірнав.

Нічого подібного.

Підійшов до кишки, ленінградка пальцем припинила струм, сказала: "Будь ласка", і я собі пройшов сухий як порох!

Я хочу попередити, що те, про що я говорив і далі говоритиму, я роблю од щирого серця, говорив і говоритиму, як про неприложні факти, самі по собі факти. Нікого я не мав і не маю на думці ні з ким порівнювати…

Ленінградки — красиві!

Це зовсім не значить, що по інших наших прекрасних містах і містечках, селах і селищах жінки некрасиві.

Скрізь наші жінки красиві! Скрізь-скрізь! Але, незважаючи на це, ленінградки красиві!

Викрутився чи ні?

Вони красиві зовнішньо: стрункі і голубоокі, привітні і чепурно одягнені…

Але красивіші вони красою внутрішньою. Красою жінки-героїні, що пережила страшні, невимовно жахні роки нечуваної блокади, пережила, перенесла і перемогла разом із своїм батьком, братом, чоловіком, разом із своїм бойовим другом — Червоної Армії воїном.

Не може не світитися цей героїзм в її променистих очах, не може вистраждана нею перемога не підносити гордовито її ніжно-струнку фігуру…

Не може ленінградка бути некрасивою і зовнішньо і внутрішньо.

І ленінградка — красива.

Це — взагалі…

А оце — зосібно.

Тролейбус…

Тролейбуси в Ленінграді новенькі, чистенькі, літають ленінградськими вулицями прудко.

Здивував нас такий факт: пасажири в тролейбусах переважно чоловіки.

І все якось вони так у тролейбусі розташовуються, що заповнюють передню частину машини.

"В чім річ?" — думаю собі…

Додивився-таки.

Ну, на який тролейбус не глянеш, — водій (шофер) обов'язково молода і до того гарна дівчина.

Ну, й зрозуміло, що пасажири переважно чоловіки, і всі товпляться наперед.

Самому теж довелося у тролейбусні пасажири пошитися.

Не можна витримать!

Та де ж витримати, коли спереду сидить водій, як квітка, кабіна уквітчана конваліями, черемхою, тюльпанами, — їдеш, як у казці…

Ай да й ленінградці!

Ну, ясно, що при такій організації тролейбусного руху місячний план перевозок виконується за півтора дня.

А що робиться, як зірветься оте тролейбусне коліщатко, ролик отой, з дроту?!

Ви б побачили!

Всі пасажири стрімголов кидаються того ролика до дроту пристроїти один поперед одного.

А водій стоїть, посміхається:

— Не всі разом, громадяни! Дайте он тому блондинові, хай він! Іншим разом, як зіскочить, тоді ви пристроїте!

Блондин — сам не свій. Лице щасливе, посміхається, і вже так пристроює того ролика, так пристроює, одне око на роликові, а друге на водієві…

Мені так ні разу й не пощастило ролика пристроїти: молодші затирають.

Ленінградська жінка…

Хай буде щаслива, хай буде весела ленінградська жінка після всього пережитого.

Хай виростуть її немовлята, що їх так багато ми бачили по ленінградських садках, парках і скверах.

На її втіху і на ще більшу славу її города, города-героя!

— Ми любимо свій город, дуже любимо, — сказала мені ленінградка.

— Я бачу це, пересвідчився в цьому, — одказав я їй.

— І що ви на це скажете? — запитала вона.

— Одно можу з сумом сказати: як жалко, що я не ленінградець!

Герої города-героя

Ленінград — город-герой.

Як це розуміти?

Чи може бути так, що от стоїть собі город, стоїть віками, і раптом — в найтрагічніші часи свого буття, він, город, сам собою робить героїчний подвиг, достойний Золотої Зірки Героя…

Очевидно, що так бути не може.

Славою героя вінчають свій город люди.

Ленінградці в страшні часи тяжкої блокади уквітчали гранітні груди свого міста Золотою Зіркою…

А от спитайте когось із ленінградців, хто пережив цю блокаду:

— Ви — герой?

Подивиться ленінградець на вас так, як дивиться лікар на пацієнта, усміхнеться і піде далі…

І хоч скільки б ви таким способом шукали серед ленінградців і ленінградок героїв, — не знайдете.

Нема героїв…

А от, не дуже дошукуючись героїв, поїдьте ви на околиці города-богатиря.

Там вам покажуть передній край героїчної оборони Ленінового міста, а за кількадесят метрів передній край гітлерівців і скажуть:

— Отут ми стояли на смерть! І ні на крок назад!

Тоді ви озирніться: ви побачите димарі заводу ім. Кірова, будівлі великого міста і, може, навіть почуєте дзвінки трамваїв і гудки тролейбусів…

А поруч вас — руїни славнозвісної Пулковської обсерваторії.

І вам іще скажуть:

— Захоплення гітлерівцями Пулковських висот — означало б для Ленінграда смерть. І ми стояли на смерть. Смерть не встояла, а ми встояли.

Вам не треба тоді шукати героїв… Ви вітайте кожного ленінградця і кожну ленінградку, чи працює він тепер над відбудовою свого улюбленця-города, чи спить вічним сном, благородною ленінградською землею покритий…

І не допитуйтесь у живих, що кожний із них в ті страшні часи робив: чи стояв у бліндажі переднього краю, чи підносив на передній край набої, чи гасив у місті запалювальні бомби, чи рятував поранених, чи годував слониху Бетсі та лева в Зоологічному саду, чи закопував у землю бронзово-вороні коні з Анічкового мосту, чи будував над "Мідним вершником" укриття, чи, прориваючись вузькою стежкою Ладозького озера, підвозив зголоднілим ленінградцям і ленінградкам сухарі…

Всіх ви їх вітайте… Живих…

А над могилами неживих скиньте шапку й уклоніться низенько. І вийде так, що, не шукаючи героїв, ви вітатимете героїв живих і шануватимете героїв неживих.

Серед великої і просторої площі "Нового Ленінграда" знайшло собі в дні блокади тимчасовий притулок Гвардійське кладовище.

Вічним сном почивають там герої-гвардійці…

Ленінградці і ленінградки у вільні хвилини квітчають дорогі могили квітами…

І не треба питати, чию саме могилу прикрасила ніжними конваліями й запашною черемхою ота он чорноброва й кароока дівчина, що печально над могилою голову схилила.

— Ні, — відповість вона, — родичів особисто моїх тут нікого нема. Тут усі наші рідні.

Як підете в глиб кладовища, то зліва, аж на самому майже краю його, побачите мармуровий постамент.

Під постаментом тим спочиває вічним сном земляк наш Красношапка Микола, двадцятилітній сержант, снайпер і уславлений герой оборони Ленінграда.

Далеко від села Луганського Сталінської області[1] до Ленінграда, та не чужа земля покрила молоде снайперове тіло: рідна земля, ленінградська земля.

Знаємо-бо ми, що єсть молоді ленінградці, які спочивають на широких просторах України Радянської, — і не чужа їм земля українська, як не чужа Миколі Красношапці ленінградська земля.

Ось через це саме й пишуть бойові Миколайові друзі його рідним батькам в українське село Луганське:

"Дорогі батьки Миколи Красношапки — Марко Пилипович та Параска Сергіївна!

7 червня 1945 року до нас, бійців відділення імені Миколи Красношапки, приїздили українські письменники.

Ми розповіли їм про Вашого сина-героя, який хоробро захищав велике місто Ленінград, свою радянську Батьківщину і всіма нами любиму Україну.

Клянемося Вам бути гідними Миколи Красношапки, любити ї захищати свій народ, як наш бойовий товариш, який над життя любив свою Вітчизну.

Ми будемо безнастанно удосконалювати свою бойову майстерність, щоб у першу-ліпшу хвилину бути готовими битися з ворогами нашої Вітчизни так, як бився Микола Красношапка — стійко, вміло і мужньо.

Бажаємо Вам доброго здоров'я, дорогі Марко Пилипович та Параска Сергіївна.

Міцно тиснемо ваші руки. Громов, Михайлов, Уварчев, Носков, Гусаров, Дубін, Шушарін, Хомутов, Кузнецов, Єврашев".

Що ж розповіли бойові друзі Миколи Красношапки українським письменникам?

От що.

Було це в серпні 1942 року.

Сержант Микола Красношапка і з ним ще кілька товаришів снайперів зайняли окоп на передовій.

Аж ось після шаленого мінометного й артилерійського вогню пішли фашисти в атаку.

Красношапка першими пострілами валить чотирьох гітлерівців.

Від сержанта не відстають і його товариші.

Німці падають, але по трупах своїх солдатів уперто лізуть уперед.

Ось вони вже біля бруствера.

Скомандувавши: "Вперед!", Красношапка орлом вилітає на бруствер, валить ще кілька фашистів із гвинтівки і — за гранати.

Вибухами гранат він розкидає перші лави фашистів.

Але гітлерівців багато. Вони прориваються в окоп.

— Ні, — кричить Микола, — не буде по-вашому! — і, мов той лев, кидається на них. Тріскають од ударів прикладом фашистські голови. Постріл — і Микола падає. Але знову підводиться. Праву йому руку перебито, груди прострелено, але Красношапка лівою рукою хватає з землі гранату і б'є по ворогові.

Німецьку атаку відбито.

Перед нашим окопом десятки німецьких трупів.

Коли Миколу везли в госпіталь, він сказав:

— Товариші! Я зробив, що міг! Може, й мало я зробив, так вірю, що ви зробите більше! Прощавайте! Як тільки видужаю, зразу ж вернусь до вас!

Не повернувся Микола…

Спочиває герой оборони славного Ленінграда Микола Красношапка під білим мармуровим постаментом на Гвардійському кладовищі города-героя…

Микола Красношапка, обороняючи Ленінград, знав, що він обороняє Україну, як знали й славні ленінградці, що, обороняючи Україну, вони обороняють Ленінград. Бо всі вони боронили свою велику Батьківщину — СРСР.

Космічна катастрофа

Вчора, о 6 годині ранку, раптом у двері:

— Стук-стук!

Це на мене не дуже вплинуло.

Коли знову в двері і вже не "стук-стук", а:

— Грюк-грюк!

І так нервово, і навіть осатаніло.

Довелося зскочити з ліжка і бігти босяка до дверей, бо не було біля ліжка нічних шльопанців, що їх ще рік тому обіцяв виробляти Кожпромтрест, чи Промшкірспілка, чи ще якесь таке дуже важливе об'єднання із породи "ширпотребу".

— Хто там?

З-за дверей почулося хрипучо-перелякане:

— Я!

— Хто я?

— Агорпина Титівна!

— Що скоїлось?

— Одірвалось!

— Заходьте, прошу вас, — кажу, — тільки даруйте, що ґудзика там, де йому треба, нема, бо ґудзики, — кажу, — ще в плані "ширпотребу", і не можу я потиснути вашу благородну руку моєю рукою, бо моя, — кажу, — рука держиться за те місце, де повинен бути ґудзик! Інакше…

— Драстуйте! — влетіла Агорпина Титівна. — Одірвалось! Боже ж мій!

— Що, — питаю, — одірвалось? Звідки одірвалось? І чому саме одірвалось?

— Сонце одірвалось!

— Сонце одірвалось?

— Одірвалось!

— Усе одірвалось? З уздром?!

— Ні, не все, а тільки клапоть! Тільки не маленький клапоть, а великий клапоть! І летить!

— Куди летить?

— На землю летить!

— Чого летить?

— Всіх іспопелить! Страшний суд! Простіть мені все, що я, може, проти вас согрішила!

— Прощаю, — кажу.

— І вдруге?

— І вдруге прощаю!

— І втретє?

— І втретє, — кажу, — прощаю!

— Та як станемо на страшнім суді перед всемогущим, скажіть, що я хороша, бо, заприсягаюсь, тільки раз у вас три поліняки дров узяла та раз посвідчила в прокурора, що ви тут, у цій квартирі, ніколи не жили, хоч і жили ви тут ще до війни дванадцять років. Простіть, благаю вас, бо злякалась я, та управдом обіцяв теплі рейтузи купити.

Кріпко мене обняла Агорпина Титівна й поцілувала.

— До побачення, — говорить, — на тім світі! А поки що побіжу на базар, продам шість авосьок, бо тепер вони вже не потрібні. А треба ж буде Харонові чогось сунути, щоб через річку Стікс не перевозив, а до

Петра спрямував. Та й Петрові, щоб у рай як-небудь пропхнув, теж не минеться ткнути! Бувайте!

І побігла.

Вискочив і я з хати.

З криком: "Обірвалось і летить!" — біжу через двір. Зустрічаю управдома:

— Летить! — кричу.

— Хай, — каже управдом, — летить! Аж через три роки долетить, а за три роки ще й виселимо, кого не треба, ще й переселимо, кого не треба.

— Та, — кричу, — може ж швидше долетить, ніж нахваляється! Воно таке!

— А хто, — каже управдом, — йому повірить, що воно долетить, без моєї справки? Хай спробує!

Бачу, що управдома без трельяжа не переконати, — побіг далі.

— Летить, — кричу. — Сонце летить! Цілий клапоть!

А якийсь дідок стоїть і скептично кидає:

— На зяб, мабуть, не виорали, а авансом за трудодні одержали, вирвалися й летять!

— Куди летять? — питаю.

— На Київ летять!

— А як же на Київ, коли в Київ без виклику не можна?!

— З викликом трудно, — каже дідок, — а без виклику, будь ласка! Чекали б вони там на сонці виклику! Одірвались і летять.

— Пр-рилетять і не пропишуться!

— Таке й скажете: "не пропишуться"?! З викликом це-таки справді не пропишуться, а без виклику — скільки завгодно! Прилетять, скажуть, що прорвали фронт між Марсом і Венерою, що на Чумацькому Шляху ансамблем пісні та танку ворожу групіровку знищили і по той бік Сатурна — демобілізувались!

— Не повірять! — кажу.

— Повірять. Повірять, бо документів сила: сорок акордеонів, півтораста ручних годинників і ще якісь там подарунки з Одеси.

— Де Одеса, а де Чумацький Шлях?

— Якраз по дорозі! Біля Марса ліворуч звернути і прямий шлях на Одесу. Понад стернею, нікуди не звертаючи, прямо до Лондонського готелю.

— Та слухайте, — кричу, — катастрофа! Космічна катастрофа! Що ви собі думаєте?

А один завбазою мені й каже:

— А що мені думати, коли воно аж три роки летітиме? Хай летить!

Бачу, що нікого, крім Агорпини Титівни, це не дуже непокоїть, я тоді на базар.

Прибіг:

— Летить, — кричу, — клапоть сонця! Спопелить, — кричу, — всіх вас тут!

Якась така тьотя, з дуже кривавими губами на лиці і з дуже закордонними трусами в руках, так на мене подивилася, що я схопив себе на думці, що в мене син 23 років… І каже та тьотя:

— Начміліції, — каже, — всі свистки висвистів уже, а нас звідси ніколи не висюрчить!

Я подивився на ту тьотю та й подумав:

— Де ж той клапоть од сонця… І чому він три роки летітиме… І чому тільки клапоть, чому падає не все сонце, щоб таких справді спопелить… І щоб не через три роки, а щоб сьогодні.

З цими думками побіг я до професора Всехсвятського, директора Київської обсерваторії.

— Професоре! Що таке? Що за катастрофа?

Професор Всехсвятський навів телескоп і запрошує мене глянути власними очима. Припав я, дивлюсь, як учений… І нічого не бачу. Одні тіні і плями. Все миготить. Я моргаю. А сонця нема. Тоді я як закричу:

— Сонце де поділи?

— А ви не туди настроїлись, — відповідає спокійно професор.

Зирк я ще раз, але вже не в трубу, а поза телескоп, потім у випукле скло уп'явся і бачу як на долоні базар…

Професор засміявся.

Лише тоді я второпав, що таке астрономи і гастрономи (базарні). Оце вони і спланували космічну катастрофу. Я тепер переконано стверджую:

— Впаде, неодмінно впаде клапоть сонця і вгатить з усього розмаху прямісінько на базар. Єй-єй, правду кажу…

Такі собі зустрічі й розмови

1

Така собі звичайна кімната, — чистенька, затишненька.

Присмерк.

І такий собі сумовито-споісійиий голос моєї співбесідниці, хазяйки тої затишної кімнати, незаслуженої артистки республіки Оксани Платонівни Недопереграй:

— Закінчила, пам'ятаю, я інститут ім. Лисенка…

— Давно? — питаю.

— Та літ із тридцять тому…

— І пам'ятаєте?

— Аякже!? Звичайно, пам'ятаю…

— Прекрасна у вас пам'ять...

— А, та ви все жартуєте! Закінчила, значить... Вважалася в інституті за дуже здібну студентку, подавала, як кажуть, великі надії... Як давали мені диплом по закінченні, директор інституту, прощаючись зо мною, сказав: "Працюйте, ніколи не почивайте на лаврах! Справжня тоді з вас буде артистка! Всі дані для цього ви маєте..." Я подякувала і на крилах радості й надії полетіла мистецтву служити...

— З якого боку було крило радості, а з якого — надії?

— Це неважно! Слухайте далі.

— Слухаю, — кажу, — далі...

— От і почала я працювати в українському драматичному театрі імені одного з п'ятьох великих наших людей. В яких тільки п'єсах я не грала? Я не грала в п'єсах Кропивницького, я не грала в п'єсах Старицького, Карпенка-Карого, Лесі Українки, Корнійчука й Кочерги. Нарешті, я не грала ні в одній п'єсі класичного репертуару й у п'єсах російських драматургів! Ах, якби ви знали, як я не грала?!! Ви думаєте, що так легко "потрясающе" не заграти Марусю Богуславку?! Ви гадаєте легко?!

— Не грати взагалі, кажу, легко! А не грати "потрясающе", думаю, це дуже тяжко!

— А я її тридцять літ "потрясающе" не грала!

— Так ви ж, — кажу, — геніальна неартистка!

— Тож-бо то й є! І я тепер дуже рада, що мене представили до звання заслуженої...

— Неартистки республіки! — перебив я.

— А, та ви все жартуєте!

— Вітаю вас сердечно! — одказав я.

2

Швидко-швидко йдуть до театру на виставу він і вона. Він — артист театру. Вона — артистка.

— Драстуйте! — кажу.

— А, драстуйте! — одказують.

— Куди ви так швидко?

— На виставу поспішаємо! Запізнюємось! Пробачте, треба бігти.

— Сьогодні граєте?

— Граємо!

— Що ж ви сьогодні граєте?

— У "66"!

— ??

— А ми вже 20 років у "66" граємо! І тільки іноді в "підкидного"!

— І з успіхом? — питаю.

— З перемінним!

— Ну, щасти вам!

З

Сидить за столиком похмурий громадянин.

Придивляюсь: знайомий артист державного драматичного і т. д., і т. д. театру.

— Що це ви так сумно на світ білий дивитеся? — питаю.

— Та так, — каже, — чогось на душі невесело!

— Чого ж ви сьогодні не на виставі? Хіба не граєте сьогодні? Вільні?

— А я за 40 років тільки один раз заграв!

— Один раз?! В якій же п'єсі?

— В оркестрі на барабані, коли барабанщик захворів!

— Ну, й як?!

— Прекрасно! Без жодної репетиції, прямо під суфльора, і знаменито!

— Ну, що ж, — кажу, — талант, завжди талант!

Такі собі зустрічі… Такі собі розмови веселі…

Вона взяла Гриця та й причарувала

Запросили мене на одне весілля.

Прийшов.

Весілля як весілля: молодий, молода, дружки, шафери, гості, патефон.

І веселий настрій в молодої, і в молодого, і в усіх присутніх.

Останнє мене здивувало, бо рідко я спостерігав у таких випадках веселий настрій, особливо в молодого.

А як уже щиросердно признатися, я не полюбляю весільних торжеств.

Кличуть іноді тебе на весілля.

"Не піду, — сам собі кажеш. — Не дуже цікаво дивитись на щасливого молодого, що в перервах від одного до другого "горько" дивиться сумними очима на гак у стелі: мовляв, чи витримає?"

А тут, уявіть собі, все по-хорошому: таки по-справжньому всі веселі, таки по-справжньому щасливі очі в молодого, щасливо-променисті у молодої і по-справжньому сяють радістю гості.

Молода навдивовижу просто якась особливо чарівна.

Навіть теща — мама, значить, молодої, — симпатична бабуся, не сичить, а якось так по-материнському ласкаво дивиться на молодих (і на молодого теж!), обгортаючи їх своїми матерніми добрими очима.

— Що, — думаю, — за чудасія?

Ну, як звичайно, — вечеря, безнастанне "горько", все, одне слово, як і належить бути.

Випили, і таки порядком випили.

Чекаю, що ось хтось таки прорветься: чи по дзеркалу торохне, чи гості тарілками зафутболять (весільне "Динамо" — "Челсі").

Нічого подібного: все чинно, все благородно, весело, спокійно, інтелігентно.

Патефон грає, молоді гості танцюють, старші сидять, балакають. Потім заспівали…

Сиджу й очам своїм не вірю.

Вибрав я таку хвилину, коли молоду покликала в якійсь справі її матуся, та й підсів до молодого.

І розповів мені молодий історію свого щасливого шлюбу.

— Працюю я, — каже мені молодий, — в установі на такій роботі, яка вимагає від мене одвідувати силу-силенну різних установ, і центральних, і обласних, і всіляких інших. Там, дивись, — треба побачитись і поговорити з керівником, чи з начальником, чи з директором, там із заступником чи ще кимось іншим. Сам я натурою людина сумирна, тиха, вихована (я не хвастаюсь, а говорю те, що є, щоб вам усе було зрозуміліше). Голос у мене тихий, шкіряного пальта не ношу, ходжу в костюмі не напіввійськовім, а в звичайнім, і навіть військового кашкета не ношу, а таку собі скромну шляпу. Ну, приходиш в установу. У кожного начальника, як ви знаєте, є секретарка. Ну, звичайно, до неї. Якби ж ви знали, чого я за час своєї роботи не наслухався?! Леленьки-леле! Підходиш і так ввічливенько:

— Товаришко! Чи не можна бачити директора?

На вас з очей блискавка і на високій ноті:

— Ви ж бачите, що я вже хотіла руку до телефону піднести?! А пр-ретесь!!!

Одскочиш і сядеш. Чекаєш хвилин десять, доки секретарша руку до телефону піднесе. Піднесла, поговорила. Знову я полохливо до неї:

— Можна бачити?

— Не можна! П'ять хвилин тому прийом закінчився!

У другій якійсь установі нариваєшся:

— Чорти їх тут носять! Ну, ніякого від них спокою!

А там, дивись, вам піднесуть:

— Вам "руським язиком" сказано! Не розумієте? Навчіться розуміти!

Або:

— По двадцять раз я не говоритиму! Слухати треба! Вас багато, а я одна!

Скажеш їй благально:

— Товаришко, я спішу! Будь ласка, доложіть директорові.

— Не великий пан, почекаєте!

А скільки разів довелося слухати стереотипне:

— Вам сказано: приходьте взавтра!

Чи таке:

— Перерва! Ви розумієте — перерва! Що я тут сиджу, значить, я сиджу! Але перерва, і говорити під час перерви я з вами не буду!

Буває й таке:

— Та, товаришко, ще 15 хвилин до кінця роботи.

— Без вас знаю! А що ж ви хочете, щоб через вас я в кіно запізнилася?! По-о-од-д-думаєш?!

И от одного разу заходжу в установу. Сидить дівчина. Я до неї:

— Товаришко…

А вона мені:

— Сідайте, будь ласка! Що ви хотіли?

Я розповів. Вона мені:

— На жаль, зараз директора нема! Теряти вам час нема рації. Телефон у вас є? Я запишу! Директор буде за годину, я йому доложу і подзвоню вам! Навіщо вам бити ноги, теряти час?

Я дивився на неї, признаюсь вам, буквально отетеріло.

А вона далі:

— Очевидно, вам частенько доводитиметься до нас приходити в різних справах. Запишіть мій телефон і дзвоніть, коли треба буде. Я, доложивши своєму керівництву, вам одповідатиму! А як треба буде, щоб ви особисто завітали, скажу! Звуть мене Валентина Петрівна — мені й дзвоніть!

Підійшов другий одвідувач, — вона й з тим так… Так я вам скажу, що після такої розмови я не дуже зловживав телефоном. Я особисто навідувався частіше.

В цей час прийшла молода — і до молодого:

— Пробач, — каже, — Грицю, що затрималася! Не сумував?

— Ні, Валюшо, ми тут заговорились!

— Угу… — я сам собі сказав.

* * *

Прийшовши з весілля додому, я подумав:

"Велика справа — ввічливе обслуговування громадян. Крім усього іншого, можна іноді заміж за порядного одвідувача вийти. А як за секретаря чоловік править, — то таку при "вежливом обхождении" можна блондинку причарувати: з перманентом, брови тонкі вибриком і нігтики, як кров".

Якби моя бабуся встали

Давненько це було. Років сорок тому.

Вчився я тоді в славному місті Києві. Та й поїхав на канікули додому на благословенну Полтавщину.

Бабуся ще моя тоді були живі.

Якось сидимо ми з бабусею вдвох у садку: бабуся, як спеціаліст по промисловості, пір'я дере. Біля неї, значить, виробничі засоби: два підситки — в одній недране, а в другім — уже дране пір'я.

А я більше по культурній, значить, частині: сиджу під вишнею на рядні й "Очеретом качки гнала" співаю.

От бабуся мені й кажуть:

— Їдеш уже, синочку, скоро.

— Їду, — кажу, — бабусю.

— Знову до Києва?

— До Києва, — кажу, — бабусю.

Замислились моя бабуся та й тяжко зітхнули. А потім і кажуть:

— А я ж у Києві так і не була. І святої Лаври не бачила. Все своє життя збиралася, збиралася, та так і не зібралася. Спочатку — діти, а потім — онуки.

— Так чого ж, бабусю, давайте поїдемо вдвох. Поїздом швиденько. За півтора дні й там. А я там уже собі й знайомих познав: буде де й переднювати, й переночувати. Поїдемо, бабусю! Я тата й маму впрошу — вони пустять. От добре! І мені буде веселіше. Та й Київ побачите, і Дніпро, і Лавру. Все, все я вам, бабусю, покажу і все вам розкажу.

— А назад же як я без тебе?

— Та й назад так. Посаджу вас на поїзд, попрохаю кондуктора, щоб попередив, на якій станції вам висідати. А перед тим вдаримо додому телеграму, тато виїдуть на станцію і заберуть вас. І вже. Поїдемо!

— Та боязко якось.

Умовив я таки бабусю їхати до Києва.

Тато з мамою, хоч і довгенько вагалися, та, проте, згоду дали.

Поїхали ми в город, на станцію. А до станції було верст із тридцять.

Бабуся ніколи в місті не були і поїзда не бачили.

Як побачили вони паровика, та ще він, повз станцію пробігаючи, як закричить, — бабуся, затуливши очі руками, так і присіли.

— Не поїду, — плачуть.

— Та чого ж не поїдете? Та нічого страшкого нема, то він свистить, щоб на путі не стояли, щоб ні на кого не наїхати.

— Та щоб ото я лізла на оте чорне та їхала! Та ніколи в світі! За що ж я там держатимусь? Біжи, хай батько вертається та забере мене додому.

А тато привезли нас до станції та відразу й додому.

— Та де ж я наздожену тата, — кажу, — вже вони допіру верст десять од'їхали.

— Не полізу я на те чорне, що ото шипить і свистить!

— Та ні, бабусю, — вмовляю я, — не треба вам туди лізти, не там люди їздять, а у вагонах. От зараз подадуть вагони, сядемо й поїдемо.

— Не сяду, бо впаду.

— Не впадете. От побачите, сидітимете, як у хаті на лаві.

Подали состав, я й кажу бабусі:

— Ну, ходімте, сідати вже пора.

Підійшли ми з бабусею до вагона.

— Не полізу, — плачуть бабуся. — Пусти мене, хай уже я вмру вдома.

Я вже розгнівався й нагримав, хоч і як я їх любив, на бабусю.

— Та не страміться, — кажу, — бабусю. Он на нас усі дивляться.

Глянули бабуся такгіми очима, що я аж одвернувся, а потім і кажуть:

— Зав'яжи ж мені хоч очі, щоб не бачила я, куди лізу.

Зав'язувать очі бабусі я не зав'язував, соромно було, а руками довелося-таки затулити, доки посадив я їх у вагон.

Сіли, тремтять.

А як сіпнув паровик, було й "ой, лишенько!", й "спаси, царице небесна!". Всього було…

Потім бабуся заспокоїлись, тільки підстрибували, як паровик свисне.

Доїхали ми благополучно.

У Києві побували скрізь-скрізь.

Дуже вдоволені ходили моя бабуся по Києву та й самі іноді всміхалися:

— І чого я так боялася!

І все було б добре та гаразд, коли б я не завів бабусю до театру.

Довго вони не хотіли, а я таки умовив:

— Хоч раз у житті подивіться. Знатимете, що таке театр.

Погодились.

Квитки я взяв у другому ярусі, та ще й у першому ряду.

Ішли туди — нічого. Сіли. Як поглянули бабуся вниз, у партер, як скрикнуть "Ой!" — учепились за мене:

— Держи мене, синочку! Ой, держи! Не долечу я туди живою!

— Що з вами, бабусю?

— Виведи мене. Ой, виведи! Високо дуже!

Та тремтять уся, тремтять.

Довелося залишити театр. Так і не побачили моя бабуся жодної вистави за все своє життя.

На другий день посадив я бабусю в поїзд, попрохав кондуктора, щоб допоміг їм висісти на станції.

Доїхали бабуся додому в добрім здоров'ї.

А потім, як приїхав я ще додому, дякували мені бабуся за Київ.

— Усе, — каже, — нічого, якби тільки не той театр. Дуже таки високо, голова наморочиться, ось-ось я вниз полечу. Дуже страшно.

Тепер, коли я бачу, як жінка-машиніст упевнено й рішуче веде величезні залізничні состави, мені хочеться підійти до неї і спитати:

— Тьотю! Чи вам не страшно, як ото паровик так здорово закричить? А чи не зав'язуєте ви собі хусткою очі, як на свого паровика вилазите? А моя бабуся зав'язували.

А десь у піднебессі, далеко-далеко, аж десь-десь, аж он там, поза хмарами, реве на "яструбкові" мотор. А в "яструбкові" сидить — може, білява, може, русява, може, чорнява — дівчинка й мертвопетлює, усміхаючись. І була вона грозою для розбишак, німецьких загарбників, ота білявенька чи, може, чорнява, а то й русява дівчинка.

І хочеться в неї спитати:

— Дівчинко! Чи не паморочиться в тебе голова, коли з отакенної вишини на землю поглянеш? У моєї бабусі паморочилася, як вона колись на другий ярус театру потрапила.

Та й думається мені:

— А може б, і моя покійна бабуся тепер мертві петлі робили, якби вони за нашого чудесного часу жили. Онуки чи правнуки, бачите ж, як роблять.

Хай царствують моя бабуся!

Хай живе, хай уславляється радянська жінка, жінка вільна, жінка-творець, жінка-мати.

Рекордсмен

Діялося це не на Радянській Україні. Говоримо про це зразу, а то ще хтось подумає, — чи не про мене, мовляв, мова мовиться.

Довелося оце мені трохи поподорожувати.

От і заїхав я на якусь таку землю, що й сам не допойму, чия вона.

Зовсім ніби щось незнайоме: ставки, понад ставками верби, далі лани, ліси, ярки, села, міста, цукроварні, там десь гори, а там луки…

Посередині тієї землі річка тече, назва в неї якась чудернацька, що ніяк на наші не скидається: спереду "Дні", а ззаду "про".

Ну, садки, вишеньки, чорнобривці, — це як і в нас.

Люди такі, як і в нас: дві руки, дві ноги і клунок. Це як у поїзді.

А як у місті — то дві руки, дві ноги й щось у руках плетене. Як вони його звуть, не вимовлю: чи то "воська", чи то "фоська".

А як на полі, так у них у руках (було це навесні) або тракторна баранка, або ручка від сіялки, або сапачка, або лопата, або повід од недоуздка, або налигач, або чепіга…

Частував мене голова однієї артілі.

Випили ми, значить, закусили. Потім, значить, закусили, випили.

Співати там народ не вміє, так що хазяїн уже за щоку взявся й розпочав: "Ой ти, Галю", але я його спинив:

— Пожди, — кажу. — Так, як у нас співають, ти, — кажу, — все одно не заспіваєш, давай краще поговоримо.

— Давай, — хаже.

— Як, — питаю, — живете?

Він якось чудернацько підняв угору великий палець правої руки, подержав так його трохи та й каже:

— Во!

Що воно значить, пояснити не берусь, бо в нас так не роблять.

Я ще раз його перепитав, як вони живуть.

Він іще раз підняв великий палець, але вже лівої руки, правою рукою зробив жест, ніби він той лівий палець солить:

— З присипкою! — каже.

Що значить "жити з присипкою"?

Нічого не розумію.

Я до нього ще раз:

— Во з присипкою?

— Точно! — каже.

Ну, добре, думаю собі. Хай буде "во з присипкою". Хай буде на придачу й "точно".

Далі розмова пішла на мигах.

— Ну, а конкретніше? — питаю.

— Можна, — каже, — й конкретніше. Ті, котрі мають у голові лій, живуть добре, а ті, котрі без лою, живуть гірше. Матеріально, може, й не гірше, так зате їх отут пече… — сказав мій хазяїн.

Сказав "отут" і показав на серце.

— А чого ж їх отам пече? — питаю.

— Слухай! — каже.

— Слухаю! — кажу.

— От головую я в артілі. Хазяйство велике, робота велика. Не можна, щоб про цю роботу не знали на всій землі нашій! Так?

— Так!

— І рільництво, і скотарство, і конярство, і свинарство, і птахівництво! Так?

— Так!

— Пшениця щоб родила! І цукрові буряки, щоб родили! "І житечко, і овес", і технічні, і пропашні! І щоб молоко! І щоб худоба плодилася, і щоб курка неслася! Так?

— Так! На те ж і сільськогосподарська артіль!

— Розуміємо, розуміємо! Я ж про те й говорю! Але щоб як хліб родився?! Але щоб як скот плодився?!

— Як?

— Так, щоб про артіль говорили! Щоб рекорди були! От!

— Ну, що ж, — кажу, — рекорди — річ непогана!

— Я ж про те й говорю! От у мене цукрові буряки! Та ви знаєте, що в мене є ланка, яка дає 700 центнерів буряків з гектара.

— Чудесно, — кажу. — А скільки всього у вас бурякових ланок?

— Десять!

— А решта — дев'ять ланок — по скільки центнерів дають?

— Вони дають по сім центнерів, але ж у моїй артілі рекорд урожайності буряків на всій нашій землі! І про мене говорять! О!

— Н-да! — промимрив я.

— От у мене, — вів далі хазяїн, — од усіх свиней усі поросята ділові. Усі в діло йдуть. У райземвідділ, у раймілiцію… Хіба не діла?!

— Діла! — промимрив я…

— А ви знаєте, що наша корова Кармен рекордистка на всю нашу землю? Дев'ять тисяч літрів молока за лактаційний період!

— Ну?!

— От вам і "ну?!" А ви знаєте, що в мене взагалі припадає по дев'ять тисяч літрів на фуражну корову на рік?

— Що ви кажете?! Як же це так?! Скільки ж у вас корів?

— Сорок!

— Так сама ж, ви кажете, Кармен дала дев'ять тисяч літрів!

— Так.

— Ну, а решта — 39?!

— Решта не дала нічого. Решта — ялівки!

— Так як же ж ви кажете, що на фуражну корову припадає по дев'ять тисяч літрів?

— Припадає!

— У вас же сорок фуражних корів. От і поділіть…

— Чому я маю ділити, коли в мене одна фуражна корова Кармен…

— А решта — 39?!

— Вони не фуражні, бо для них у мене нема фуражу. Не заготовили.

— Н-да! — промимрив я.

— І живемо! І про нас говорять! І ми рекордсмени! А ті, що ото хотять, щоб скрізь було кругло, — про тих не заговорять.

Я вже тут розсердився:

— Заговорять! Не тільки заговорять, — закричать! І саме тому закричать, що в них "отут" пече! Їх пече, бо в них є серце. Вони за всю землю болiють! За весь народ! А біля серця через уличку й совість живе. Людська совість. Всенародна совість.

Як крикне мій хазяїн:

— Совість?! Про совість заговорив?! Жінко! — кричить. — Забирай сало, забирай паляницю і жени цього гостя до бісової матері…

"От у нас на хуторі!"

І

За три, за п'ять, а то й більше кілометрів од шляху бовваніють верби, тополі…

То — хутір!

То "статечний хазяїн" газдує-господарює…

І він сам, і його парубок, і його донька на виданні, та й сама газдиня-господиня, як коли їй за десяток років, бува, доведеться іноді до села чи до містечка потрапити, — так усі вони разом чи один по одному, — зразу:

— От у нас на хуторі!

— А що ж у вас на хуторі?

— Ох, і гарно ж у нас на хуторі!

— А що ж у вас на хуторі гарного?

— Садок, лісок!

— А ще що?

— Соловейки на весні тьохкають!

— А ще що?

— Собаки гавкають!

— А ще що?

— Та в неділю як пообідаємо!

— Ну, пообідаєте! А тоді що?!

— Та як полягаємо спати.

— А далі що?

— Та як повстаємо!

— А тоді що?

— Та як пополуднуємо!

— А далі що?

— Та як полягаємо спати!

— А далі?

— Та як повстаємо!

— Ну?

— Та як повечеряємо!

— А тоді що?

— Та як полягаємо спати!

— Ну, а далі?

— Соловейки навесні тьохкають!

— А ще що?

— Собаки гавкають!

— А далі?

— А вранці, як повстаємо!

— Ну?

— Та як поснідаємо!

— А що ж далі?

— Ох, і понаїдаємось!

— Ну?

— І після снідання спати хочеться!

II

— Так ви, значить, на хуторі?

— От у нас на хуторі!

— А книжки читаєте?

— Ми ж неграмотні!

— А газети читаєте?

— Та ми ж неписьменні!

— А в кіно буваєте?

— Га? А що воно таке — кіно?

— А в театри ходите?

— Що? Га?

— А радіо слухаєте?

— Як кажете? Га?

— А дітки ваші до школи ходять?

— Та іноді ходять! Та далеко ж!

— А як заслабне хтось?

— А в нас баба-шептуха є!

— А як лікаря треба?

— Далеко дуже!

— Ну то й що? Як же без лікаря?

— Помирають!

— А потім?

— Ховаємо!

— А далі?

— Та на обіді як понаїдаємось!

— Ну?

— Та як полягаємо спати!

— А ще що?

— Та як повстаємо!

— Ну?

— Та як пополуднуємо…

— Та як полягаємо спати!

. . .

— От у вас на хуторі! Най би ви тричі щасливі були з вашим хутором!

— Е, не скажіть! От у нас на хуторі!

— Збожеволіти можна на вашому хуторі!

— Е, не скажіть! Як понаїдаємось!..

— Ху!

. . .

А в колгоспах — школи, в колгоспах — клуби, лікарні, дитячі ясла, дитячі садки.

А в клубах — лекції, вистави, книжки, газети.

В колгоспах — культурне життя.

Симентальський профіль

I

Зняли одного заврайземвідділу з роботи.

Оголосили догану і зняли!

І за віщо, скажіть на милість?!

Ну, що таке за важність, подумайте самі: ну, на зяб у районі трохи було недоорано; ну, озимини трохи було недосіяно; ну, з жнивами не зовсім упоралися; ну, буряків учасно не прошарували й не пропололи; ну, з довгоносиком невидержка вийшла; ну, в тракторів підшипники розтоплювалися; ну, комбайни трохи там буксували; ну, там кілька відсотків по худобі та по птиці не виконали; ну, там іще сяке-таке…

Одне слово, дрібниці!

За це намахає, було, секретар райкому кулаком:

— Ти мені, мовляв, дивись!

Та з Міністерства земельних справ напишуть:

— Звертаємо увагу і т. д., і т. ін. Зобов'язуємо під вашу особисту відповідальність ізжить і т. д., і т. ін.

Та й вже!

Тваринництво підвело: велика рогата худоба й свинарство.

Іще не так велика рогата худоба, як свинарство!

Придбав заврайземвідділу собі корову.

Хороша така корова, ряба, симентал-полукровка, молода, сумирна така та тиха, як доїш її, так навіть хвостом не махне.

І молоко в неї біле, запашне і на вершки добре!

А хтось узяв її й зурочив!

Кому це вже треба було, так і не вияснили.

Не їсть корова вдома!

Подавай їй колгоспні корма, хоч ти божу мать співай!

І ясла нові поставили, і хлівець як хлівець!

Думав заврайземвідділу навіть сіна й концентратів підвезти: не їсть!

Навіщо ж ті корма, коли вона не їсть?

Не пропадати ж корові: ходила в колгосп, там і годувалася.

Напасеться разом з колгоспною чередою, зав МТФ підкине там їй чи макухи, чи пійла з дерті наколотить — їсть!

А потім сам дубчиком і додому прижене.

Прижене та й каже дружині заврайземвідділу:

— Може, самі б і не трудилися? Моя сьогодні не на роботі, — шостий місяць уже хворіє, — так вона прибіжить і видоїть.

Ну, іноді заврайзиха й самі потрудяться, а більше завмитифика прибіжить і видоїть!

Отак зглазили корову!

Ну, та з коровою ще сюди-туди!

А свині вщент оскандалили!

От прокляті поросята!

Не встиг зав обняти посаду заврайземвідділу, сидить з дружиною під яблунею, чай п'є, коли дивиться — кабанчик біжить...

Біжить кабанчик, став перед ними й хрюкнув.

І так — не здох би він йому! — хрюкнув, ніби каже:

— Вихолощений тримісячний кабанчик з колгоспу "Нове життя" по вашому приказанію на відгодівлю з'явився!

Зав на нього:

— Чу-чу!

А він знову — хрюк! — і в хлівець!

Ну, що робитимеш?!

Підгодували, — з'їли!

З'їли вони цього кабанчика, аж на другий день — знову біжить...

Та вже не один біжить, а двоє: один з "Нового життя", а другий з "Нової зорі".

І так само — у хлівець!

Погодували, поїли…

А вже після цих двох прибігло двадцять п'ятеро, чи що, — зав уже й не рахував! З усіх колгоспів, що в районі, позбігалися.

Усіх же ж не годуватимеш!

Та й у хліві хіба вони помістяться!

Ну, залишили двоє, решту дружина попродала.

І що, скажіть, за характер у тварин?!

Корова — так та увесь час намагається до колгоспу, ніяк її не вдержиш, а поросята — подохли б вони йому! — з колгоспу до зава в хлівець!

Що таке, і не второпаєш!

Ну, після того пішли всілякі обслідування, акти, доповідь на бюро райкому, щось таке в газеті з'явилося і т. д., і т. ін.

Довелося, одне слово, залишити посаду.

Та ще й з доганою, та ще й з попередженням!

Отакого можуть поросята наробити!

А дивись: ніби такі собі сумирненькі, біленькі і, як на ковбаси, дуже смачні!

II

Приїхав у той район новий заврайземвідділу.

Попрацювавши трохи, заїхав до колгоспу "Нове життя".

Ходить, оглядає…

Зайшов на МТФ.

Зав МТФ, показуючи свої досягнення, на чолі з бугаєм Октавієм-Августом, несміливо нового зава запитує:

— А ви ж якого профілю коровку маєте?

— Нема в мене ніякої корови, — одказує зав.

— Нема?! Воно без корови той… А в нас, знаєте, симентальський профіль! З цього профілю і молоко непогане, і на вершки молоко добре, і дуже підходяща первісточка… Від Октавія-Августа й Резеди 4-ої. Як з правлінням переговорити, так воно той… І тельонки з цього профіля той… Да…

— Ну що ж, хай плодяться! — каже зав.

— Не любите, значить?

— Чому не люблю? Люблю!

— Так як з правлінням переговорити, так воно…

— Та що ви мені корову нав'язуєте, чи що?! Хабара, чи як?! — обурився зав.

— Та ні! Що ви, що ви?! Та ні, я про профіль! Симентальський у нас профіль…

III

Увечері зайшов зав МТФ до голови правління.

— Ну, як у тебе там новий зав? Як він? — питає голова.

— Та я вже не знаю, що й робити! Я йому про первістку, а він мені кричить: "Хабар!"

— Ну?!

— Точно!

— Та й у мене з поросятами не вийшло! Так і врізав ув очі: "Я тобі, — каже, — таких поросят дам, що сам, — каже, — хрюкатимеш!" Спортився народ! Доведеться, ма'ть, колгосп здавать! — сумно зітхнув голова правління.

— А я ж куди?! — здригнувся зав МТФ.

Дозвольте помилитись!

Писав один письменник літературно-художній твір. Сучасний твір. Роман.

І непогано писав. Чітко писав. Розбірливо.

Писав він його самопишущим пером.

Самопишуще перо не можна покласти на папір і наказати йому:

— Пиши! А я тим часом піду пива вип'ю!

Самопишущим пером треба водити по папері, воно тоді пише літери, з літер складаються слова, із слів — речення, з речень — розділи, з розділів — частини, з частин — книга.

Оце вже й роман.

Коли роман складається з кількох книг, він уже тоді буде — "логія".

Як з трьох книг — трилогія.

З трьохсот книг — трьохсотлогія.

А як більше, то вже буде "Рятуйтелогія".

Вищеменований письменник, значить, водив самопишущим пером по папері, і все так і виходило: літери, слова, речення і т. д.

Написав він уже аж один цілісінький розділ.

Написав і став.

В написаному розділі всі дійові особи вже на світ білий вийшли, вже накреслилося, хто з них буде герой, хто не зовсім герой, а хто зовсім не герой, намітилися ситуації, хто кого полюбить, хто кого й до кого ревнуватиме і т. д., і т. ін.

Ясно вже до деякої міри було, хто воював на фронті, хто в Фергані чи в Ташкенті, хто, повернувшись, відбудовуватиме й відновлюватиме, а хто пивом чи газованою водою торгуватиме і квартири одвойовуватиме.

Головний герой роману вже й автомашину свою мав, і навіть з бензином більш-менш улаштувався.

І от став наш письменник, зупинився.

— Куди далі їхати? В який бік їхати головному героєві?

Їхати йому прямо, як партія та Радянський уряд указують, ясною дорогою до спільної для всіх народів Радянського Союзу мети?

Так це ж усім відомо.

Показати внутрішні переживання героя і героїв?

Лиха його личина знає, які там у нього внутрішні переживання?!

Коли він на передовій стріляє, я це бачу.

Коли він цілує свою кохану, я це бачу. Ну, може, не бачу, так, проте ж, я знаю, що люди цілуються.

Коли мої герої відбудовують чи відновлюють, — я теж це можу побачити.

А от які думки в цих героїв у цей час їм голови розпирають, як у них біля серця, чому один відбудовує, а другий гуляє, чому один одну любить, а другий — трьох одразу, що в них у цей час усередині, які такі в них внутрішні переживання, — вгадай ти їх!

От і зупинився вищеменований письменник.

Думав, думав та й придумав:

— А що, як мій герой, та, може, ще й не один, — візьме та й помилиться?! І я з ним помилюся! Та й піде він в своїй роботі та в житті манівцями?! Інтересний може сюжет бути! Та й фабула така собі, як середньовічний лабіринт! Єй-бо, мабуть, непогано буде! Треба буде порадитися з кимось із товорищів!

От пішов наш письменник до обізнаного товариша та й каже:

— Дозвольте мені помилитися!

Обізнаний товариш здивовано якось на нього подивився і подумав: "І корчму закрили, а запитання дивні!" А потім питає:

— Як так помилитися? В чому саме помилитися?

— У романі!

— В якому романі?

Письменник розповів докладно.

— Та, бачите, я пишу роман. Уже написав аж один цілісінький розділ. Та й став. Знаєте-понімаєте, як вести своїх героїв отак прямо та й прямо, так виходить дуже вже прямо. Так я хочу помилитися. Щоб не так прямо все йшло, а щоб отак-отак-отак (тут письменник не знайшов слів для пояснення своїх думок і оте "отак-отак-отак" показав пальцем). Так воно тоді інтересно буде! Всі мої герої помиляються, і я з ними помиляюсь. От як уже ми допомиляємось до того, що вже далі нема чого помилятися, я

їх усіх тоді й виведу на чисту воду! І сам з ними вийду. Переборемо, значить, усі помилки!

— А для чого це?

— Для інтересу! Інтрига тоді, така, знаєте-понімаєте, буде! Он яка буде інтрига! Читатимуть тоді з захопленням!

— Значить, помилка для помилки, чи як?

— Ні! Тут не те! Треба, щоб люди запаморочились, закрутилися, завертілися… Тут треба не так, як воно йде, а так треба, як воно не йде! Ви мене розумієте? — питає письменник.

— А ви себе розумієте? — питає обізнаний товариш.

— Не можна сказати, щоб я себе зовсім розумів, але дещо вже накреслюється. А ви мене розумієте?

— Як вам сказать? Дещо накреслюється! Ви цього року ще не відпочивали?

— Ні! Та я цілком здоровий!

— Ну, слава богу!

— Так можна, значить, мені помилитися?

Обізнаний товариш кріпко подумав, ще раз подивився на письменника, подзвонив, ввійшла секретарка, і він точно і прямо відповів на письменникове запитання:

— Які в нас сьогодні справи на президії?

— Такі і такі, — каже секретарка.

— Ага! Ну, добре! — сказав обізнаний товариш.

А потім обізнаний товариш звернувся до письменника:

— Більше у вас до мене запитань нема? Ну, бувайте! Заходьте, будь ласка!

* * *

Ну й почав письменник помилятися.

Роман у нього починається так:

"Запахло чебрецем…"

Довго письменник думав над цією фразою:

— "Запахло чебрецем". Ну, що тут такого оригінального? Кожному може запахнути чебрецем! І не тільки чебрецем може запахнути! Різними пахощами може запахнути. — Думав він, думав та й закреслив цю фразу.

Закреслив і написав:

— "Зачебричило пахом"…

Це вже щось інше. Оригінальне. Так іще ніхто не писав.

Як приклад, можна процитувати страждання головного героя роману.

"Юрко нервово ходив по кімнаті і права рука його лежала на животі. Раптово він зупинився, прислухався, помацав себе за живіт, зблід, очі йому затуманились, він підійшов до канапи й сів, потім схилив на руки голову і повним одчаю й розпачу голосом не промовив, а простогнав: "Невже я завагітнів?! Боже, боже! Я, що сміливо дивився у вічі смерті на всіх передових усіх фронтів, я тепер з дитиною?! Та від кого ж це? Невже від Оксани?!" Руки йому тремтіли, в очах бриніли сльози. Він сумно похитав головою й гірко процідив крізь зуби: "Герой! — А пелюшки шити треба! І сповивачі!"

* * *

Роман обговорювали на зборах секції прозаїків.

Секція таки зібралася.

— В перший і останній раз! — сказав голова секції. Дехто був "за", дехто "проти".

Вказували на окремі невдалі фрази і т. д., і т. ін. Зайшов на збори і один з читачів.

Вислухавши дебати, він підніс руку:

— Дозвольте й мені!

— Прошу!

— Мені роман подобається! Тільки назва роману, по-моєму, не підходить. Автор її назвав "Тайна таємниці", а по-моєму, цей роман треба назвати так:

"Юринда".

Дідів прогноз

Було це надвечір у суботу, під неділю, а може, в п'ятницю надвечір, під суботу, — це не так-то уже дуже й важливо. Головне — було це ще взимку.

Снігу вже нападало чимало, а сніг усе іде собі та й іде.

Голова правління одного колгоспу, Махтей Федотович, наказав сторожеві:

— А поклич-но мені діда Тимоша!

— Якого, — питає сторож, — вам покликати діда Тимоша? У нас є два діди, і обидва Тимоші.

— Глухого.

— Так вони ж у нас обидва глухі!

— Хіба і другий вже оглух?

— Оглух! Ще влітку, як ото буря була. Як ото страшенно гримнуло, — вони й оглухли.

— А я й не знав! — каже голова. — Ти мені того поклич, що вже давно не чує.

— Так, мабуть, з печі не стягну. Вони ж із печі не злазять!

— А ти не тягни, а ладиком його, ладиком! Голова, мовляв, правління просять, щоб до правління прийшли. Діло, мовляв, важливе є.

Пішов сторож кликати діда Тимоша до голови правління.

У дідовій Тимошевій хаті сторож застав самого тільки діда, на печі, звичайно.

— Здорові були, діду!

— Га? — питає дід Тиміш.

— Здоровенькі, кажу, були, діду! — з усієї сили гукнув сторож.

— Ага! — відповів дід Тиміш.

— Голова правління, Махтей Федотович, просить, щоб до правління прийшли! — гукнув сторож.

— Що каете? — питає дід Тиміш.

— Голова правління просить! Голова! — аж посинів сторож од крику.

— Голова, каете? — перепитує дід Тиміш.

— Еге! Голова!

— Голова, каете?! Ні! Голова не болить. Ноги гудуть. Та поперека на кольки бере. А голова — ні! Голова в мене — ого-го!

Довгенько довелося сторожеві розмовляти з дідом Тимошем, доки дід Тиміш зрозумів, чого від нього хотять.

Зліз кінець кінцем дід Тиміш із печі, одягнув на себе все те, що взимку дідові одягати треба, узяв патерицю — і вийшов із хати.

— Що воно ото таке біле скрізь? — питає дід у сторожа.

— Сніг, діду!

— Га? А по-моєму — сніг. Коли ж це його стільки насипало? Я як на покрову на призьбі сидів, так іще його не було!

— Правда ваша, діду, на покрову ще не було! — ствердив сторож.

— Е, ти мені не говори! А я кажу, що не було! Не було, не було! Я все пам'ятаю! Щоб я та не пам'ятав! Ого-го!

Голова правління Махтей Федотович дуже привітно зустрів діда Тимоша.

— Драстуйте, діду! Сідайте! Давненько щось до нас не заходили.

— Що каете? — перепитав дід Тиміш.

— Не заходили, кажу, давненько!

— Онуки, каете, дрібненькі?! Повиростали вже, всі вже повиростали!

Помовчали…

— Діду! — звернувся до діда Тимоша Махтей Федотович. — Чималенько ви вже на світі прожили. Як, по-вашому, коли отак багато снігу нападало, на врожай це чи не на врожай?

— Га? — на це йому дід Тиміш.

— На врожай чи не на врожай, коли снігу багато? Снігу! Снігу! — кричить дідові в вухо Махтей Федотович. — Снігу!

— Снігу, каете?

— Еге ж! Снігу!

— Снігу, каете? На покрову не було. Що не було, то не було!

— Ні, дідусю, я не про те. Як снігу багато, так чи буде врожай, чи неврожай?

— Га? — дід Тиміш ізнову.

Нарешті Махтей Федотович за допомогою всіх присутніх у правлінні розтлумачив дідові, що од нього треба.

— Ага! То ви б так і казали! — кивнув головою дід Тиміш.

— Ну, то як, по-вашому, дідусю?

— Це на врожай! На врожай, на врожай! Бо я пам'ятаю, ще як покійний батько повернулися додому з-під генерала Скобелєва, так такого снігу було! Ой, снігу ж було! Ой, снігу було! Вийдеш, було, звиняйте, з хати, так двері не відчиняються, хоч плач. Так ото снігом привалило! Собака був у нас, Сірко, дуже злий був собака, — таких тепер собак нема, — на цепу сидів... Так покійний батько його біля бовдура прип'яли, щоб у снігу не потонув! Так, пам'ятаю, того літа такі кавуни вродили, ох, і кавуни! Таких тепер кавунів нема. Найменший — як підситок! Ще й ножиком до нього не доторкнешся, а він тільки — реп! І як жар! Відтоді і батько покійний запримітили та й мені наказали не забувати, що як багато снігу, то то вже обов'язково на врожай!

— Ну, спасибі вам, дідусю, за пораду! Велике спасибі! Стомилися, мабуть! Ну, ідіть з богом!

— Як каете?

— Спасибі, кажу! Ідіть, кажу, з богом.

— Ага-га! Піду! Де боком, а де й просто пройду! Бувайте!

За кілька днів Махтей Федотович скликав засідання правління разом з колгоспним активом.

Обговорювали план підготовки до весни, до весняної сівби.

Довго говорили, а наприкінці засідання Махтей Федотович і заявив:

— Та чого нам дуже хвилюватися! Дід Тиміш ясно сказав, що коли снігу багато, то це не інакше, як на врожай. Раз сніг є, значить — вискочимо.

Ми Махтеєві Федотовичу от що скажемо:

— Махтею Федотовичу! Передайте дідові Тимошеві наш низенький уклін за його довге трудове життя! Дбайте, щоб дідові Тимошеві на печі тепло було. І не примушуйте його без потреби злазити з печі. На прикмети іноді зважати треба. Але найкраща наша радянська прикмета — справжня боротьба за врожай. Для цього треба сівбу вчасно і добре провести. Для цього треба… Але про все це якнайкраще дізнаєтесь з постанови партії про піднесення сільського господарства. Ось на цю постанову і зважайте. Зважайте і виконуйте її.

Тоді напевно "вискочите"!

Весна-красна

(У Ганни Денисівни Кошової)

Добре все-таки бути поетом.

Поет почав би собі, приміром, отак:

Все сошою та й сошою —

Аж до Ганни Кошової.

А там іще додав би: про буряки, про високі врожаї, про хорошу, героїчну працю хороших колгоспників та про життя й роботу Героя Соціалістичної Праці Ганни Денисівни Кошової, дивись, і вийшла б непогана поема…

Нам, прозаїкам, тяжче: і чорнила треба більше, і паперу…

Поїхали, значить, ми сошою…

Їхати туди треба так: сіли ви в машину і через Сталінку[2] на Васильків, на Білу Церкву, а з Білої Церкви на Великополовецьке село.

У Василькові зупиніться.

По-перше, ви побачите, що Васильків уже причепурився, — уже й будиночки вимащені, і вулиці підмітаються.

Та воно ж якраз перед Травневими святами, — народ хоче зустріти свято урочистіше, зеленіше й чистіше.

Щодо зелені — особливих заходів вживати не слід: усе зараз зазеленіло та як зазеленіло!

Кучеряво-зелено все навкруги…

А прибратися та причепуритися перед святами — всяк розуміє, що треба.

Ідеться не сумно, бо обабіч соші озимина зеленіє, сходить рання ярина, сіють пізню.

І ген аж он трактори сівалки за собою водять, і плуги, і культиватори…

По селах, на городах — похилені жіночі й чоловічі постаті, — городину садять.

І хати мастять.

Багато нових хат.

То вже побудовані на місці великого пожарища.

Село Великополовецьке, районний центр. В 25 кілометрах од Білої Церкви.

Вбік!

У який бік?

Як їхатимете, поспитайте: вам розкажуть.

Ми їхали в колгосп "Червоний гігант", де працює ланковою Герой Соціалістичної Праці Г. Д. Кошова, й везли туди, з доручення нашої президії Спілки радянських письменників України, подарунок — бібліотеку, щоб закласти фундамент майбутньої великої колгоспної бібліотеки.

Районна бібліотека у Великополовецькому районі єсть, та не завадило б, коли б кожний колгосп мав би й свою книгозбірню.

От ми фундамент такої бібліотеки в "Червоному гіганті" й закладали.

Село Великополовецьке…

Хороше село.

Переділене ніби на дві половини величезним ставком…

Все в садках…

Ще, розуміється, відчувається вогняний подих Великої Вітчизняної війни, але уже й парк посадили, і будинки підремонтували, і чистенько…

Половців на селі ми не бачили жодного, живуть там тепер колгоспники-половчани.

На селі людей небагато: на полі вони всі тепер.

І районне керівництво все тепер "у борозні"…

Треба було нам у "Червоному гіганті" урочисто піднести наш подарунок, — довелося це зробити рано-вранці, на колгоспному подвір'ї, в час, коли колгоспники зібралися, щоб іти на поле!

Так ми й зробили!

І чи не урочистіше це вийшло, ніж це робилося б у клубі чи в театрі!

Час-бо який!

Кожна хвилина дорога!

Поговорили, подарунок піднесли та й ухвалили всім колгоспом прозвати бібліотеку так:

"Бібліотека імені Героя Соціалістичної Праці Ганни Кошової".

У Ганни Денисівни побували ми і вдома, і на її трьох гектарах, де вона сіяла буряки, щоб дати по 800 центнерів з гектара, виконати своє зобов'язання перед державою.

Вона була занепокоєна, що нема дощу.

— А як не виконаю?! Як я Микиті Сергійовичу в очі дивитимусь?

А тут якраз уночі дощ!

Одразу ж і сіять.

Ганна Денисівна сама ходить за сівалкою, сама придивляється і за культиватором, і за боронами.

На ходу збирає капустяне коріння (торік тут був колгоспний город), наказує запалити купи торішнього на межі бур'яну.

— Воно ж нам капоститиме потім! Різні кузьки-шкідники там плодитимуться…

І вже знову біля сівалки.

— Вішта! Вішта! Та протягай далі, я тобі кажу, а то ж двічі краї треба буде обсівати!

І воднораз уже кинула оком на культиваторщиків:

— Куди ж ото ти повів? Хіба я тобі так показувала? Прямуй на вербу! На вербу прямуй!

А тут іще й фотокореспонденти:

— Надівайте, Ганно Денисівно, піджака з орденами, та ставайте отут, бо інакше нічого не вийде!

— А тепер скидайте, ми вас за сівалкою сфотографуємо!

А на другім березі невеличкої річки Роставиці частина ланки під лопату картоплю садить.

— Чому під лопату?

— Нічого, нічого! Це — такий сорт! — посміхається Ганна Денисівна.

Ганні Денисівні Кошовій — 76 літ.

— А на літературний вечір прийдете, Ганно Денисівно?

— Аякже ж! Обов'язково! Ви тільки не дуже рано його розпочинайте! Я все ж таки сьогодні думаю буряки кінчати!

І раптом до Казика Тригуба:

— Ти ж мені, дитино, збігаєш обід з дому принесеш!

Казик Тригуб теж колгоспник.

Віком він трохи молодший од Ганни Денисівни, бо Героєві Соціалістичної Праці всього тільки — 76, й Казикові теж не менш, як десять, а то, може, й одинадцять — він уже в четвертому класі, а тепер от вийшов на поле землю культивувати.

У нього довгий батіг, він ним над кіньми помахує й серйозно каже коням:

— Вйо! Вйо!

А як фотографували сівбу буряків, то Ганна Денисівна покликала Казика:

— Ви й його зніміть! Він у мене роботяща людина!

А до Казика:

— Отут стань! Та батога сторч постав! Отак! Щоб усі бачили, що ти не гуляєш.

На літературний вечір Ганна Денисівна прийшла, весь прослухала, подякувала, а як присоглашала письменників обов'язково приїхати восени подивитися на врожай, сказала жартома:

— З косами приїздіть! З косами!

— А з ложками можна?

— Ложки знайдуться! І те, за що ложка чіпляється, теж найдеться! Приїздіть!

Праця йде на селі "розгорнутим", як то кажуть, "фронтом". Між іншим, весняна сівба, це — не танці.

Трудна була на селі весна 1947 року.

І коні були не ті, і воли не ті, і трактори не ті…

— Ех, якби ви до війни були подивилися, які отут коні ходили, які корови були! — сумно посміхаючись, казав нам літній уже колгоспник. — Хіба ж такі?! Та нічого: ще два-три тижні, травичка підросте, — вони й повеселішають.

А проте зараз ще:

— Та нічого! Переборемо! А на вареники приїздіть! З вишнями! А схочете — з сиром наваримо!

Все для перемоги, велика упертість в боротьбі і велика віра в перемогу.

Такі люди не здаються, такі люди не можуть не перемогти!

Єсть у "Червоному гіганті" сімнадцятилітня ланкова Катя Пустовіт.

Комсомолка.

Скільки ж у цієї дівчини енергії!

Вона — учениця Ганни Денисівни Кошової, що, сприйнявши досвід учителя, уже самостійно керівник молодіжної ланки.

Змагається з учителем.

На зборах Катя скоса поглядала на Золоту Зірку, що сяє на грудях в учителя, поглядала і усміхалася:

— Буде і в мене Золота Зірка! Буде! Буде! Буде!

І таки буде!

Не може не бути, бо і Катя — ланкова, — і вся її ланка працюють так, що "іскри з рук летять".

І хіба така Катя одна по колгоспах?

Скрізь вони рясно розквітли за ці роки: наша чудесна молодь, наша радість, наша надія!

Додому з Великополовецького ми поверталися знову ж таки через Білу Церкву.

Графині Браницької вже, кажуть, у Білій Церкві нема!

І в паспортному столі — не прописана.

На наше запитання:

— Де тут живе графиня Браницька? — нам відповіли:

— Не живе! А головне, майте на увазі, що ніколи вже й не житиме!

— Ми не проти! — відповіли ми.

Біла Церква — зелена й кучерява.

Чистенько в місті.

Видко, що кріпко прихорошується до Першого травня. Фарбується, білиться, миється…

А вимитися єсть де: така ж уже чудесна в Білій Церкві річка Рось!

А які прекрасні зустрічі із студентством та професурою сільськогосподарського інституту та педтехнікуму! Яка чудесна молодь!

Їхали ми до Києва, ніби у криниці з цілющою енерговодою викупані…

Пройшли дощі…

І за якихось два-три дні ще дужче закучерявились дерева, зазеленіли широкополі колгоспні лани…

Щоб бути ще чепурнішими, ще милішими до дня Першого травня, міжнародного свята трудящих.

Запорожці

I

Виявляється, що Запорозької Січі на Запоріжжі вже нема. Перейменовано її на "Запорізьку Сталь", що скорочено зветься "Запоріжсталь".

"Запоріжсталь" — завод-велетень, гордість радянських п'ятирічок або, як його ще називають, — перлина радянської металургії.

Що ж воно таке, як на нього оком глянути?

По-перше, це велике місто Нове Запоріжжя, де живуть запоріжбудівці та запоріжсталівці разом із своїми знаменитими сусідами дніпробудівцями.

Широкі, прямі вулиці вилискують асфальтом, кучерявляться чудовими бульварами й алеями з пірамідальних та сріблястих тополь, акацій, кленів та інших представників зеленокучерявої рослинної родини.

Бігають вулицями автобуси, бігають легкові й вантажні авто, трамваї.

Торгують магазини, кіоски, чайні… Сліпить вечорами електрикою кінотеатр. Вулиці гомінкі, повні народу, дітей і підлітків.

Складається Нове Запоріжжя з кільканадцяти висілків, що горнуться до своїх улюбленців — "Запоріжсталі" та Дніпробуду.

Селища — окремі ніби міста — з'єднані між собою чудовими асфальтовими чи брукованими шляхами.

Через Дніпро тут перекинулась казкова гребля Дніпробуду, а на величезній території розляглася "Запоріжсталь".

Колись потужна й владна, вона давала Батьківщині чималу кількість чавуну.

Тепер, трагічно похиливши свої голови, завалені іржавим брухтом, припорошені їдким порохом, лежать пошматовані конструкції славнозвісного мартенівського цеху…

Красунь цех тепер являє з себе цілі гори розбитих, розтрощених металевих конструкцій, ковшів, труб, заліза, каменю, скла…

І все це буде відновлено!

Силами ентузіастів-запоріжбудівців постала з руїн теплоелектроцентраль, гордо підвела голову відбудована домна № 3 і ось-ось загуде своїми рольгангами та сталевими валками стан-слябінг.

Ставляться рекорди продуктивності праці, пронизує будівництво гостра думка людської винахідливості, на очах виростають хитромудрі плетива із сталевих конструкцій, тисне тридцятьма й двома атмосферами котел на теплоелектроцентралі, легенько, ніби граючись, бігають якимись чудернацькими жуками вгору й униз "скіпи", примірюючись, як вони даватимуть руду й кокс у ненажерливу пащу домни № 3, стукають молотки, скиглять терпуги, спалахують сліпучі вогні електрозварювання…

Шумить, гримить, гуде Запоріжбуд.

Вулицями Нового Запоріжжя снує туди й сюди заклопотаний робочий народ…

І тільки запорізький трамвай сунеться поволеньки, і вигляд у нього, як у того філософськи настроєного дядька: мовляв, земля собі крутиться, сонце світить, воли собі йдуть.

— А куди ж ви ото, дядьку, волами та ще й гарбою?

— Та листа на пошту одвезти треба! Гей!

З приводу всього того, що робиться тепер на землі Запорізькій, закортіло нам взнати погляд славнозвісного кошового отамана Івана Сірка.

— Ходімо, — кажу, — пане отамане, подивимось, яка тепер Січ Запорозька та запорожці які такі тепер суть!

— Ходімо, ходімо, — охоче обізвався славнозвісний кошовий, закидаючи на вухо крутого вуса та підтикаючи під капелюха довгого оселедця. — Ходімо!

Пішли…

— Ну, показуй мені першу паланку, — промовив кошовий отаман. — Де вона і яка вона?

— Перша, — кажу, — паланка, пане отамане, тепер прозивається теплоелектроцентраль.

— Як? Як? — гостро поглянув на мене кошовий.

— Теплоелектроцентраль! ТЕЦ! — кажу.

— Тепло… центро… ні, не вимовлю! — махнув рукою отаман. — А що ж вона робить?

— Тисне, — кажу, — на тридцять дві атмосфери.

— Кого тисне?

— Тисне, пару дає! Парою тисне!

— І більше нічого, тільки тисне? Що ж, їй більше робити нема чого, чи як? А хто керує?

— Воєводін, — кажу, — та Рогачов!

— Курінні?

— Ні, інженери!

— Перемінить негайно! Коли вже вона, ота центораль, чи як там її, тисне, то хай знає, на кого тиснути треба. Хай на бусурмана тисне, за віру православну, за братчиків хай тисне! А то — тисне, а на кого тисне, чому тисне — не знати! Чорт батька зна що! Перемінить!

Похнюпився так кошовий отаман і сердито продмухав вуса.

— Ну, а ще де яка паланка?

— Друга паланка зветься тепер "домна № 3".

— Домаха?

— Не Домаха, а домна, пане отамане!

— Жінки на Січі? До чого Січ славну довели?! Ганьба! Та ще й № 3. Виходить, значить, що не одна тут жінка, а цілих три?!

— Чотири!

— Аж чотири? І всі Домахи? Хто допустив? Хто тут за кошового тепер?

— Димшиць. Керівник тресту тепер зветься…

— А намет його де?

— А там на території Металургбуду.

— Побачити б нового кошового треба.

— Ні, пане отамане, він дуже зараз заклопотаний. ТЕЦ та домну № 3 треба в роботу пускати. Сю ніч тільки сорок хвилин спав! Не варт турбувати!

— Не спав, кажеш? Комарі тнуть, мабуть? От оті гемонські комарі! Я як отаманував, так на чайці з кізяка вогнище розпалював — їх димом і

одгонило. А то й задрімать не дадуть. Ти й новому кошовому присовітуй! Дуже мошва диму боїться!

— Та ні, не варт! От уже димить ТЕЦ, кучерявиться димом і домна № 3, на сушку вже її поставили!

— Домаху сушать? Змокріла, чи як? Прала, мабуть, гемонська баба сорочки та й забрьохкалась. Кажу, не пускайте бабів до Січі! Клопіт із ними! То горшки кочергами потовче, то забрьохкається, а потім суши її…

— Та ні, домна сорочок, пане отамане, не пере, сушать її не з того приводу, і ось-ось із неї вогняний струмінь чавуну попливе…

— Чавуну, кажеш? Чавун — річ потрібна: чи борщу зварити, чи галушок. Знаменита річ у поході: не б'ється, не лускає. Чавун для запорожця дуже потрібний. Хай роблять! А хто цією паланкою керує?

— Щербаков! Та й помічники у нього добрі козаки: Світлицький, Бутовецький, Сироватка, Лисько, Шевченко, Каленко…

— Осавули?

— Ні, начальники змін, майстри, бригадири.

— Дивись, скільки за тією Домахою ходять.

— Так, пане отамане, домна — річ серйозна. Треба багато знання, майстерності, уваги й уміння, щоб вона працювала як слід та добрий чавун давала.

— А вони вміють?

— Уміють, пане отамане, та ще й як уміють! А головне — люблять свою домну. Вони кажуть так: "Люблю свою домну більше, як свою жону".

— Іч, які, — кошовий отаман підкрутив вуса, кахикнув та й зітхнув.

Ходили ми з кошовим отаманом по відбудованій домні № 3, бачили рудний двір, підйомник, складне цехове господарство, електрообладнання, розливну машину… Все готове вже до пуску…

Біля одної машини кошовий зупинився.

— Що воно, — питає, — таке?

— Це, — кажу, — пушка Брозіуса!

— Стріляє?

— Стріляє, — кажу, — тільки не так стріляє, як стріляли колись запорозькі гармати.

— А як?

— А це, — кажу, — пушка ось яка. В її "дуло" насипають масу з вогнетривкої глини, потім "націлюють" на оту в доменній печі дірку, що зветься "льоткою", пускають електрику, пушка "стріляє" вогнетривкою масою й замуровує "льотку", щоб звідти не втікав чавун… Отака це пушка!

Кошовий довго дивився на пушку Брозіуса, мацав її, гладив, а потім і каже:

— Дуже добра штука! Мені б отаку!

— А навіщо вона вам?

— Ковбаси начиняти! Ох, і здорово б начиняла! Та швидко!

Пішли ми далі.

— А де ж курені? — питає отаман.

— А ось, — кажу, — й курені. Оцей зветься мартеном.

— Мартин? Може, ще й з балабайкою! — усміхнувся отаман.

— Не Мартин, а мартен. Сталь, крицю тут виливатимуть… Зруйнували його німці. Багацько ще біля нього буде роботи і тов. Чуданові — керівникові "Стальконструкції", і тов. Недужкові — начальникові зварювальних і монтажних робіт.

— Курінні?

— Та ні, беріть вище! Спеціалісти-новатори! Гордість Запоріжбуду — лауреати Сталінської[3] премії…

— Не второпаю щось я всього цього! — кинув отаман. — Не ті люди! Де сині широкі штани? — я тебе питаю.

— Та незручно ж у широких тепер штанах! За конструкції чіплятимуться. Це ж вам не в степу на могилі…

— А оселедці?

— Оселедці в гастрономі продають.

— Та не про ті я оселедці! — скипів отаман. — Я про чуби!

— Поголили! Ну, як же ви з оселедцем будете електрозварювання робити! Згорить оселедець!

— Ох-хо-хо! А ще запорожці звуться. І без оселедців. Казна-що! — сердито махнув рукою кошовий. — А ще курені є?

— Є! Он далі: зветься "Слябінг".

— Слабий?

— Та ні, не "слабий". Стопудові "сляби" кататиме.

— Дивно якось! І не слабий, кажеш, а слябінгом зветься. Коли вже "слябінг" — до баби-шептухи треба, хай пошепче.

— Пошепчуть і без баби! Ось-ось рольгангами загуде!

— Та слова які: центро якесь тепло… Слябінг… Рольганги… Ні вимовити, ні зрозуміти! Піду, мабуть, я та ляжу…

— Ідіть, — кажу, — пане отамане, лягайте й лежіть спокійно. Без вас палатимуть тут домни й мартени, густимуть рольганги й прокатні стани гарячого й холодного прокату і тисячами тонн вискакуватиме тонкий високоякісний сталевий лист… А ви собі лежіть спокійно! Не ваша вже тепер це справа!

Запоріжбуд одбудовує "Запоріжсталь".

"Запоріжсталь" даватиме для Батьківщини тонкий сталевий лист…

Із того листа будуть робити автомобілі, трактори і т. ін.

Коротенько про технічний процес одержання тонкого сталевого листа. Це для того, хто не знає. І хто знає.

Так, значить:

Кривбас дає залізну руду. Донбас дає вугілля. Коксові печі дають кокс. Руда і кокс ідуть у доменну піч. Домна дає чавун. Чавун іде в мартенівські печі. Мартени дають сталь. Сталь іде на слябінги. Слябінг дає сляби… Сляби йдуть на листопрокатні стани. Прокатні стани дають тонкий сталевий лист.

Тонкий сталевий лист іде на атомобільні і тракторні заводи.

І коли ви будете захоплюватись автомобілем "Побєда" або новенькими тракторами, згадайте, скільки серця, скільки запалу, ентузіазму, праці, уміння, знання, сумління дали для "Побєди" славні запорожці. Обов'язково згадайте і потисніть хоч у думці їхні трудові руки.

Вечоріє…

На Запоріжбуді ніби трохи вщухає гамір… Тихшає…

Повітря свіже, пахуче: учора над Запоріжжям пройшов ливний дощ.

Весело зазеленіли дерева, лани, городи…

За столиком, біля кіоска, сидять чоловіка з десяток молодих робітників.

Раптом у одного з них вирвалася пісня:

Ой там Василь сіно косить,

Ой там В-а-а-си-и-иль…

Дивись: там і отам часом спалахує сліпуча електроіскра, поруч ТЕЦ тисне на тридцять дві атмосфери, і раптом "Ой там Василь сіно косить"…

Уміє наш чудесний радянський народ у труді й на відпочинку сполучати творчий і трудовий запал з піснею, з книжкою, з потягом до культури.

Такий він, народ наш прекрасний…

Там десь Василь сіно косить, а тут відбудовують велетенський завод…

На заводі співають про Василя, а на сіножаті про кращих бригадирів, які значно перевиконують свої норми робіт…

Хай лунають пісні на просторах нашої Батьківщини про таких людей!

Такі люди — достойні пісень!

II

Жив та був колись на світі знаменитий професор-анатом, Володимир Петрович Воробйов.

Вічна йому пам'ять і вічна йому слава.

Якось у розмові я його запитав:

— От, — кажу, — дорогий мій професоре, Володимире Петровичу. Прожили ви життя своє знаменито. Ви — всесвітній вчений. Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили вашу роботу: на грудях у вас

красується орден Леніна. У вас — ціла своя школа. Ваші учні посідають кафедри в радянських вузах. У вас щасливе родинне життя. Чого б ви хотіли ще? Ну, скажіть!

Професор замислився.

Він довгенько думав, а потім і каже мені:

— Знаєте що?

— Ну, що?

— Я б хотів заспівати тенором. От вийти на сцену нашого оперного театру і заспівати "Уймитесь, волнения страсти". Тільки б я не так заспівав, як співають наші співаки. Я б душу вийняв із слухачів своїм співом, поклав би ту душу перед ними. Дивіться, яка така душа ваша. Розіклав би перед ними їхню душу, як розіклав я перед усім світом вегетативну нервову систему. От чого мені хочеться!

Професор говорив цілком серйозно й пристрасно.

І якимось таким пронизливим блиском блищали в нього очі.

Я зараз уже не пригадую (стара стала — слаба стала), хто мені на Запоріжбуді говорив: чи Недужко, чи Щербаков, чи Чадан — знамениті наші радянські будівельники і металурги…

А може, всі вони говорили:

— Читати хочу! Книжку! Співати хочу! Пісню! А як не співати хочу, то слухати хочу.

І таким пронизливим блиском блищали в них очі.

А я їм і кажу:

— А чого ж, — кажу, — ну, й слухайте.

— А хто співатиме?

І я вщух.

Справді: хто співатиме? Я б сам не від того, щоб їм чогось заспівати, так у мене такі "голоса, що підіймають волоса…"

На Запоріжбуді був зліт молоді, передових молодих робітників. У парку зібралося тисячі півтори молодих запорожців. Прийшли вони святково одягнені, веселі, гомінкі, радісні…

Після урочистої частини, де кращих з них нагороджували почесними грамотами, був концерт.

Співали молодята, учні восьмої ремісничої школи.

Співали хором, співали соло. Танцювали.

От якби ви побачили, як блищали очі у молодих робітників-слухачів!

Ой, оті очі. Які ж вони жадібні та бистрі.

Вони не вбирають, а хапають, хватають художнє слово, пісню, музику, танок.

Стоїш перед ними, дивишся на них, і тобі аж ніби страшно.

Хочуть художнього слова, хочуть пісні, — всі хочуть: і знамениті інженери, і бистроока, гомінлива молодь. Всі хочуть.

Ну, а що я міг їм сказати?

Я їм сказав таке:

— Дорогі наші товариші. Давайте ми напишемо такі собі полюбовні листи…

Отакі:

"Люба наша Маріє Іванівно Литвиненко-Вольгемут! На лівому березі Дніпра відбудовується "Запоріжсталь". Будує його Запоріжбуд. Якби ви знали, які там хороші люди! І як вони люблять пісню! У вас, Маріє Іванівно, говорить народ, чудесне сопрано. А запоріжбудівці якраз і люблять, щоб їм сопраном заспівали. Чи не поїхали б ви до них та й заспівали: "Лугом іду, коня веду"… А вони вам підтягнуть. Їй-богу, підтягнуть".

А і отакого листа написали:

"Дорога наша Віро Микитівно Гужова! Ви вже були на Запоріжжі й співали чудесним вашим голосом прекрасних пісень. І ви гадаєте, що про вас там не згадують? Згадують, і дуже хороше згадують. Так вони хотять вас не забувати, хотять, щоб ви ще раз приїхали…"

Написали ми отаких два листи, помовчали трохи, аж ось хтось із кутка:

— А я хочу, щоб басом.

— Басом хочете?

— Басом, тільки басом!

— Так тоді давайте попросимо Бориса Романовича Гмирю, — він дуже вміє басом.

— Просимо, — кричать усі, — просимо!

А потім як заходилися усі, як заходилися:

— Юрія Васильовича Шумського хочемо! Театр імені Франка хочемо! Театр імені Шевченка хочемо! Оперу хочемо!

— Та не кричіть, — кажу, — так, а то я сі перепудюсь, — як кажуть наші брати-галичани. Всім напишемо, всіх попрохаємо. Тільки не кричіть.

Понаписували всім.

А потім підвівся один дуже серйозний чолов'яга та й каже:

— А що ж робить Комітет у справах культосвітніх установ? Чому він до нас із таким холодочком?

А другий додав:

— А Комітет у справах мистецтв? Невже він не знає, що в нас тут десятки тисяч робітників жадають пісні та художнього слова?

Ну, що я міг зробити?

— Давайте, — кажу, — самі заспіваємо. Поки там вони, комітети, постанови пишуть, давайте, товариші.

І зразу залунало:

Карії очі, очі дівочі,

Де ви навчились зводить людей…

А з другого кутка тихесенько попливло:

Через тії очі

Бандуристом став.

Пісня шириться, пісня лунає, розлягається.

А очі! Як же вони блищать жадібно, гостро та блискавками. Очі нашого жадібного до пісні, до мистецтва народу.

P. S. Ви пробачте мені, що я пишу про ваші очі. Я знаю, що треба писати і про сталеві конструкції, і про тисячі тонн чавуну, і про все таке технічне чудо.

А мені, — я вам по секрету признаюсь, — хочеться: щоб у пісні, у художньому слові відпочили голови всіх запорожців.

III

Власне кажучи, коли вже писати про нинішніх запорожців, — треба робити так: узяти список з усіма запорожцями — і всіх згадати за алфавітом, бо всі вони своєю працею заслуговують на пошану нашого радянського читача…

На жаль, цього зробити не можна: не вистачить чорнила, тоннами треба підвозити папір…

Ми поговоримо про окремих запорожців, а ви уявляйте, що за кожним, нами отут згадуваним, стоїть іще один такий самий, а за ним — ще один, а за тим — іще один і т. д.

І вийде величезний колектив прекрасних радянських людей, про яких треба писати, — та не тільки писати, а треба всьому Радянському Союзу про них, про їхню самовіддану роботу знати й при нагоді, підносячи келиха, хоча б в умі говорити:

"За ваше здоров'я! Будьмо!"

Давайте ми з вами потиснемо руку Маркові Івановичу Недужку.

Він інженер, лауреат Сталінської премії, начальник монтажних металоконструкцій.

Це — його фах, спеціальність…

А він собі чорнявий, з бистро-лагідними очима, в синьому спецкостюмі й усміхається…

Може, він коли-небудь буває й сердитий, — ми його таким, між іншим, не бачили, але це може бути, бо робота в нього дуже сердита.

Може ж людина розгніватися, коли бачить перед собою гори пошматованих, понівечених металевих конструкцій, що не знати, як за них братися, з якого кінця, — так усе переплетено, перегнуто, погнуто, а йому ж треба за це братися, треба з цього "конгломерату" змонтувати струнко-ажурне плетиво чудесних цехів…

Може, він і сердиться, а проте береться. Береться сміливо й ретельно.

Батьківщина за його роботу по швидкому монтажу металоконструкцій нагородила його Сталінською премією.

Це — коли він працював на Уралі.

Так ви гадаєте, що він заспокоївся, повернувшись на Запоріжжя?

Нічого подібного.

Він побачив перед собою тисячі тонн покрученого, погнутого, переплетеного в якомусь диявольському хаосі — заліза й сталі і подумав:

"Невже ж йому пропадати? Невже ж усю цю масу людської снаги наново переливати, переробляти?"

— Ні, ні і ні! Треба використати.

І під високим лобом, прикрашеним чорнявим волоссям, зразу ж назріває гостра винахідницька думка…

А за думкою вже вимальовується, а потім вибудовується оригінальний верстат для виправлення покручених конструкцій.

І мертве оживає…

Потвора перетворюється на ажурне мереживо…

А колишній дніпропетровський хлопчисько — тепер знаменита людина не тільки на Запоріжбуді, і не тільки на Запоріжжі та на Україні, а в цілому Радянському Союзі.

А може, та не може, а таки справді, ім'я Марка Івановича Недужка перескочить океани та моря, щоб уславити творчу людську мисль — думку радянського інженера.

Марко Іванович Недужко…

Вчепила йому доля отаке прізвище: Недужко.

Міняємо це прізвище без згоди хазяїна.

Марко Іванович Недужко — не Недужко, а Дужедужко.

І не один раз Дужедужко, а Дужедужедужедужко…

Відбудовані аж тричі ажурні цехи "Запоріжсталі" повік будуть згадувати їхнього автора — Марка Івановича…

Який він собою?

Я ж кажу — чорнявий. І всміхається. Середній на зріст… Голова — кругла…

Як для жінок — симпатичний… Так не з цього боку ми до нього підходимо.

У нього під чорним волоссям, під крутим лобом — думка гостра і розум допитливий.

А це, між іншим, речі не такі вже прості і не такі вже погані. Та й взагалі на Запоріжжі прізвища міняються…

Бригадир, комсомолець, прозивається Недошивко. А як подивишся на графік виконання його робіт, виходить, не Недошивко, а Перешивко.

І секретар ЦК ЛКСМУ вручив йому почесну грамоту ЦК комсомолу не за те, що він "Недо", а за те, що він "Пере".

Родина Макарових.

Батько — Григорій Єгорович — і дві доньки — Ганна й Олександра.

Забайкальці...

На Забайкаллі в бригаді працювали й мама, Тетяна Григорівна, а як виїхали вони на Запоріжбуд, мама залишилася вдома, — треба ж комусь родинне вогнище берегти.

Маму замінила донька — Аня, як її всі на Запоріжбуді кличуть.

Каменярі вони... Ні, мабуть, не каменярі, а каменщики, мулярі...

Які вони?

Уявляйте їх собі як хочете: хочете — блондинками, хочете — брюнетками, а батька таким собі запорожцем з вусами аж до самісінького пояса — не в тім річ.

Річ у їхній ударній роботі.

Проценти виконання норм вони дають тризначні, — може, двісті, може, триста, — а тільки не забувайте про одне: вісім чоловік підсобних робітників не встигають подавати їм цеглу.

А подивіться ви хоча б на Аню Макарову: дівчинка хороша, симпатична, дівчинка на вигляд не дуже богатир, а серце в неї, сумління, робоча хватка, — всього цього на десять богатирів вистачить.

Ім'я її красується в Республіканській Книзі пошани...

З Анею Макаровою в час відпочинку можна, мабуть, потанцювати веселої полечки, але на роботі, на виконанні нею свого робітничо-громадського обов'язку — не беріться її "перетанцювати", бо не "перетанцюєте".

Така вже в неї і в її чудесній сім'ї — у батька Григорія Єгоровича і в сестри Олександри — вдача.

Робітнича вдача! Радянсько-робітнича!

Іван Олександрович Румянцев.

Уславлений бригадир монтажно-трубопровідної бригади.

Чому уславлений?

Що він — бога за бороду впіймав, що всі на будові говорять, що треба працювати по-румянцевському?

Та нічого подібного!

Точний розрахунок, завантаження кожної для себе й членів бригади хвилини, підготовка зарані робочого місця для кожного свого робітника, смілива винахідницька думка, — от вам і Румянцев, от вам і румянцевський метод роботи.

Він знає, що можуть і як можуть працювати його друзі-співбригадники: Іван Гаврилович Іванов, Єгор Іванович Мірошников, Михайло Федорович Гармаш, Анатолій Іванович Попенко, Ніна Петрівна Березіна…

А румянцевський метод роботи поширюється на заводі, удосконалюється. І багацько вже є румянцевських "учнів", що перекривають учителя.

За травень, приміром, першість здобула комсомольсько-молодіжна бригада Щербинкіна, яка виконала план робіт на 300 процентів і

завоювала перехідний Червоний прапор. Бригада Румянцева опинилася на другому місці…

Це — закономірно…

Завжди ученики випереджують свого учителя, бо не стоїть життя на місці, не заболочується допитлива людська думка…

А простору для роботи, для думки, для винахідництва, — ой як багато!

На самому тільки Запоріжбуді п'ятнадцять квадратних кілометрів.

Люди!

Ми знайомили наших читачів з кількома тільки Людьми (з великої літери), що ними пишається наша Батьківщина.

А на Запоріжбуді (та хіба тільки на Запоріжбуді?!) їх тисячі, їх мільйони.

Підносьте ж келиха за їхню роботу, за їхнє здоров'я!

Будьмо!

Фейлетоністи

Іванківські хлопці й дівчата зустріли оце мене на вулиці та й кажуть:

— Ой товаришу! Ну, й фейлетон у нас увечері сьогодні буде!

Так і кажуть.

— Який, — питаю, — фейлетон?

— Е, не скажемо! От як ізробимо, тоді скажемо! А то он ще візьмете та нам того фейлетона й спортите.

Почухав я потилицю.

"Ото, — думаю собі. — Ось-ось уже тридцять літ, як по фейлетонній часті працюю, а вони, молодята, отакої: "Спортите нам фейлетона!"

— Ну, — кажу, — робіть свого, як ви кажете, фейлетона, та обов'язково взавтра мені розкажіть, який він у вас вийде!

— Розкажемо!

Було це в суботу, під неділю.

У неділю ранесенько прибігають молодятка.

І показують величезного замка.

Замок заіржавлений, ключ до нього погнутий.

— Що таке? — питаю.

— Не вийшов фейлетон у нас! — регочуться.

— Та якого фейлетона ви робити хотіли?

— Клубного!

— ??

— Та ми, розумієте, хотіли вчора ввечері потихеньку, щоб завклубом не знав, одімкнути клуба, поприбирати там та й устругнути вечір самодіяльності!

— Ну й що?

— А воно не вийшло!

— Чому не вийшло!

— Та замок так заржавів і ключ теж, — що ми крутили-крутили, порпались-порпались, а воно — ні сюди ні туди! Оленка розсердилась та як смиконе: так оте, що отуди засувається, — тільки трісь! — і одломилося!

— Так ото замок заіржавів?

— Ага! Та як же ж йому не заіржавіти, коли він ось уже тижнів-тижнів…

— Та де тижнів? — підхоплює Галя. — Місяців, а не тижнів…

— Як не одмикається…

— І який же фейлетон тепер, коли замка поламали? Тепер завклубом ще до відповідальності нас притягне…

— "Фейлетон із взламом!" — посміхнувся я… А може б, — кажу, — краще було, якби ви попрохали завклубом, щоб він все ж таки коли-не-коли одмикав клуба… Ну, як не для вас, то хоч для замка! Щоб замок так не іржавів!

— Е! Якби ж то?

— А для чого ж тоді у вас клуб?! Клуб для того й існує, щоб провадити культосвітню роботу серед мас!

Оленка засокотала:

— А ми вирішили навпаки! Коли завклубові "нема часу" провадити роботу серед мас, то давайте, кажемо, ми, маси, будемо провадити культмасову роботу серед завклубу! От і вийшов би фейлетон! А через цей проклятущий заіржавлений замок ні фейлетона не вийшло, ні роботи мас серед завклубу не вийшло!

— Та то нічого, — підхопила Галя. — Ми все-таки зробимо фейлетона нашому завклубові. Управимося з жнивами, та колись уночі зберемося, та геть-чисто весь бур'ян біля клубу виполемо, та землю перекопаємо, та восени там садочок посадимо… Це в одну ніч! Як побачить це все завклубом, — отетеріє. А ми стоятимемо та сміятимемось! От буде фейлетон! А колись ще одної ночі привеземо очерету та вкриємо наш клуб, щоб він не соромив себе й нас отими в покрівлі дірками, та полагодимо ґанок, та вимастимо, та побілимо його! Щоб скидався-таки він на клуб, на культурно-освітню установу, а не на обідрану корчму… От вам буде другий фейлетон…

— А ми з Петром, — пробасив Володя, — заборчиком увесь клубний двір обнесемо!

— А я той заборчик пофарбую! — підхопив Микола.

— Та ми нашому завклубові таких фейлетонів наробимо, що аж-аж-аж!

Я слухав молодят та й подумав:

— Під такими "фейлетонами" підписалися б фейлетоністи всього Радянського Союзу.

Птахівництво

— Степане Івановичу! — гукнув до голови колгоспу бухгалтер. — Вас до телефону! З району!

— А що там таке? — запитав голова.

— Та щось про інкубатори питають, про яйця.

— Про які такі інкубатори?

— Та що ви, не знаєте, що таке інкубатор? Оте, що курчат лупить. Механізована квочка.

— А-а. Це оце, що ніби ящик… Так що ж вони хотять?

— Питають, скільки вже яєць здали на інкубацію та скільки ще повинні зібрати.

— Та кури ж на довгоносикові! Коли ж їм нестися?

— Ну, йдіть самі говоріть! Чекають же!

— А ти поклич мені Мотрю! Завптахофермою!

Узяв голова телефона:

— Слухаю! Голова правління! Га?! Нічого не чуть! Інкубатор?! Не чуть нічого! Не чую! Та розриви якісь у повітрі. Тріщить бісова сила, а нічого не розберу! Подзвоніть, будь ласка, вдруге, бо щось, мабуть, лінії переплутались!

Повісив голова трубку та до бухгалтера:

— Де Мотря? Давай швидше Мотрю!

— Та ось уже біжить.

Прибігла завптахофермою:

— Кликали?

— Скільки яєць здала для інкубатора?.. Скільки зібрала?..

— Здала?! Зібрала?! — знизала плечима Мотря. — Учора яєчня, позавчора яєчня. Позапозавчора тричі яєчня.

— Я тебе не про яєчню питаю, а про яйця для інкубатора. Яєць, питаю, скільки?

— А що я вам — яєчню для інкубатора даватиму?! Поменше б гостей пригощали, тоді б і яйця були!

— Не твоє діло, кого я пригощаю! А ти мені план на яйця виконуй! Он з району запитують!

Телефонний дзвінок.

— Слухаю! Я. Голова! Скільки яєць зібрали для інкубатора? Та кури ж у мене на довгоносикові. Ага… Коли ж їм нестись?.. Не можу ж я на їх таку нагрузку: і довгоносик, і яйця! Не витримають. У "Перемозі", кажете, і довгоносика нищать, і несуться… І план, кажете, виконали? Так, може ж, у "Перемозі" інша порода! У нас яка порода? Симентальський легтартрок. А півень беркширський плімутхін. Ми схрещуємо! Нової породи добиваємось! Думаємо на штучне запліднення перейти! О! Слава богу — роз'єднали, — кинув голова трубку.

Та до Мотрі:

— Ти мені про яєчню не тороч. А щоб мені яйця були. Сама несись. Бо, їй же богу, тебе в інкубатор засуну! Я тобі покажу яєчню!

Аж тут півень під вікном у голови:

— Ку-ку-рі-ку-у-у!

— Накишкай ти на нього, здох би він йому! Тут і без нього жарко, а він ще й дражниться.

Діди наші та баби наші

Євменові Петровичу — 76 літ, але він Підліток.

Та він у цім не винний, бо й батьки його, й діди, і прадіди — всі були Підлітки, таке вже їм прізвище було колись причеплено.

Чи малі вони були, чи дідами робилися — все були Підлітки.

Власне, це, може, й не до діла, про яке розповідь далі буде йти, але пояснюємо це зразу, щоб потім ніяких непорозумінь не було.

— Який же, мовляв, він підліток, коли йому 76 років?!

Так от: Євмен Петрович Підліток, 76 років од народження, — дід, значить, — колгоспник, жив собі та поживав собі в нашому селі.

До війни — сторожував, за німців тяжко зітхав та, — як накопає, було, картоплі, ділив ту картоплю на дві купки й говорив дружині, бабі Явдосі:

— Це нам, а оце — "тим"! Однесеш увечері, покладеш на узліссі, під дуплястою грушею. Допойняла? Та як засвербить у тебе язик, ти ж не той… не та-ла-ла-ла, — а краще терпуга полижи…

Як повернулися наші, — майстрував нові хати, лагодив понівечені.

Та все мовчки, все мовчки…

— І чого ти все мовчиш, Євмене? — бралася за нього баба Явдоха.

— Хопить у нашій хаті й одного аратаря! Ти й сама чотирьох проміжнародних докладачів за пояс заткнеш!

Настали жнива, — дід Євмен першим прийшов до двору колгоспного правління: на легенькому його кіссі біліли новісінькі грабки й вилискувала на бритву виклепана й вигострена коса.

Посходилися косарі: молодиці, дівчата, парубки.

Голова правління вздрів діда Євмена:

— А ви ж куди, діду Євмене?

— Хіба не бачиш: у підкидного грати!

Поінструктував голова, як косити, що й до чого…

Коли вийшли в поле, підійшов до діда Євмена бригадир:

— Так ви, дідусю, лишайтеся коси клепать та вчіть, як гострити, мантачити…

— Ні! — одказав дід Євмен. — Хай молодші клепають, а я перед поведу!

І вийшло так: хоч як намагалися косарі "підрізати п'ятку" дідові, — не вийшло. Частіше виходило, що залишав дід Євмен своїх косарів далеченько ззаду.

Сідають було перепочити, так Євмен Петрович сам ще одну ручку пройде та аж тоді сяде.

Закінчили жнива, підрахували — й вийшло, що дід Євмен виробив кругло на 142 проценти й опинився на першому місці.

* * *

Гордий їхав дід Євмен в область делегатом на свято одержання високої нагороди, що її визначив області союзний уряд за високі показники в роботі на сільськогосподарському фронті — перехідний Червоний Прапор Державного Комітету Оборони…

На одній із станцій ввійшла до вагона бабуся та й сіла на лавці проти Євмена Петровича.

Дивилась, дивилась на діда та аж руками об поли ляснула:

— Євмен?! Живий?!

— Ні, мертвий!

— Скільки ж літ, скільки зим!

— А ти ж як, Одарко, жива й досі?!

— А що мені зробиться!

Зустрілися друзі дитячих і парубоцько-дівоцьких років. І дід Євмен, і баба Одарка росли колись укупі, і не раз було викахикував Євмен Одарку з комори, коли в Одарки "очі ті були ясненькі, мов той камінь, що блищить". Та віддалась Одарка верст (тоді ще версти були) за сорок од рідного села, і після того не часто вже вони зустрічалися. Так і постаришся.

— Та й куди ж оце, Євмене, ти зібрався?

— Та так… у праходку!

— Пройтись, значить, на старості закортіло?

— Еге ж: у петрівку — мерзлого. А ти куди?

— Та теж так: у праєздку!

— Та то так! Проїхатись — воно веселіш, ніж пір'я на печі дерти!

— І я ж про те! Пожнивували?

— Еге ж! А ви?

— І ми! Зерно стеріг?

— Атож. На горобців кишкав… Курчата пасла?

— Квочки водою обхлюпувала, щоб не квоктали…

— І то діло…

На вокзалі в області дід Євмен і баба Одарка загубили одне одного в натовпі..

Урочисті збори. Зала заллята світлом. Гримить оркестр. Викликають обраних до президії і серед них:

— Підліток Євмен Петрович! 76 років! Виробив на жнивах 142 проценти! Косар!

Грім оплесків…

Простує Євмен Петрович до стола президії, і високо піднесена в нього голова.

— Гостра Одарка Пилипівна! 75 років! В'язальниця! 157 процентів виробітку.

В залі буря…

За столом президії Одарка Пилипівна сіла поруч Євмена Петровича.

— У праходку, кажеш?

— Ні, в праєздку!

— Ну, тоді я в праходку!

Помовчали…

— Горобці кишкав?

— Квочки водою обхлюпував!

— А я, значить, кишкала…

— Аж на п'ятнадцять процентів мене перехлюпала!

— Квочка ж більша горобця, обхлюпувать її легше, а горобець — маленький, — доки його викишкаєш.

Подивився Євмен на Одарку, а Одарка на Євмена, — та й посміхнулися. Так само посміхнулися, як і тоді, коли викахикував Євмен Одарку з комори і заливало і їх, і вишняк, і соняшники місячне сяйво…

"А в неділю п'ю, п'ю…"

У колгоспі "Зелена нива" перше засідання правління разом з колгоспним активом для обговорення справ підготовки до весняної посівної кампанії призначили були на 6 січня.

Голова правління наказав рахівникові:

— Ти ж мені там усе приготуй як слід! Щоб усе мені було розплановано, щоб і цифри мені всі були як на долоні! Я зроблю доповідь по всьому колгоспу, а бригадири доповідатимуть кожний по своїй бригаді! Доповнюватимуть, сказать би, мене! О! Усім бригадирам до 6-го провести побригадні наради з ланковими! Щоб кожна ланка знала, де, на якій ділянці і яку культуру вона сіятиме! О! Справа дуже важлива! Та щоб гній на поле возили! Де є хоч трохи снігу, щоб снігозатримання зробили!

Було це 3 січня.

— Гадаю, — сказав голова, — що до шостого і ти, й бригадири встигнуть усе це зробити! А я завтра до району з'їздю, треба в районі дещо там полагодити та порадитись.

Рахівник почав готуватись до засідання.

І бригадири почали готуватись до засідання.

А голова правління поїхав до району дещо там полагодити та порадитись.

Раптом 5 січня голова дзвонить по телефону рахівникові.

— Степан Степанович?

— Я, Прохоре Прохоровичу!

— Тю на нас із тобою!

— А що таке?

— На яке число ми засідання з приводу весняної сівби призначили?

— На шосте!

— А святвечір у нас коли?

— Ото! Я й забув, Прохоре Прохоровичу!

— Ну, хай я, як голова, заклопотаний, а тобі б слід пам'ятати!

— Та розумієте, Прохоре Прохоровичу, ну, як засліпило! Після зустрічі Нового року і досі ще сирівець п'ю.

— Одклади!

— А на коли?

— Вирахуй! Святвечір та три дні свят… Там далі голодна кутя, водохреща… Виходить, значить, після дев'ятнадцятого! Давай, щоб уже бути певними й ще раз не відкладати, на двадцяте! Добре?

— Добре, Прохоре Прохоровичу! Ну, як там у районі?

— Ой, тут у Секлети Федорівни такий, що куди нашому?! І досі трубка в руках підскакує… Ми ще так не навчились! Бувай! Приїду шостого надвечір, щоб якраз на кутю!

Одкутювали, одсвяткували й одводохрещилися зеленонивці й почали готуватися до спільного з колгоспним активом засідання 20 січня.

19 січня, якраз на водохреща, заходить до голови правління комірник.

— Драстуйте! З водохрещем!

— І тебе також!

— Так просю ж вас, Прохоре Прохоровичу, взавтра обов'язково до мене на весілля!

— Тю! З ким?

— З Ганною Нелатаною, з Гусячої Балки.

— Так у нас же узавтра засідання правління разом з колгоспним активом… Одклади весілля!

— Не можна, ніяк не можна, Прохоре Прохоровичу, бо кабана заколов, свати й родичі приїдуть. Ніяк не можна, Прохоре Прохоровичу!

— Що ж його робити?

— Одкладіть засідання! Коли ще там сіяти! Встигнемо приготуватись!

— Ну, катай до Степана Степановича, хай сповістить усіх, що засідання відкладається! Стривай! А на коли? На двадцять п'яте!

— Двадцять п'ятого Шкандибиха Уляну заміж за Петра Перестрибуна віддає! До 25-го в мене, а з 25-го від мене до Шкандибихи. Там, самі знаєте, менш, як за п'ять день не одкрутимось. Значить, виходить, тридцятого. А тридцятого хрестини у Сільпа. Дочка ж у нього породилася. Одклав у зв'язку з весіллями хрестини аж на тридцяте! Та нічого, дитинка здоровенька, видержить… Чи видержимо ми? Ну, хрестини не більш, як два дні. Тридцяте й тридцять перше! Другого лютого храм у Заячому Ключі! Там же і ваші свати, й мої, й Степана Степановича! Хіба ж не знаєте, що менше тижня вони гостей не держать.

— Ну, що ти робитимеш?

— Ну, а далі ж стрітення, зима з літом зустрічаються, одсвяткуємо стрітення, зробимо засідання, намітимо, що робити. Воно якраз і вчасно, весна надійде, план у голові буде свіжий, не забудеться…

— Виходить, не раніш, як 1 березня?

— Виходить, що так!

— Ну, гаразд, скажи рахівникові, що 1 березня! А в район хай протелефонує, що засідання відбулося, план намічено, до сівби колгосп готовий!

— Добре, Прохоре Прохоровичу!

— Ну, а на взавтра якого наготував?

— Горить, Прохоре Прохоровичу!

— Горить? Їй-бо, горить?

— Хай мене бог поб'є, горить! І як сльоза!

Незабаром погорів і сам Прохор Прохорович! Погорів на звітно-виборних зборах. І була в нього не сльоза, а сльози.

"Стежки-дорожки"

З оцього району виїхав до обласного центру голова виконкому районної Ради депутатів трудящих.

Виїхав він в різних справах, щоб і доповісти обласному керівництву про все, про що треба доповісти, щоб і поінформуватися та поінструктуватися про все, про що треба було і поінформуватися, і поінструктуватися.

А голова виконкому районної Ради депутатів трудящих отого району повертався з обласного центру, доповівши вже обласному керівництву про все, про що треба було доповісти, і вже поінформувавшись та поінструктувавшись про все, про що треба було і поінформуватись, і поінструктуватись.

Оцей і отой райони — сусідні райони.

Отак — пішов оцей район, а отак — пішов отой район…

А між ними межа, кордон ніби, границя.

А по межі по тій дорога пролягала, шлях, а на шляху на тому ярок, глибоченький ярок, а в ярку тому місточок, дерев'яний місточок…

Місточок хоч і дерев'яний, а зруйнований, дошки на нім попровалювались… Полагодити місточок, звісно, можна, так невідомо, кому його лагодити, бо він якраз на межі…

Коли прохають полагодити той місточок оцей район, то оцей район відповідає:

— Місточок не мій, місточок той отого району!

А коли прохають полагодити той місточок отой район, то отой район одповідає:

— Місточок не мій, місточок той оцього району!

Ну й їздили в об'їзд, поза місточком.

Нічого, їздити можна і в об'їзд, поза місточком!

А місточок не гуляв, хоч він і зруйнований: трясогузочка там кубелечко звила… Ну, а трясогузочка пташка корисна, вона гробачків нищить, комах різних, кузьок, — отже, і місточок користь давав, хоч він і на межі, хоч він і зруйнований.

Ну, а тут весна вдарила.

Вдарила, значить, весна, а навесні все скрізь, як ми чули, тане. Тане воно і в оцьому і в отому вищепойменованих районах, тане і до чобіт, і до коліс липне… Липне воно і до коліс, що біля воза, і до коліс, що біля, приміром, "емки"… Липне, та й уже!

А особливо воно липне по ярках.

Та не тільки липне, а колеса по ярках просто занурюються в оте, которе липне.

Тоді вже не допомагають не тільки три нормальні у машині швидкості, а не допомагає навіть четверта, найлютіша швидкість, та, що в шофера на язиці.

А вищепойменовані голови їхали, — один сюди, другий туди, — якраз навесні, перед весняною сівбою, коли все дуже-таки до коліс липне.

Їхали — і оцей голова, і отой голова "емками".

Оцей голова, сяк-так допхавшись до ярка, спустився в ярок, занурився — р-р-р-р-р-р! — стоп і став.

Смик сюди, смик туди, — стоп!

— Приїхали! — повернувся шофер до оцього голови.

— Н-да! — проказав оцей голова.

Коли ось назустріч спускається в ярок отой голова…

Розігнався — р-р-р! — стоп і став.

Смик туди, смик сюди, — стоп!

— Приїхали! — повернувся шофер до отого голови.

— Н-да! — проказав отой голова.

За кілька хвилин:

— А-а-а! Іване Івановичу! Драстуйте! — оцей голова до отого голови.

— Доброго здоров'я, Петре Петровичу! — отой голова до оцього голови. — Ви в область?

— В область!

— А я з області!

— Сіли?

— Сіли!

— От кляті дороги! Щоб ото містка не полагодити?!

— Злочинство просто!

Спускаються в ярок два колгоспники. Підійшли.

— Драстуйте! — попривіталися колгоспники.

— Здорові були!

— Виходить, приїхали? — лукаво посміхнулися колгоспники.

— Приїхали!

— Н-да! — дакнули колгоспники. — Місточок слід би полагодити.

— Ви з якого району?

— Яз оцього, — один каже.

— А я з отого, — другий каже.

Голова оцього району запитав:

— З якого колгоспу?

— "Новий шлях".

— А як у вас там з великою рогатою худобою?

— Нічого. Перевиконали… Корів більше, ніж до війни…

— Я не про корів питаю, а про бичків!

— Та й з бичками непогано. Сто двадцять процентів плану.

— А як… той… одгодованість?

— Нічого, бички справні.

— Угу…

— А ви з якого колгоспу? — запитав другого колгоспника голова отого району.

— "Промінь".

— А як у вас з бичками?

— Як налиті! Сівби ждемо. Тільки випогодиться…

— Я не про те…

Тоді обидва голови до колгоспників:

— От що, товариші. Це дуже добре, що ви виконали й перевиконали план розвитку великої рогатої худоби. І особливо бичків! Бички, вони — тяглова сила, яка… і т. д. Підіть кожний у свій колгосп, налигайте по парі кращих бичків, бо треба нам подивитися, якої вони одгодованості. Н-да! Ну, й той… Треба ж нам із ярка видиратися… Н-да! І щоб не заспокоювались на досягнутім, бо велика рогата худоба, вона дає молоко, м'ясо, шкіру, роги, а головне — вона тяглова сила… Н-да! Ідіть, та тільки не баріться.

— Ми миттю! Тут недалечко.

— Ну що ж, — звернувся оцей голова до отого голови, — доки бички приведуть, може, закусимо?

Закусили… Закурили.

— Сумнувато.

— Що й казати!

— Чи не заспівати?

— А чому не заспівати? Хлопці (до шоферів), співаєте?

— А чого ж? Співаємо.

Виявилося, що в одного шофера непоганий перший тенор, у другого — втора, а в оцього голови — баритон, а в отого — зовсім пристойний бас.

І врізали:

Позарастали стежки-дорожки,

Где проходили милого ножки…

Позарастали мохом-травою,

Где мы встречались, милый, с тобою…

І в цю мелодію вплелося: "Цабе! Цоб!"

Директивна нарада

"Наради, звичайно, потрібні, і їх слід проводити в міру потреби, але й переоцінювати їх значення в керівництві не слід. Не завжди дають вони потрібний результат. Хіба так не буває, що зберуть в районі нараду голів колгоспів, виступить на ній хто-небудь з керівних працівників, виголосить отаку загальну промову, милується нею, а той, хто повинен її слухати, інший раз хропе…"

З доповіді М. С. Хрущова на пленумі ЦК КП(б)У від 25.V.48 р.

Подзвонили з району, щоб голова колгоспу обов'язково прибув на восьму годину вечора на нараду.

— Не поїде, — відповіла Маруся, колгоспний рахівник, що сама тільки й лишалася в правлінні під час весняної сівби. І не тому лишалася, що вона рахівник, а тому, що мала ось-ось бути мамою.

Голова її прохав:

— Ти, Марусино, хоч і скоро мама, так ти все-таки допоможи, прошу тебе! Сиди собі не вдома, а в садочку біля правління, а подзвонить телефон, — ти потихеньку й підійди… Бо сама розумієш… Добре?

— Добре, Семене Івановичу!

Так от Марусина на телефонний дзвінок і відповіла:

— Не поїде!

— Чому не поїде? — сердито запитали з району.

— Кукурудзу досіває! Нема коли їздити!

— Ну, ми тоді телефонограму! Хто прийняв?

— Маруся Утішна прийняла!

— Ось, хай тільки не приїде!

Довелося Марусі посилати Петька на поле з телефонограмою з району.

— Розшукай, Петю, Семена Івановича, — хай прочитає!

— Мені якби верхи! — ляснув батогом Петько.

— А ти на паличку й паняй! Бо коні всі на полі…

Помчав Петька на поле верхом на паличці…

А в цей час з району ще одна телефонограма:

— Після першої наради, відбудеться ще нарада, кооперативна.

"Ага, — подумала Маруся, — це вони щоб за одним рипом… Щоб удруге не їздити".

Семен Іванович, прочитавши телефонограму, подивився на годинника, потім на сонце:

— Та дайте ж мені кукурудзу закінчити!

Сказав голосно так, ніби аж заспівав, бо аж жайворонок з ріллі зірвався та почав посипати і ріллю, і Семена Івановича, і Петька срібно-малиновим дзвоном.

* * *

На восьму годину приїхав Семен Іванович до району…

По дорозі дрімалося. Думалося, чи закінчать сьогодні кукурудзу, бо взавтра треба буряки проривати і курей на буряки вивозити, і ось-ось сіно, і… та ще і… та ще, та ще, та ще і… А дрімалося, бо Семен Іванович третю добу не дуже й лягав.

Нарада почалася рівно о восьмій…

Не встиг доповідач промовити: "Товариші! На сьогоднішній день, значить…", Семен Іванович клюнув і задрімав…

Прокинувся він був на "не зупинятися, значить, на досягнутім", кліпнув очима, підпер долонею голову й заснув кріпко.

Заснув і почав підхропувати.

Доповідач доповідав:

— "Сівбу, значить, товариші, ми, значить, кінчаємо! Провели ми її, значить, на високім агротехнічнім рівні, значить, але це ще не значить, що ми все, товариші, зробили, значить..." Хто там хропе?

Сусіда Семена Івановича, голова сусіднього колгоспу, добрий його приятель, вирішив Семена Івановича визволити:

— Та це я стільцем рипнув!

— Так ви не рипіть! — кинув промовець. — Бо з думки збиваєте!

— Пробачте! — одказав [той] і — штовх Семена Івановича під бік: — Прокинься, ти! Дивись, захріп!

Семен Іванович стрепенувсь та:

— Давай, давай, хлопці! Сьогодні, кров з носа, кукурудзу треба закінчити! Давай! Налягай, хлоп'ята! Не зупиняйся, засипай зерно на ходу!

Доповідач крикнув:

— Запитання потім! Не заважайте!

Семен Іванович не чув зауваження, бо знову заснув, і заснув міцно.

Коли він починав підхропувати, сусіда його потихеньку лоскотав.

Семен Іванович мукав:

— М-му! — І затихав, не хріп.

Наприкінці промови доповідач бадьоро й весело вигукнув:

— Вперед, товариші!

Семен Іванович стрепенувся, підніс руку й голосно промовив:

— Я — "за"!

І знову заснув.

* * *

На кооперативну нараду Семена Івановича довів приятель його, голова сусіднього колгоспу.

— Де це ми? — запитав Семен Іванович.

— Кооперативна нарада! Не спи!

— Кооперативна, кажеш? Мені до зарізу ушивальників треба! І вухналю! Та, мабуть, нема! Я покладу голову тобі на плече, ти не сердься!

І незчувся Семен Іванович, як закінчилася кооперативна нарада.

Додому Семен Іванович їхав та все думав:

"Чи закінчили кукурудзу, чи не закінчили?"

Приїхавши додому, зразу ж запитав:

— Закінчили?

— Кукурудзу, Семене Івановичу? Закінчили!

— Взавтра на проривку буряків!

— А що там у районі, Семене Івановичу! Що за нарада?

— Директивна була нарада, — серйозно відповів Семен Іванович. — Дуже серйозна нарада! А курники, хлопці, готові? Пересувні? Треба обов'язково взавтра на буряки курей вивезти, бо від кленової балки довгоносик появився!

Вдома дружина до Семена Івановича:

— Може, відпочив би трохи! Четверту добу ж уже не спиш!

— А ти знаєш, Михайлівно, не дуже й хочеться! Побував оце на нараді в районі і якось так побадьорішав! Наради — вони, знаєш, жару піддають! Енергії! Поїду на поле!

Лобогрійка

— Слухайте, Іване Петровичу, що я вам скажу! — так звернулася бригадир Оленка Крицева до голови колгоспу.

— Слухаю! Що ж такого ти мені скажеш? — промовив голова колгоспу Іван Петрович.

— Ви знаєте, що ми на своїй ділянці чекаємо не менш як 30 центнерів з гектара озимої пшениці?!

— Знаю! І сам прикидав, що, мабуть, буде не менше!

— А в лобогрійці дишло поламане! Коса поіржавіла, в шестернях зубки повибивані! Чим я пшеницю коситиму? — вела далі Оленка.

— І-і-і, чого такого надумала?! — махнув рукою Іван Петрович. — Коли ще ті жнива, а ти вже за лобогрійку! Встигнемо!

Оленка не відставала.

— Ну да! — сердилася Оленка. — Досидимося до того часу, що взавтра вже жнивувати, а тоді: "Давай! Давай! Чому лобогрійка несправна? Я ж казав!" Так чи не так, Іване Петровичу?

— Та чого прискіпалася, як шевська смола? Ти грамотна?

— Грамотна!

— Читала постанову правління, де чорним по білому написано: "Увесь збиральний реманент одремонтувати, щоб він був готовий до збиральної кампанії!" Читала, питаю?

— Читала! Так якби ж можна було запрягти пару коней чи волів у ту постанову й косити нею пшеничку. А то постанова єсть, а лобогрійка он бур'яном заросла, і не видно, щоб хтось із ковалів до неї підходив! Оце тільки я й підійшла та трохи бур'ян потолочила, а то стояв би й досі, як той очерет!

— Устигнемо з козами на торг! — одмахнувся від Оленки Іван Петрович.

Оленка постояла трохи, махнула рукою і побігла в поле.

— Ну, як з лобогрійкою? — запитали Оленку подружки. — Ремонтуватимуть?

— Ет! — махнула рукою Оленка. — Встигнемо, — каже голова. — І все!

Дівчатка замислились.

Коси вони вже собі придбали, придбали й бабку коси клепати…

Бруски й мантачки вже лежали на полиці в Оленки, в коморі.

Дід Андрій уже робив дівчаткам грабки, а як грабки поробить, то він їм і коси виклепає й нагострить…

Щовечора підбігала до діда Андрія Оленка:

— Мабуть, уже, дідусю, покурили? Нате! Це дуже міцний, дідусю, тютюн і запашний! А оце двоє яєчок. Я їх зварила ріденько: повечеряйте!

— Та спасибі, я не голодний! — мотав головою дід Андрій. — Є в мене що вечеряти!

— Е, ні, дідусю, візьміть, візьміть!

— Ну, добре, — казав дід Андрій, — коси я вам направлю, грабки пороблю.

— А на жатках, на лобогрійках ви розумієтесь, дідусю?

— Їздити на лобогрійках я їздив! Знаю, де мастити, як косу нагострити, як і коли скидати! Все це я знаю! — говорив дід Андрій.

— А як несправні шестерні та валик не крутиться, полагодити умієте чи ні? — допитувалася Оленка.

— Ну, на механіці я не дуже! То вже що ні, то ні! Для того є механіки!

Увечері Оленка говорила своїм дівчаткам:

— Коси в нас будуть, і добрі коси! Дід Андрій постарається! От якби нам ще лобогрійку! Ми б тоді за два-три дні схопили і жито, й пшеницю! І так, щоб жодної зернини не втеряти!

Дівчатка думали.

Тоді знову Оленка:

— Слухай-но, Галинко! — звернулася вона до Галинки, чорнявої дівчини, з отакенними косами, чорними-чорними, як воронове крило, і з отакенними очима, карими-карими. — Слухай-но, Галинко! Твій Сашко…

— Який він мій?! Ще що вигадаєте?! — спалахнула Галинка.

— Ні, він, Галинко, не твій, то в мене так зірвалося! Так отой самий Сашко, що… той… не… одне слово, він бригадир тракторної бригади…

— Ну, і що з того? — спалахнула Галинка.

— Так от що: як побачиш ти його ввечері…

— І хто його там увечері, того Сашка, бачитиме? Подивіться ви на них! І отаке й вигадають?! — спалахнула Галинка.

— Ні, Галиночко, я не кажу, що обов'язково ввечері. Я кажу, що як взагалі ти його зустрінеш…

— А чого обов'язково я його зустріну? — спалахнула Галинка. — Таке й вигадаєте?!

— Та ні, Галиночко, я ж такого нічого не кажу, що тільки ти його зустрінеш, я тільки й кажу, що він найчастіше тобі зустрічається… Так ти його попроси, може, він лобогрійку полагодить… Він же ж у тебе на всі руки…

— А чого саме він "у мене" на всі руки?! Таке й вигадають?! — спалахнула Галинка.

— Та ні, — Оленка до неї, — я кажу, що взагалі він на всі руки… Попроси, Галинко!

— Полагодить! — сказала Галинка. — Я йому ще позавчора казала, увечері, як під яблунею стояли… Ой! — зашарілася Галинка. — Ні, не під яблунею, а як зустрілася з ним у полі. Він сказав, що полагодить, як тільки з парами впораються…

— Так чого ж ти мовчала?

— Так… — такнула Галинка…

Завтра жнива…

Іван Петрович, голова колгоспу, побачивши Оленку, вигукнув:

— Де там та лобогрійка?! Постанова була?! Була! Взавтра жнива? Жнива! Тоді тільки собак годуємо, як на лови йдемо?! Я ж казав! Чим узавтра коситимеш?

— Лобогрійкою! — одказала Оленка. — І косами!

— Справна лобогрійка? — сердито запитав Іван Петрович.

— Справна!

— То ж бо й є! От що значить вчасна постанова.

Нова порода

Холодцю вже на столі не було: холодець уже гості поїли.

А холодець був — не холодець, а поема — ну, танув у роті, і квит! Сам танув!

Холодець-бо був із ніжок, із часником, з морковкою і з лавровим листом…

Після холодцю подане було на стіл смажене порося.

Люб'язна хазяйка, ставлячи порося на стіл, дуже мило і дуже гостинно промовила:

— Даруйте нам, дорогі наші гості, що порося трохи переросло: йому вже три місяці!

Один дуже поважний гість дуже ввічливо промовив:

— Не турбуйтеся, хазяюшко, поїмо.

Другий гість, який, очевидно, непогано розумівся на питаннях розвитку тваринництва і зосібна свинарства, авторитетно заявив:

— Тримісячне порося, як про це говорить наука — зоотехніка, відрізняється від місячного поросяти тим, що з тримісячного поросяти значно більше наїдку! Будьмо!

Підвівся хазяїн:

— Ні, товариші! Прошу вас поки що не будькати! Прошу вас, дорогі гості, вгадати, якої породи єсть дане порося? Хто вгадає, тому буде видано найсмачніший шматок даного поросяти — хвіст.

— А я знаю, а я знаю! — підхопилася симпатична блондинка. — Це поросяточко не інакше як системи леггорн.

— Так леггорни ж кури, а не поросята! — поверг в унинiє симпатичну блондинку знавець на свинарстві.

— Дивись! Хіба кури? — почервоніла симпатична блондинка. — А я все життя — й до заміжу, і після заміжу — гадала, що леггорни — поросята!

Бухгалтер, дуже серйозна людина, завважив:

— Порося це — решетилівської породи!

— Нема решетилівських поросят, — промовив хазяїн. — Ви, товаришу, переплутали поросята із смушками! Є решетилівські смушки, а не поросята.

— От бачиш, Ваню, — накинулася на бухгалтера бухгалтерша. — Не знаєш, не лізь! А ще ж і шапку носиш з решетилівського смушка! Це порося або першерон, або брабансон! От!

— Ой боже мій! Змішали, Акилино Гурівно, поросята з жеребцями! Ай-ай-ай-ай!

Дехто з гостей згадував і про симентальську породу свиней, і про кохінхінську, і про плімутроків.

— Ні, дорогі гості, — підвівся знову хазяїн, — бачу, що не вгадаєте! Ніколи не вгадаєте! Доведеться мені їсти самому найсмачніший шматок даної поросятини. Це, дорогі гості, порося породи…

— Якої? — підстрибнула симпатична блондинка.

Хазяїн витримав відповідну паузу й урочисто промовив:

— Вибракуваної! Вибракуваної породи це порося! От якої!

— Нова порода? — зацікавились гості.

— Порівнюючи не стара, — пояснив хазяїн, — але останніми часами розповсюджується. Дане порося, приміром, виплодилося в підсобному господарстві Маріупольського мішторгу, де директором був тов. Прилуцький. Спочатку воно, це порося, в числі 21 своїх соплеменників було, як і інші, йоркширської породи. А коли воно, разом з двадцятьма іншими соплеменниками дійшло тримісячного віку, воно було перепородуване відповідним актом з йоркширського на вибракуване… Може, ви мені, дорогі гості, не вірите? Так тоді повірте авторитетному листові до редакції газети "Радянська Україна" секретаря Маріупольського міськкому КП(б)У за № 152, де сказано, що справді в грудні 1947 року в підсобному господарстві було забито 21 порося на підставі вибраковочного акта!..

— А які характерні ознаки поросяти вибракуваної породи? — зацікавились гості.

— Вони, — пояснив хазяїн, — недовговічні, але, як ви самі маєте змогу переконатися, дуже смачні. Деякі з них живуть довше, доживають солідного віку і досягають солідної ваги, — це в тому випадку, коли вибракуване порося переходить у власність, приміром, заступника директора Маріупольського мішторгу Соколова.

— А чому так? — запитали гості.

— А тому, — пояснив хазяїн, — що таке порося годується на підсобному господарстві безплатно, отже, годується добре і має відповідний догляд. Може, ви мені, дорогі гості, не повірите, так повірте тому ж таки авторитетному листові секретаря Маріупольського міськкому, де сказано: "У підсобному господарстві відгодовується свиня заст. директора мішторгу т. Соколова, який за догляд і відгодівлю її не платить"…

— А які перспективи вибракуваної породи свиней? — запитали гості.

— Перспективи смачні! — відповів хазяїн. — Пригощайтеся і самі переконаєтесь.

Про кури, про індики, про директорів і т. ін…

Як свідчать стародавні перекази, одна популярна людина, що жила не до різдва Христового і не після різдва, а з'явилася вона якраз в час самого різдва, творила чудеса.

Чудеса ті були в галузі медицини (воскресення мертвих), річкового транспорту (ходіння по воді як по суходолу) і т. ін.

Сотворила та людина ніби одно чудо з галузі харчопрому: вона нагодувала п'ятьма хлібинами й п'ятьма таранями п'ять тисяч чоловіка.

Підвечерюючи якось в одній їдальні, розговорилися ми з директором тої їдальні.

Директор увесь час доводив нам, що за останній час на його підприємстві не порції зменшилися, як скаржаться клієнти, а збільшилися у клієнтів апетити.

— Не можу я, — гаряче говорив директор, — слідкувати за апетитами своєї клієнтури! За порціями дивитись це справа моя, і я запевняю вас, що порції у мене в нормі, такі, як і належить їм бути, а за апетитами хай слідкують ті, кому це належить…

Ми доводили директорові, що збільшення апетитів у клієнтів його їдальні і взагалі у всіх "клієнтів" явище цілком закономірне. Життя по війні налагодилося, народ покріпшав, побадьорішав, повеселішав, отже, зрозуміло, що йому хочеться попоїсти і більше, і смачніше.

— Ну, знаєте, — гарячішав директор, — так можна дійти до того, що ніякими порціями я своїх клієнтів не задовольню!

— Задовольните! — наполягали ми. — Мусите задовольнити! Треба тільки стежити, щоб яловичина потрапляла в каструлю, а не поза нею, а свинячі одбивні одбивалися на столі, а не в клієнтури…

У цій розмові жартома ми розповіли деректорові байку про оте чудо з п'ятьма хлібинами й п'ятьма таранями.

Директор аж підскочив:

— Адресу!

— Яку адресу?

— Тої людини!

— Померла, — посміхнулися ми, — та людина, так що доведеться вам годувати людей самому і годувати не чудесами, а добрими стравами!

— Ай, яка шкода! — засмутився директор. — Така неоціненна для нашої справи людина! Три ставки б дав! П'ять ставок би дав! Їй-бо б, дав!

І кріпко директор замислився.

Думав-думав директор, та й каже дівчинці-офіціантці:

— А покличте-но мені старшого повара!

Підійшов старший повар, літня вже людина, солідна, хороший, видимо, спеціаліст у кулінарії...

— Знайомтесь, — познайомив нас директор. — Старший наш повар, Гарасим Петрович Бефстроганенко! Сорок років виробничого стажу! Прекрасний фахівець!

Гарасим Петрович скромно присів біля столу.

— Що прикажете, товаришу директоре? — запитав старший повар.

— Чули ви, Гарасиме Петровичу, байку про те, як одна людина п'ятьма хлібинами нагодувала п'ять тисяч чоловіка?

— Та чув колись, ще в дитинстві, що ніби було колись таке чудо. От не пам'ятаю тільки, чи понаїдались ті люди, чи не понаїдались?

— Кажуть, ніби понаїдались, бо ще й залишилось кілька коробок хліба й риби!

— Байка, розуміється, — закурюючи, сказав старший повар, — однак таке чудо буває і на моїй роботі.

І старший повар сумно якось зітхнув.

— Чого ви так сумно зітхаєте, Гарасиме Петровичу? — поцікавилися ми.

— Та так… — нехотя одказав Гарасим Петрович.

— Скажіть, будьте такі добрі, — звернулися ми до старшого повара, — коли це, звичайно, не секрет вашого виробництва, як ви ото так ділите, приміром, хоча б смажену курку, щоб усі порції були більш-менш однакові і смаком, і калорійністю і т. д.? Щоб клієнт був задоволений!

— Складна математика! — посміхнувся Гарасим Петрович.

— А все ж таки? Дома, наприклад, коли трапляється ділити курку, то не буває без непорозумінь… У курки, на жаль, тільки дві лапки, а за столом сидить чотири чоловіка, і кожному хочеться лапку… Ну, й буває так, що мати, краячи курку, одному дає лапку, другому дає лапку, третьому, дуже вже вимогливо-верескливому, дає ложкою по лобові. Так то ж мати! А вам же луснуть неспокійного клієнта ополоником по кепці не дуже рекомендується… Як ви виходите із становища? Розкажіть, будь ласка!

Гарасим Петрович глянув на директора і почав:

— Ну от… Привозять нам із бази, приміром, двадцять штук курей. З кожної курки я маю зробити певне число порцій, бо меню на сьогодні, скажімо, смажена курка з гарніром. Так… Видають мені, значить, з кладової п'ятнадцятеро курей, я їх смажу…

— Дозвольте, Гарасиме Петровичу! Ви сказали, що з бази вам привезли двадцятеро курей, а смажите ви чомусь п'ятнадцятеро…

Директор їдальні засовався на стільці.

— Обмовились, Гарасиме Петровичу! — підказав директор. — Двадцятеро привезли з бази, двадцятеро ви й смажите…

— Буває й так! — погодився Гарасим Петрович. — Смажу, значить, я двадцять штук курей, потім беру, значить, п'ятнадцять штук курей і ділю їх на рівні порції…

— Дозвольте, Гарасиме Петровичу! Знов у вас помилка: засмажили, кажете, двадцять штук курей, а ділите на порції п'ятнадцять… Обмовились…

— Ділю я, значить, — вів своєї старший повар, — п'ятнадцять штук, бо в даному разі забажалося не сирих, а смажених…

Директор їдальні ще прудкіше засовався на стільці.

Гарасим Петрович не звернув уваги на совання директора й розказував далі…

— Або візьміть, ви свинячі одбивні котлети… Привозять мені з бази двісті, приміром, котлет… Я беру сто вісімдесят і смажу…

— Знову обмовились…

Але старший повар не звертав уваги на репліки і говорив, говорив, говорив…

— Привозять із бази картоплі, приміром, сто кілограмів. Я беру сімдесят п'ять кілограмів, чищу й варю чи смажу…

Тоді вже ми не витримали:

— Що за така математика?! — крикнули ми.

— А така, як і в тому чуді-юді, — підніс і собі голос Гарасим Петрович. — П'ятнадцятьма курми годуємо стільки клієнтів, що їх треба годувати

двадцятьма… Та й котлетами… Та й картоплею… А бувало й так, що в меню індичка, а на тарілці — курка… Ну, це, правду казавши, ще за аж ген того директора…

— Ну й що ж? — запитали ми.

— Нічого. Був директором Сава Кузьмич, а став Кузьма Савич!

— А де ж Кузьма Савич?

— Там, де й Сава Кузьмич!

— Текучість у директорах?

— Текучість в індиках завжди викликає текучість у директорах! Закон! І от що характерно: індики течуть по вертикалі вгору, а директори по горизонталі в народний суд… Чи то вже так нашій їдальні не везе, чи на такому вона місці стоїть, я й сам не знаю, — знизав плечима Гарасим Петрович. — По других їдальнях і серед курей та індиків, і серед директорів ніякого руху, — мертвий штиль, а в нас цього мутного потоку "буряно і много".

— То, може, у вас, Гарасиме Петровичу, індики такі "рєзві" та рухливі?

— Може, може… Тільки ж остогидло вже мені "чудеса" проробляти на манір п'ятьох хлібин з п'ятьма таранями. Пора припинити! — рішуче промовив Гарасим Петрович.

— Припинять! — сказали й ми не менш рішуче…

Дер Галушка

I

Двоюрідний брат у нас єсть.

Дуже серйозний брат, високий, красивий і з вусами.

Дуже вчений брат, бо його батько, — наш уже ніби дядько, — віддали його колись до гімназії (тоді ще гімназії були), і він там учився.

Бабуся наша все було нам говорили:

— На велику людину брат учаться! Або на суддю, або на аблаката!

Як, було, приїздить він до нас на канікули та вдягне мундира із срібними ґудзиками, так ми, було, стоїмо, дивимось уже, дивимось, — і кожному хочеться, щоб і в нас такі ґудзики були, та Оксанка, сестричка, було, не вдержиться, та як присне!

А бабуся до неї:

— Чого ти? Страмнюча?!

А вона:

— Як у пана!

З діда-прадіда звалися ми Сала́ми, — Сало й було наше прізвище.

І цілий наш куток у селі прозивався: "Сали́".

Як ото, було, хто запитає:

— А де Оверко Сидорович проживає?

Зразу ж усякий і скаже:

— Отам, за ставком, де ото дупляста верба! На Сала́х! Там усі Сали́ здавна-давен жили.

Там, на Салах, усі ми повиростали і в люди повиходили.

Так я знову про двоюрідного брата, що ото в гімназії вчився.

Був уже він у восьмому класі чи, може, навіть у сьомому, та тільки надійшов од нього лист, який дуже здивував його батька, батькового, виходить, брата.

Писав у тому листі син, — двоюрідний, значить, наш брат, — щоб не писали йому на конверті: "Кіндратові Макаровичу Сало", а щоб писали так: "Кіндратові Макаровичу Салло"... Щоб писали не одне "ли", а щоб два "ли" писали, бо одне "ли" його не тільки принижує, ба навіть ображає.

Дядько й батько щось довго з цього приводу говорили, сперечались, хитали головами, махали руками, гмукали...

Батько наш сказали:

— Дурниці! Затой... Зарозумівся!

А дядько вдарили руками об стіл і навіть аж крикнули:

— Не затой! А, виходить, вивчився, допойняв, що одного "ли" для вченого мало, треба, виходить, два "ли"!

Батько махнули якось так різко рукою, що дядько аж підскочили та й сказали:

— Твоїм по гімназіях — зась! Твої так волам хвости й крутитимуть, а Кіндя (Кіндрата вони Кіндею звали) вже, значить, вивчились, образуваніє дістали, їм уже одного "ли" замало!..

Батько зскочили з лави і якось аж затремтіли...

Ми, малеча, попритихали по кутках, та тільки сидимо, сопемо.

Та тут, спасибі їм, бабуся кинули куделю та до батька:

— Ну, чого ти, Пилипе, хай бог простить, із той... як пак його... ізнервувався? Може ж, таки й справді для вченого одного "ли" замало?!

Дядько схопились, за шапку та з хати.

Отак колись посварилися батько з дядьком за оте гемонське "ли".

Та як потім уже виявилося, що оте "ли" було не просте "ли".

Брат двоюрідний потім як приїздили до нас, то вийшло, що не в самому тільки "ли" справа.

Вони почали було нас повчати, так ми спочатку дивувалися, а потім, як уже попідростали, тоді вже ми все зрозуміли, про що нас повчали наш дуже вивчений двоюрідний брат.

Стануть, було, серед хати та й проказують:

Думи мої, думи мої,

Лихо мені з вами!

Нащо стали на папері

Сумними рядами?..

А ми зразу всі й підхоплюємо:

Чом вас вітер не розвіяв

В степу, як пилину?

Чом вас лихо не приспало,

Як малу дитину?..

А вони:

— Тс-с-с-с! Хто це написав?

— Шевченко! Тарас Григорович!

Брат, було, скривляться та так із якимсь аж навіть презирством замотають головою:

— Шевченко?! Чи знав Шевченко, панський кріпак, німецьке слово папір? Дас папір?

Ми аж очі, було, повитріщаємо:

— Паперу не знав?!

— Не знав! І не він цього вірша написав!

— А хто?

— Енгальгардт! Пан Енгальгардт написав! Німець!

Аж руками, було, брат по столу бахнуть.

Ми аж поприсідаємо.

А двоюрідний брат нам і розповідають:

— От досі ви всі пишетеся на прізвище "Сало", не тямлячи про те, що наші пращури були емігрантами з Франції і звалися "де Салло", два "ли", а ви й досі "Сало"… Де дівалося оте "де", я ще не з'ясував, але я це обов'язково з'ясую, — для цього я в гімназії вчився… От узяти, приміром, і таке слово, як "очкур", — усі твердять, що воно ніби наше українське, а як прослідити його історію, аж до теперішніх критиків, то це не що інше, як англо-саксонське слово "о'кей". Ех, ви! Неоковирні!..

II

Вивчилися наш двоюрідний брат на критика…

На отого, що рецензії пишуть, — на п'єси всілякі, на вистави…

Батько їхній уже померли, а наші ще живі були…

От одного разу надійшов до нас лист од нашого двоюрідного брата.

Писали вони нам, що живуть у столиці, працюють по різних університетах, читають лекції, в газетах пишуть. Живуть, — писали, — непогано, добре заробляють і вже викандидатувались у якісь такі дуже наукові звання…

Бабуся, батько, мати та й усі ми дуже зраділи, що Кіндрат Макарович живі й здорові, — живуть добре і т. ін.

Батько зразу ж вирішили їм одписати, щоб до нас вони погостити приїхали з города, бо дядько наш, Кіндратів батько, й мати Кіндрата Макаровича повмирали, і наша рідня була їм, виходить, найріднішою.

Одне тільки дуже батька нашого та й усіх нас засмутило, це те, що Кіндя в листі прописали, що вони вже змінили своє прізвище "Салло", — хоч із двома "ли", — на інше, ніби видатніше, на "Пілящаговський"!!!

Тепер уже йому, мовляв, слід писати так: "Кіндратові Макаровичу Пілящаговському".

Батько з цього приводу похитали сумно головою, а бабуся заплакали:

— Таке прізвище, як Сало, на отаке проміняв!

Батько махнули рукою:

— Не плачте, мамо! Кіндя ж критик та ще й театральний! Може ж, йому нове прізвище більше до вподоби! Хай приїздить! Як-не-як — рідний небіж!

III

От цього літа й приїхали до нас у гості наш двоюрідний брат, Кіндрат Макарович, бувший Сало, а тепер Пілящаговський…

Дебелий, уже в літах, видно, що живе справно…

Ми всі до нього:

— Розкажіть, мовляв, як воно там у вас, у столиці!

— Я, — він каже, — фахівець по театрах, по драматургії…

— Ну, як, — ми до нього, — там у вас із п'єсами? Чи йде "Суєта" або "Хазяїн" Карпенка-Карого?

— Ідуть, аякже ж! — одказують Кіндя. — Ще б пак не йшли, коли вони всі списки з Шекспіра чи з Шіллера! Звичайно, йтимуть…

Батько якось так сірпонулися, а бабуся куделю сіпонули, бо саме пряли…

— І "Запорожець за Дунаєм" іде?

— І "Запорожець", — кажуть, ковтаючи колгоспну ковбасу, Кіндрат Макарович, — іде! Моцартова ж музика!

Ганнуся, комсомолка, племінниця моя, зіскочила з лави і якось так ніби аж вітром промчалась у другу хату…

Принишкли всі…

Помовчавши, батько суворо якось так запитав:

— А нові п'єси які єсть? Чували ми про "В степах України". Чи йдуть, чи не йдуть вони на театрі?

Кіндя презирливо махнув рукою:

— Хіба то п'єси?! Все штампи! Ні характерів, ні типів! Он закордонні…

Батько різко рвонулися з лави.

А бабуся підбігли до батька, обняли його й держать.

— Чого ви, мамо? — тріпонувся батько.

А бабуся зніяковілись і щось таке проговорили, що ми аж не допойняли:

— Та я, синку, того… як пак його… віника ніяк не знайду…

Кіндрат Макарович Пілящаговський (колишній Сало) в цей момент голосно проковтнули шматок ковбаси. Нашої, колгоспної… І взялися за сало. Колгоспне сало, на одне "ли"…

Фіз-культ-ура!

І

У кожної людини єсть приятелі…

Єсть вони і в мене, і у вас.

Це не так уже й важливо, хоч і приємно, а важливо те, що серед приятелів, і в усіх, і в мене, дедалі більшає фізкультурників.

Не помічали?

А ви придивіться.

Я теж раніше цього не помічав, а тепер придивився, — нене моя! — там футболіст, там штангіст, там стрибун, там снайпер, там спринтер, там стайєр…

Серед молоді — наших синів, дочок, зятів, онуків, — то це не дивно.

Ні, самі ваші приятелі, — літненькі, сказать, уже люди, — і ті зафізкультурили.

Не подумайте, прошу вас, що я хочу з когось покепкувати, — ні.

Навпаки, я з того дуже радуюсь, бо я гадав, що сам-один я тільки такий, що о 7 годині вранці пританцьовую перед репродуктором.

— Раз-два-три. Раз-два-три.

Раніше, щоправда, посемейство, перевертаючись в цей час на другий бік, сердито мимрило:

— І чого б ото я так телесувався? Хоч не гупай!

А тепер уже мовчить: звикло.

Та й сам я посмілішав після того, як колись зайшов до кума раненько дуже (діло було). І побачив таку картину: перед репродуктором стоїть кумова мама (сімдесят три їй), підібгала спідничинку на манір трусиків, держиться за стільця і підскакує:

— Раз-два-три. Раз-два-три.

А мене не бачить: захопилася.

— Драстуйте, — кажу.

А вона: "Ой!" — і за шафу…

— Нема, — питаю, — Івана Петровича?

Мовчить…

— Драстуйте, — я ще раз, — Івана Петровича нема?

— У командировці, — відповідає з-за шафи бабуся. — А я богу молилася.

— Перебив я вам. Ну, — кажу, — дострибуйте молитву, а то інструктор по фізмолитві вже закінчує. Я теж щоранку так, як і ви, фізмолюся. Р-руку, товаришу.

І мені якось аж легше зробилося.

"Ну, коли кумова мама, — думаю собі, — ранками фізкультурить, то мені й "бог приказав".

І посемейство тепер уже, дивись, коли-не-коли і собі пострибує перед репродуктором.

А он у Луки Хомича, — так там навіть мало до трагедії не дійшло.

Дід у нього пішов якось подивитись на наших силачів: гирьовиків, штангістів і т. ін.

А сам дід (йому тепер вісімдесят п'ять) колись на селі найздоровішим парубком був. Чи, бува, на кулачках, чи там підлізти під бугая й підняти його на собі, — то було дідові раз плюнуть: бугай, було, стогне та реве, а дід тільки підсміюється. Здорово сильний був колись дід.

От і пішов, значить, дід подивитися на наших майстрів спорту — силачів.

Подивився дід, як вони там двопудові гирі, ніби м'ячі, піднімають, як вони штангу штовхають, і аж затремтів. Забрало діда.

Прийшов додому, пообідав та й каже:

— Щоб я, — каже, — Куценка не перетой?

І швиденько кудись пішов.

На "Куди ви, діду?" — тільки рукою махнув. Коли ось так за годину хтось сильно стукає в двері…

Одчинили і… отетеріли.

Ведуть діда під руки, дід блідий і головою мотає.

Всі до нього:

— Дідусю! Що з вами?

А він якось так гірко посміхнувся і махнув рукою:

— Не той, — зітхнув, — не взяло… Важка… Рейка…

Що ж виявилось?

Дід ото по обіді пішов, а на вулиці рейки лежали, трамвайні… Дід походив, подивився і… рвонув рейку… Щоб як Куценко…

Привели діда, поклали… Заспокоївся, перестав стогнати…

— Ну, як вам, дідусю, полегшало? — питають…

Дід подивився на всіх, посміхнувся:

— Бугая ж колись носив, — промовив. — А то якась рейка… штанга…

І сльоза йому покотилась по щоці і з лівого вуса капнула.

Не за своє діло дід, виходить, узявся.

До чого це ми все говоримо?

Запальна штука — спорт.

Вона захоплює і малого, і старого, і немічного.

І коли тепер у нас спорт організовано, піднесено на нечувану височінь, цілком зрозуміло, що в кожній сім'ї — чи стрибун, чи бігун, чи штангіст, чи воротар, чи крайній правий, чи крайній лівий.

Спортові надано громадсько-державних організаційних форм, спорт розвивається на наукових підставах, — і цілком зрозуміло, що на нашій Радянській Батьківщині спорт тепер — всенародне явище.

Колишні кулачки одійшли в минуле.

Бугаї стоять по державних і колгоспних коровниках і стоять зовсім не для того, щоб підлазили під них і на своїх плечах піднімали їх наші силачі... Хоч би всі силачі були такі, як чудесний дід Луки Хомича.

II

Футбол...

Та бачили ж ви, — не могли не бачити! — і по містах, і по селах на кожному більш-менш вільному майданчику метушаться хлоп'ята, — гонять м'яча.

Як тільки повискакували із школи, зразу ж із сумочок, портфелів і картузів будуються "ворота" і моментально починається перший "тайм".

Ви ніколи не зупинялись, щоб подивитись та послухати, що робиться на тому майданчику?

Хлопчакам по 8-9-10 літ, а з яким запалом і як серйозно вони забивають м'яча!..

М'ячишко маленький, з чорної гуми: ну, де ж таки їм дістати справжнього футбольного м'яча?

А ви подивіться он на того "воротаря"!

Він не з кісток та м'яса, — він увесь із самого напруження… Він стрибає, падає, перекидається, кидається на м'яча яструбом, він "приймає" м'яча скажено, люто!

Одне йому заважає: штанчата — вони спадають, бо ґудзики від штанів поодскакували в перші дві хвилини першого "тайму". Він закрутив штанчата цуркою, цурка вискакує, а тут якраз прорвався лівий напівсередній і вже б'є по воротах снайперським… Жах! Що йому робити? Він кидає штанчата, тигровим "броском" кидається й "бере" снайперського.

Не забив гола лівий напівсередній, хоч воротар і брав м'яча напів у штанчатах, а напів так.

А все-таки взяв!

Та чому ви гадаєте, що з нього не буде Зубрицького, Хомича чи Никанорова, а може, ще й кращого, ніж Зубрицький, Хомич та Никаноров, і що він колись пропустить у свої ворота хоч один м'яч від лондонського "Арсеналу"?

А ви прислухайтесь до тих хлоп'ят.

Тут вам і "офсайт", і "корнер", і "пенальті", і "аут", і все, все…

Тут і свисток судді, і одчайдушні вигуки:

— З поля! Геть з поля! З по-о-о-о-ля!

Футбол проник у гущу народну, у всеньку її товщу, без нього вже життя нема!

Не кулачки, а футбол.

І це — чудесно!

Єсть куди вилитися силі народній, і сила та від фізкультурних вправ і змагань міцніє, розвивається, роблячи наше юнацтво, а значить, і весь наш народ спритним, здоровим, метким, кріпким…

Хай живе фізкультура! Хай живе футбол!

Ну, а вже кому доля не судила забивати гола самому, чи стрибати, чи бігати, чи підкидати гирі, плавати, боротись, — тому залишається ще один "вид спорту", доступний кожному, — це "уболівання", "болільництво", бути "болільником".

Хоч і кожному доступний цей "вид спорту" — болільництво, не думайте, що він легкий, ні…

Він, щоправда, не тяжкий, але він, — ну як би вам сказати? — він мучительний…

Коли, приміром, футболіст теряє за час матчу (так принаймні кажуть) кілограм і більше у вазі, то болільник-ентузіаст теряє мінімум дев'ятсот грамів.

Були випадки, коли футболісти після матчу йшли собі додому, весело підстрибуючи. А болільника вели додому попідруки, а то й несли.

Але таких випадків зареєстровано одиниці.

III

Сьогодні футбольний матч.

Господи, як завжди ждуть його і фізкультурники, і болільники.

Ну, ходімте з вами на матч!

Але ходімте зарані, бо запізнимось трохи, — не проліземо на місце і тоді… та тоді… аж подумати страшно.

До стадіону ще зо два квартали, але ви йдете вже у густому натовпі весело настроєного люду…

Скрізь жарти, дотепи, викрики:

— Наша візьме!

— Ой, боюсь, чи візьме? Сильний противник!

— Та й наші не слабі! Молодих підбавили! Сильна і у нас тепер команда!

Аж ось підбігає до вас хлоп'ятко, дивиться на вас благальними очима:

— Дядю, проведіть!

— А як же я проведу? В мене ж один квиток!

— Проведіть! Скажете, що син! Може, пропустять?! Проведіть!

І дивиться на вас хлоп'ятко такими молитовними і водночас лукавими оченятами, що ви не в силі йому одмовити.

Ну, як же ж ви можете його не взяти, коли він, може, — "центр нападу" якого-небудь майданчика на розі вул. Леніна й Чкалова, витолоченого й випрасуваного коліньми, черевом, лобом, спиною його власного дитячого пругкого тільця?

— Ну, йди!

Тоді підбігають до вас іще п'ять-сім-десять маленьких "крайніх правих", "крайніх лівих", "воротарів" і т. ін.

— І нас візьміть! Дядю, проведіть!

— Та хлопчики ви мої любі, та не пустять же!

— А може?! Візьміть!

Ви підходите до контролю з 10-12-а вашими "синами".

Ви говорите контролерові, що це всі ваші сини, що ваша дружина мати-героїня, що обов'язково хай пройдуть і т. д., і т. ін.

Контроль регочеться і цілком слушно зауважує:

— Що ваша дружина — мати-героїня, може, й так! А те, що вона в один рік народила дванадцятеро синів-соколів, щось, мабуть, не так! Не можна!

— Ну, хоч одного!

Один таки милостиво пропускається, і не встигли ви ввійти до стадіону, як уже ваш "син" блискавкою прянув через голови сидячого люду, забувши про "батька", але не забувши показати переможно язика всім тим, кому не пощастило пройти за "синів"...

Ще раз нагадуємо: приходьте на матч заздалегідь, не запізнюйтесь, інакше будете чути не дуже приємні для вас вигуки, коли продиратиметесь до свого місця:

— Можна було б сьогодні і раніше встать!

— Заспав?!

— Довго обідаєш!!

З великим трудом ви пробиваєтесь на своє місце, хоч прийшли ви за півгодини до початку.

І коли ви вже сіли, і коли вже ось-ось має початися матч, люто продирається на своє місце запізнілий.

— Заобідався?! — почулося грізне з усіх боків.

— Товариші! Граждани! Їй-богу, не обідав! Пропустіть! Я ось і примуса взяв, і сковорідку, і яєчка, — у перерві яєчню підсмажу — пообідаю. Не встиг: працював!

— А! Ну, коли з примусом і з сковорідкою, — пропустіть! Людині справді-таки заніколилось!

І пропустили!

А людина під час перерви запалила примуса, — чик! чик! — засмажила яєчню й пообідала.

IV

Почали…

Капітани футбольних команд "супротивників" потиснули один одному руки, свисток судді, — покотився по зеленому полю футбольний м'яч і замайоріли по полю різноколірні майки…

Перший тайм…

Ми не будемо, ясна річ, описувати ні матчу, ні окремих його моментів, навіть найцікавіших, бо, по правді сказати, не дуже ми в цьому ділі спеціаліст-футболіст, бо навіть і не дуже болючий болільник, бо оце тільки вирішили "заболіти" і, по суті, це наш перший, так сказать, дебют як болільника…

Ще тільки "кольнуло" й трішки залихорадило, зовсім іще не затрясло…

…Перше враження: страшенно трудно, майже неможливо стежити за грою.

Ще за м'ячем слідкувати можна, але за окремими гравцями — неможливо ніяк.

Хто каже, що в матчі грають 22 чоловіка футболістів?

Нічого подібного: у матчі беруть участь 22 футболісти плюс 40 000 глядачів.

Встежите ви за 40 022 чоловіками?

Ніколи в світі!

От "узяв" м'яча "Паша". Так принаймні його кличуть усі 40 000 чоловік.

"Паша", значить, узяв і повів м'яча короткими пасовками.

Я чую, як біля мене і праворуч, і ліворуч, і підо мною, і надо мною з сотень уст вилетіло:

— Паша! Паша взяв!

Паша веде м'яча по полю, а надо мною:

— Паша! Паша! Паша! Та, Паша! Ой, Паша! Па-га-га-га-ша! Паша-Паша-Паша! Бий-бий! Та бий же ж! Бий! Па-а-аш-енька!

У Паші м'яча одібрали.

Тоді з сотень уст розчаровано, печально:

— Ех! Па-а-аша!

Перехватив м'яча "Пека" і погнав.

І знову починається:

— Федю! Федю! Федю! Дай! Дай! Дай! Федю! Фе-е-едя!

В цей час мій правий сусіда починає "гнати" своїм коліном моє праве коліно:

— Так! Так! Так!

Жене поки що короткими пасовками: дай! дай! дай!

— Дорогий сусідо, — я до нього — То не м'яч, то, — кажу, — моє коліно! Женіть хоч короткими пасовками! Та не бийте по голу! Бо добре, як у сітку, а як у штангу вріжете?!

…А он там трохи далі сидить "воротар"…

Я дивлюся на нього, і він на своєму місці робить те ж саме, що робить справжній воротар на полі: він кидається праворуч, кидається ліворуч, підскакує, і коли справжній воротар, приймаючи справжнього м'яча, кидається на м'яча й падає, "воротар" на місці теж падає на своїх сусідів…

"Взяв!"

Його штрикають зонтиками, луплять кепками, але то йому все ні до чого: він м'яча — "взяв"!!!

…Аж ось лунає, — та де лунає?! — ріже повітря страшний свист з тисячі ротів.

— То — "судді"…

Щоправда, судді не "всесоюзної" і навіть не "республіканської категорії", але — то судді, страшніші від всесоюзних і республіканських.

То — на полі щось трапилось таке, що порушило правила гри, що вийшло за межі дозволеного — і от протест страшним свистом.

Справжній суддя, навіть всесоюзний, свиснув раз-два і все, а ці — "болільницькі судді" — свистять мінімум одну-дві хвилини безперервно.

Люті судді! Невмолимі й жорстокі!

…Дивлячись на матч, переконуєшся, що майстерність футболу дійшла в нас до надзвичайної висоти, до мистецтва — такі інтересні, складні й хитромудрі розігруються на зеленому полі комбінації, ситуації і т. ін.

І який фізично кріпкий у нас народ — фізкультурники!

Гол!!!

Ну, тут, дорогі наші читачі, я не берусь описати все те, що робиться.

І ви бачили, і я бачив — і в кінохроніці, і в кінофільмах фіксування матчів, — і в звичайній дії, і в затриманій, — все це ми з вами бачили.

Те, що ми бачили, — вона тільки отакунічка частинка того, що насправді діється…

Летять картузи? — Летять!

Летять зонтики? — Летять!

Летять газети, летять рукавички, летять коробочки з цигарками, з сірниками, летять носові хустки, — все це летить.

Всі кричать!

Ми з вами знаємо, що значить кричати, що значить галасувати, лементувати, — але те, що робиться, коли — гол! — цього описати не можна.

Біля мене сиділа з лівого боку молода жінка, симпатична блондинка, в окулярах і взагалі…

Чудесна жінка!

І от — гол!!!

Вона так метонулася сюди й туди, вона так підскочила, — ні, не підскочила, а зірвалась, ні, — не зірвалась, а її зірвало, — що я вдарився від неї ліворуч! Її окуляри рвонулись із носа і полетіли вгору… Вона і не сиділа на місці, і не бігла, і не тупцювалась, і не йшла, — а вона, — я не знаю, — вона гвинтилась на місці, — не вгвинчувалась, а навпаки, вигвинчувалася з місця… Із уст у неї щось бриніло. Ні, не бриніло, а рокотало. Ні, не рокотало, а неслось!.. Крик? — Ні! Лемент? — Ні! Вереск? — Ні! Я не знаю, як ще вам пояснити, але це щось незвичайне. Це — радість з криком вирвались із грудей задоволеної людини! Зірвали з її носа окуляри, штурхонули мене в лівий бік і розсипались по зеленому полю крикозайчиками (скік! скік!). Радісним якимось зойком! А з зеленого поля піднеслися вгору до неба і розтанули в голубій безодні…

Смієтесь?

Не треба! Бо це — радість! Радість нашої чудесної молодості!

От і футбол.

От і ми з вами — болільники!

На перший раз дозвольте дати кілька порад, щоб обов'язково виграти матч.

1. Треба хороше грати!

2. Треба культурно грати!

3. Не треба ламати "супротивникам" руки, ноги і т. ін., щоб їх виносили з поля і щоб у вас у команді залишилася вся команда, а в супротивників самий тільки воротар. Це не дуже культурно.

4. Коли до кінця матчу залишиться 10 хвилин, команда, яка перемагає, повинна робити ось що: а) забивати м'ячі тільки в "аут"; б) посилати м'ячі до глядачів, а глядачі, ваші симпатики, повинні притримувати м'яча. А то й зовсім заховати... Дивись, час мине, — ви й виграєте; в) коли ви граєте в Києві на стадіоні "Динамо", бийте по м'ячу так, щоб він перелетів через трибуну й закотився на Труханів острів. Поки його розшукають, — дивись, час уже й минув; г) а коли на стадіоні ім. М. С. Хрущова, — бийте так, щоб м'яч упав у Чернігівській області! Ви виграєте!

. . .

Фіз-культ-ура!

Кочівники

Надходив Новий рік, надходив січень місяць Нового року, надходили звітно-виборчі колгоспні збори.

Один голова, одного колгоспу, з одного району, однієї області на Новий рік чекав з охотою, з радістю, з гускою, з пирогами, з холодцем, з чаркою, з сім'єю, з гостями, з нетерпінням, з ентузіазмом.

— Чи не забагато? — підраховуючи все приготоване до Нового року, запитала дружина в того одного голови.

— Поїмо! — рішуче промовив голова колгоспу.

— І поп'ємо! — додав того самого колгоспу комірник, що жив з головою в одній хаті і зайшов до голови в кімнату на предмет роз'яснення деяких питань, що самого комірника непокоїли.

А саме:

— Чого воно так поволеньки та зустріч Нового року надходить, і чи не можна почати зустрічати Новий рік хоча б 30 грудня, бо досить уже нам бути в тенетах старих традицій, час уже, як і скрізь, ламати старі норми — це раз, а по-друге — пироги вже готові, холодець захолов, а що гуска не смажена? Доки холодець поїмо, гуска дійде! Тридцятого б почали, воно б і показувало, що зустрічаємо Новий рік активно, а не так — шалай-балай! Як по-вашому?

Дружина не погодилась:

— Зустрічатимемо, як і всі, — 31-го! Ідіть та сирівець після вчорашнього пийте! Хоча б на один день повисихали! Страмнючі!

* * *

Про наступні звітно-виборчі збори голова з комірником говорили не з таким запалом, чекали їх без ніякого ентузіазму, і щодо цих зборів аж ніяк їм не хотілося ламати норми часу, щоб їх прискорити.

— Як же ж воно з тими зборами буде? — питав, похнюпившись, комірник.

— А як? — сумно говорив голова. — Зустрінемо Новий рік, одсвяткуємо різдво, тоді коненят у гарбу, все, що в хаті, на гарбу та в район. Бо після зборів навряд чи тут удержусь.

— Та воно так! З квітня жодних колгоспних зборів! Хазяйство…

— Ой, не нагадуй мені про те хазяйство! — махнув рукою голова…

— А випито скільки?! А поїдено з колгоспної комори скільки?! А воно ж, мабуть, і ревізія буде! — нудив комірник.

— Та мовчи вже хоч ти! І без тебе буде кому пиляти! — перебив голова.

— Ну да, ви — в район, я знаю, що район вас кудись у другий колгосп повезе рекомендувати, як і торік. Там провалили, до нас привезли! А я ж як?

— Мене пристроять, тоді й ти до мене перейдеш!

— Якби ж і з коморою!

— Там своя комора буде!

— А не знаєте, в який колгосп вас повезуть?

— Хіба вгадаєш? Де приймуть! Народ тепер здорово потвердішав! Та десь устромлять!

— Та то встромлять! Народ у нас у районі енергійний!

— Взагалі, не журись!

* * *

Прочитали ми вищенаписане одному знайомому колгоспникові, чи буває, мовляв, таке на світі білому, а він зразу:

— Та це ж ви про голову колгоспу "Жовтень", Таращанського району, Київської області, Потеряйка!

— Хіба?

— Факт! Отак його й возить районне керівництво з колгоспу в колгосп! З одного колгоспники потурять за нездатність господарювати — другому сватають! Там нахазяйнує по самі тпруті, — наженуть, його везуть до іншого… Так і кочує з місця на місце. Торік Потеряйко був у "Комуністі", цього року в "Жовтні". І в комірника живе, і з комори без ордерів бере! Ну, як в око вліпили!

— А в районі хіба не знають?

— Та яке там не знають? Знають! Самі ж і возять!

* * *

Побачивши, що наш знайомий колгоспник дуже обізнаний в цій справі, ми його запитали:

— А по інших районах таке буває?

— Ну, не так уже часто, а проте, на жаль, буває, — відповів мудрий колгоспник.

— Що ж робити?

— Та я вже, — каже, — й сам про це думав! Воно й само має закінчитися, бо дізнаються ж усі колгоспи в районі про таких мандрівних голів, і вже ніде їх не прийматимуть. А людей шкода… По-моєму, слід організувати міжрайонний обмінний пункт для таких голів… Щоб район з районом мінявся такими головами. Можна й додачі давать…

— Та ви винахідник!

— Тільки на директора такого обмінного пункту призначити треба обласного прокурора!

— Ой же ж і молодця! — потиснули ми руку мудрому колгоспникові.

Перша подорож

Не зовсім чітко вже пам'ятається, куди саме малося подорожувати, чи в Америку до індійців, чи в Африку за слоновими іклами, леопардовими та лев'ячими шкірами, а подорожувати вирішено було обов'язково…

Очевидно, спочатку треба було одвідати Робінзонів острів, потиснути руку правнукам П'ятниці, потім того висісти з човна на якімось африканському березі, настріляти слонів, бегемотів, левів, леопардів та тигрів, подратувати патерицею крокодила, тюкнути на боа-констріктора і вже аж тоді з слоновими іклами та з усіма звірячими шкірами майнути човном через Атлантичний океан до Америки, одвідати "Дядькову Томову хижку" та подивитися, як "Яструб'ячий кіготь" здирає з бліднолицих скальпи.

Майн-Ріда й Фенімора Купера перечитано було геть-чисто все, що було у волосній бібліотеці і в околишніх школах, траплялося іноді викрасти або випросити через покоївок книжку і в пана.

Зібралися ми до Африки та й до Америки спочатку були втрьох: я, Панько Верба й Омелько Канда.

А коли постало питання, у кого буде "Яструб'ячий кіготь" дерти скальпа, — вирішили взяти Сашка Кендюха, опецькуватого й неоковирного мамія, що його всі ми не любили, бо до школи він не приходив, а приїздив з хутора, і завжди на перемінці витягав із торби або

ковбасу, або смажене курча, тоді як ми підснідували хлібом з огірком або з цибулею.

— Візьмемо Сашка! Як прийде до скальпа, ми випхнемо його, хай з нього деруть, у нього голова здорова і волосся цупке!

Сашко погодився. Про скальпа ми йому, звісно, не говорили.

Та Сашко нам був корисний іще й тим, що мав змогу набрати на дорогу сала, хліба, яблук і навіть грошей. Він нам признався, що знає, де баба гаманця свого ховає, а в баби було не менше як п'ять карбованців!

П'ять карбованців! Чорті й куди можна було заїхати за п'ять карбованців та ще з своїм салом, хлібом і яблуками!

Не в Африку, а за Африку можна заїхати за п'ять карбованців, аж отуди, де Суматра — Ява — Борнео — Целебес — Сандвичеві — Курільські — Кольський — Канін — Апенінський, як у географії ми заучували…

Карти в школі не було, так учитель, було, як скаже:

— Починай зверху!

І починаєш:

— Кольський — Канін — Скандінавський — Ютландський — Піренейський — Апеннінський — Балканський — Тавричеський, ілі ж Кримський.

Півострови в Європі…

Так само й з островами:

— Корсіка — Сіцілія — Сардінія!

— Ну, далі, — вчитель натискає.

— Суматра — Ява — Борнео — Целебес!

— Ну, далі!

— Кріт! І той… як пак його… Берінговий пролив і той… Гри… Гри… Гринляска!

— Ставай у куток!

Так що географію ми знали…

Човна ми намітили вкрасти у діда Підситка в озері, — дід Підситок там ятері становив, карасі ловив, — уночі перетягти того човна до річки (Ташань — річка зветься), попливти по Ташані до Ворскли, Ворсклою до Дніпра, Дніпром у Чорне море, — ну, а морем — там уже путь проста як на долоні — у Дарданели, Босфор, з Босфору взяти трохи цабе у Бабельмандебську протоку, а звідти вже до Африки, "як до соломи".

Сашко Кендюх понатягав уже паляниць, сала, яблук, сірничків, солі… Все це ми поховали у глинищі за кладовищем.

Був кінець травня.

Одної темної ночі, коли вже дід Підситок повтикав на озері свої ятері, ми крадькома перетягли човна з озера на річку.

Тої ж ночі ми задовго до світанку мали й чкурнути, та Сашко Кендюх ніяк не міг дістатися до бабиного гаманця, — бабі чогось тої ночі не спалося, — усе вона кректала та й кректала, і задрімала аж удосвіта.

Доки Сашко пантрував бабу, ми з Паньком та з Омельком попереносили з глинища до човна харчі та сяку-таку одежинку.

Уже зазорювало, коли прибіг, захекавшись, Сашко:

— Шість карбованців! — вихекнув Сашко.

— Ого! — огокнули всі ми, і давай мерщій укладатися в човен.

Я вже й не докажу, чого того дня нечиста сила зірвала діда Підситка ні світ ні зоря, — базарний день, здається, у містечку був, — так він зарані вирішив потрусити ятері, щоб на базар першим із свіжиною з'явитися.

Підійшов дід до озера, — нема човна…

Дід гульк! — а від озера через луки до річки по траві слід, де ми човна тягли (отакі ми були мудрі, що так ото сліди замітали!), дід тим слідом до річки, і тільки-но ми хотіли одіпхнутися, як Підситок:

— А куди ж ото ви, шибеники, га?!

Ну, ми з човна, як жаби — прямо у воду! Води в річці було по пояс… Я встиг ухопити паляницю. Бабиних шість карбованців було зашито у Панька в поясі… Чкурнули ми луками аж до Ясенового. Це — такий лісок за селом, з глибокою посередині балкою. Посідали ми в балці у густій ліщині, сидимо, сопемо:

— Що далі робити?

Тим часом гемонський дід Підситок зчинив галас на все село:

— Ач які, сукини сини! Острожники, бузовіри, хамлети!

Телесувався дід біля човна, — всеньке село збіглося.

— Чиї?

Дід упізнав усіх і зразу ж виказав, чиї…

Матері наші, кожна по-своєму:

— Ой боже ж мій!

І кожна тут же таки почала шукати чогось такого довгого і замашного…

— Де ж вони, дайте мені мого?! — кожна мати по-своєму вдарила руками об поли.

— Подалися в Ясенове! — пихнув люлькою дід. — Ні, ви дивіться, люди добрі, човна вкрали! Чим би ж я тоді ятери становив?! Га?! От харцизяки! Впіймаю — рішу!

— Куди ж ото вони зібралися? — плачучи, запитала моя мати.

— Хоча б куди там вони прямували, а кінець один — острог! — махнув рукою дід Підситок.

Тоді матері, ще раз кожна по-своєму:

— Царице наша небесна! Ой, дайте мені мого!

Дід Підситок повикидав на траву з човна одежину й усі наші запаси:

— Забирай, чиє воно тут є! Та поможіть мені човна в озеро перетягти! Іч, хлюсти, трави скільки потолочили! Беріться, рюмсаєте тут! Дивитися за лобурами краще треба, щоб не хникати потім! Матері!

Взялися наші матері за човна і разом з дідом перетягли його назад до озера…

Дві доби ми сиділи в Ясеновому, в балці… А потім увечері пішли додому.

Мати дуже плакали, а батько повчав, як з дому тікати в подорож…

Фантазія, пам'ятаю, зародилася в мене в гарячій моїй голові, а батько вибивали її зовсім з іншого місця… Віжками…

Панько й Омелько теж днів зо два сідали на ослін потихеньку, охляпом і при цьому кривилися.

За тиждень навідався з хутора Сашко Кендюх.

— Ну, як? — запитали ми його.

— Два налигачі тато на мені побили! Дуже сердилися! — розповів Сашко.

— А бабині гроші? Шість карбованців?

Панько гроші віддав Сашкові, ще як ми в Ясеновому сиділи.

— Я підкинув бабі біля того місця, де вони гаманця ховають. Бабуся думають, що то вони витрусили їх, як у суботу на свічку брали.

Отак закінчилася наша подорож до Африки за левами й до Америки подивитися, як деруть індійці скальпи з бліднолицих.

Давно-давно це було…

Було це чи не того літа, як коронувався на царство останній російський імператор і як староста ганяв усіх до церкви молитися за многі цареві літа.

Не дуже гаряче, видати, молилися тоді за царя й імператора, бо літа йому вийшли не такі вже дуже й довгі, а, головне, останні і для нього, і для всенької його династії.

У ніч під Новий рік

I

В одному колгоспі, одного району, одної області трапилася страшна пригода…

У ніч під Новий рік щось украло в тому колгоспі сторожа!

Був сторож, і як язиком його злизало.

У тому колгоспі по штату всього тільки 18 сторожів…

Не вісімдесят, а всього тільки вісімнадцять.

Сторожі між собою живуть тихо, мирно, у згоді та злагоді.

Вони собі сторожують, сонце собі крутиться, трудодні собі йдуть…

Щоб коли-небудь виникла серед них, серед сторожів, якась там сварка, — то боже борони!

Хіба як у підкидного грають, та хтось не ту масть підкине. Але це буває дуже рідко, бо грають вони у підкидного так, що й у карти вже не дивляться, — такі спеціалісти: дійшли вже до того, що без карт грають, а так — на мигах.

Отже, й сваритися нема причин.

Буває іноді, що стерегти нема чого, — так і з цього становища виходять: стережуть тоді один одного, щоб прогулів не було.

Одне слово, — хороші сторожі, кваліфіковані і з чималим стажем.

Троє з них уже в похилім віці, старенькі, а решта — нічого, у доброму ще здоров'ї, і як не грають під коморою у підкидного, тоді борються — "навхрест" або "під силки", а як боротись не хочеться, тоді йдуть на товарно-молочну ферму:

— Ану, хто бугая підніме?

Бугай у тому колгоспі — симентал, красунь бугай, Цезар називається, 918 кілограмів на вагу, але характером плохий, сумирний, дається піднімати, тільки стогне.

Одному не вдалося ще підняти, а вдвох уже піднімають.

Тільки крекчуть, як піднімають.

Оленка Кленова, найкраща в колгоспі ланкова і найгостріша на язик комсомолка, кинула якось на засіданні правління:

— Та ви б нашим сторожам футбольного м'яча купили! Вони потренуються та "Кубка СРСР" нам виграють! Досить уже їм бугая піднімати!

Сторожі образились та на Оленку:

— Ти не дуже базікай! Що ми сторожі, то нічого, та не забувай, що я тесть, а я свекор, а я дядько, а я кум! Прикуси язика!

І так за дівчину взялися, що якби не парторг із комсоргом, то, дивись би, й той… і ланку б одібрали!

А так, взагалі, ще раз кажемо, сторожі дуже добрі й дуже кваліфіковані, просто таки незамінимі.

І от одного з них під Новий рік щось узяло й ухопило.

Діло було, розповідають, так.

Під Новий рік сторожі вийшли на роботу вже після зустрічі Нового року, бо ніхто до 12-ої години в колгоспі не спав, отже, боятися не було чого, та й злодії у цю ніч теж Новий рік зустрічають, так що можна не хвилюватися.

Зустріли Новий рік і вийшли сторожувати.

Цю ніч не грали в підкидного, не боролися та й бугая не піднімали, бо було важкувато. Походили, покалатали в калаталки, поприходили додому та й полягали спати.

І от другого дня дружина одного з сторожів зчинила ґвалт:

— Нема чоловіка!

Сюди-туди — нема! Уже й вечір — нема!

Подзвонили до району, викликали з міліції собаку-шукача Трефа, а воно тої ночі йшов сніг, сліди поприкидало. Треф побігав по дворах, підбіг до колгоспної комори, нюхнув і прянув до стогу колгоспного сіна, підбіг до стогу і почав одгрібати сіно. Гріб, гріб і вигріб свинячий окіст. Всі тільки:

— Тю!

А комірник потихеньку:

— Здох би ти йому! Де ти на мою голову взявся?

Оленка, що тут була, приснула:

— Дивись! І колоте, а в сіно заривається! Сказано, свиня!

— То воно з морозу! — посміхнувся міліціонер.

II

Крадіжка в колгоспі сторожа справила на всіх гнітюче враження.

Дружина весь час плаче, родичі й сусіди сумують.

Сторожі ходять хмарою:

— Не вберегли!

Скликали екстрене засідання правління, де ухвалили подвоїти штат колгоспних сторожів, щоб один штат сторожував колгоспне добро, а другий штат щоб сторожував перший штат.

* * *

— Чи могло таке трапитись? — запитали ми в свого знайомого мудрого колгоспника.

— Скільки в колгоспі сторожів? — він запитав.

— Вісімнадцять!

— Могло бути! — подумавши трохи, сказав мудрий колгоспник. — Могли вкрасти. Є кого красти!

— А що робити, щоб у колгоспі сторожів не крали?

— Єдиний спосіб — вибрати на колгосп одного доброго сторожа! — посовітував мудрий колгоспник. — Голову колгоспу!

— Що ж йому сторожувати? — ми до нього.

— Колгоспні трудодні! — твердо заявив мудрий колгоспник. — Ніхто тоді в нього сторожа не вкраде!

Самохідна комора

Якось — було це кілька років тому — прибув до одного колгоспу новий голова, Олекса Хапунець. "Обняв владу" і зайшов до колгоспної бухгалтерії. Подивився сюди, подивився туди.

— Бухгалтерія? — грізно запитав Хапунець.

— Так! — одповіли рахівники.

— Це, — которі ордері-мордері? Цок-цок, дайте розписочку! Марш звідси! Я тут житиму!

Рахівники за свої ордері-мордері, за свої "цок-цок" — та з приміщення контори.

Тепер вони роблять своє "цок-цок" у найманій хаті і виписують за хату хазяїнові щомісяця по 15 трудоднів.

Пішов Хапунець по колгоспу далі.

— Сушарня? — запитав.

— Так, сушарня. Торік збудували.

— Гріє?

— Дуже добре гріє, товаришу голово! Зерно виходить сухеньке, як дріб!

— А в мене в хаті чого холодно? І чого я завжди мокренький, як чіп? Розібрать і збудувати піч у мене в хаті! — наказав голова.

Розібрали сушарню і збудували піч у голови на квартирі.

Та й пішов голова по колгоспу далі.

— Що за будинок? — грізно запитав він.

— Клуб, товаришу голово!

— Клуб? Це — которі лекції? Танці?! "Запорожець-полтавка"?! "Наталка за Дунаєм"?! А кури мої надворі?! Га?! Кури, питаю, мої надворі?! Га?! — гагакнув голова.

На вечір Хапунцеві кури кудкудахтали в колгоспному клубі, і Хапунців півень ходив по сцені, мов турецький султан із "Запорожця", викукурікуючи: "Як тихо тут і як спокі-і-і-йно!"

Та й пішов голова по колгоспу далі.

— Оце такий для мене город?! П'ятнадцять соток?! Для голови колгоспу? Ха-ха-ха! — зареготався голова.

Зареготався та й нарізав собі 60 соток городу.

Адміністративно-господарська діяльність нового голови колгоспу на цьому кінчилася, коли не рахувати ще одного геніального заходу: призначення на головнокомандуючого колгоспною коморою своєї людини.

Далі почалися "біжучі" справи.

Бігали до колгоспної комори од голови і бігали з колгоспної комори до голови.

Носили хліб, носили сало, олію, м'ясо, пшоно, яйця.

Потім бігали на ферму, носили молоко, та все без ордерів, та все без ордерів.

Колгосп той до хазяйнування в ньому Хапунця був одним з передових не тільки в районі, а й в області, а тепер він захудав, захирів й опинився далеко позаду від інших колгоспів у районі.

Колгоспники вболівають за свій колгосп, вони хочуть повернути своїй артілі її колишню славу, та голова на заваді…

Сигналізували про головині "подвиги" колгоспники районному прокуророві, але прокурор "одсигналізував" їхні сигнали назад до голови, а голова почав сигналістів "сигналізувати".

— Я вас, — каже, — так одсигналю, що душа ваша моїх сигналів перелякається та парою з вас і піде.

Колгоспники з нетерпінням чекали на звітно-виборні збори і готували для голови "вороних".

Хапунця прокотили з вітерцем.

* * *

Наш знайомий, мудрий колгоспник, прочитавши про Хапунцеві діяння, сумно похитав головою:

— От та гемонська комора.

— Що таке? Яка комора? — здивувались ми.

— Колгоспна комора! Ви розумієте, — каже мудрий колгоспник, — найбільше колгоспних керівників, типу вищепойменованого голови, спотикаються на колгоспних коморах…

— Як це?

— А так! Ото ж у коморі — сало, олія, мед, борошно, цукор… Воно й тягне кожного такого голову. А ордерів вони не люблять… І

спотикаються… І ота комора обов'язково кінець кінцем веде кожного з них далеко поза комору. І надовго…

— А що робити?

— Я вже давно над цим думаю. Єсть у мене ідея про самохідну колгоспну комору. Це така комора, що, коли до неї посилає голова чи хтось інший з керівників без ордера і як тільки посланець ступне на східці, — комірник автоматично вилітає з комори, двері автоматично зачиняються, і комора самоходом од'їздить — од'їздить від порушників Статуту артілі… Вони до неї, а вона від них. Не дається, щоб її відімкнули. А як з ордером людина йде, комора спокійно собі стоїть. Як, по-вашому, — питає мудрий колгоспник, — можна таку комору збудувати?

— Тяжко! — кажу.

— Тяжко? — посміхнувся мудрий колгоспник. — "Катюшу" вигадали, — а комори щоб не вигадати! Ну, коли "самохідну" тяжко, то хоч таку, що як тільки без ордера хтось у комору вскочить, а двері — грюк, і зачинились. І не відчиняються, аж поки прокурор прийде.

— Таку легше! — потвердили ми.

"Зоре моя, вечірняя…"

В одному селі, одного району, одної області єсть хороший колгосп "Зоря".

У тому колгоспі тямущий, досвідчений голова, хороші бригадири.

Єсть там партійна і комсомольська організації, єсть колгоспний актив. І не такий собі актив, а справжній, активний актив.

Колгосп хазяйнує добре, збирає рясні врожаї зернових і технічних культур, тваринництво в нього розвивається поверх плану; виконує він справно усі зобов'язання перед державою, колгоспники не ремствують на оплату трудодня, а зовсім навпаки.

Колгосп "Зоря", як бачимо, хороший колгосп.

Районний партійний комітет того району навіть любить цей колгосп. Але він дуже полюбляє й інститут уповноважених.

Чи то сівба, чи жнива, чи поставки державі — зразу в усі колгоспи їдуть уповноважені райкому.

В кожному районі єсть різні районні організації і установи. У різних районних організаціях та установах єсть, розуміється, свої уповноважені...

От одного чудесного літнього дня, коли половіли жита, наливалися пшениці і благодатне сонце обгортало своїм ласкавим промінням артільну землю, до колгоспу "Зоря" прибула солідна людина, яка й одрекомендувалася голові:

— Уповноважений. На жнива!

Голова потис уповноваженому руку:

— Дуже прошу! Допомагатимете! Заходьте, розташовуйтесь!

Колгосп "Зоря" має непогане приміщення для приїжджих.

За два-три дні ще приїхала солідна людина:

— Уповноважений "Райзаготскот"!

— Прошу, — запросив голова.

Якось так сталося, що того часу "Зорі" дуже поталанило на уповноважених.

Поз'їздилися:

Уповноважений "Райкоопяйце".

Уповноважений "Райвовна".

Уповноважений "Райриба".

Уповноважений "Райраки".

Уповноважений "Райграблі".

Уповноважений "Райґудзик".

Щоб недовго писати, скажемо, що приїхало туди щось із п'ятнадцять солідних уповноважених.

Приїхали ще один агент страховки, другий — перестраховки і т. д.

Голова колгоспу "Зоря" зустрів усіх гостинно, ласкаво й привітно:

— Дуже прошу, товариші! Розташовуйтесь!

Тьотя Уля будинком для приїжджих завідувала і обіди їм варила. Борщ такий, що навіть уповноважені з хронічним колітом казали: "Дивись! Дома я самий легенький суп їм, — і пече, а тут три миски борщу, не поспішаючи, викушаєш, — і нічого. Перші дві години трохи важко дихати, а не пече зовсім".

Почали уповноважені в колгоспі жити та поживати.

А колгосп "Зоря", — ми це підкреслюємо, — був колгосп хороший, справний, всі роботи виконував вчасно, мав досвідченого агронома, свого зоотехніка — комсомолку, колгоспом виховану і вивчену. Народ у колгоспі був дружний, роботящий, прекрасно міг сполучати державні інтереси з особистими, — радянський, одне слово, народ...

Прийшов уповноважений до жниварки.

— Ну, як тут у вас? — питає.

Оксанка, в'язальниця, йому:

— Увечері, товаришу, розповімо все. Тепер кожна хвилина дорога, б'ємо рекорд в'язання снопів.

Почалася молотьба. І на молотьбі уповноваженому кажуть:

— У нас погодинний графік! Усе розраховано. Не заважайте, дорогий товаришу!

Інші всі уповноважені ходять, а їм:

— Яйця — виконано! Молоко — виконано! М'ясо — здаємо в рахунок плану наступного року.

Жилося уповноваженим продуктивно.

Вранці повстають, підуть до ставка, скупаються, прийдуть, поснідають, полежать у садку, потім походять, потім знову полежать у садку, перед обідом підуть скупаються, пообідають, після обіду полежать у садку, потім пройдуться, знову полежать, потім пополуднують. Як

сонце спадати почне, підуть у поле пройдуться, перед вечерею скупаються, потім повечеряють, після вечері посилають у район телефонограми:

— Заготовлено 102 проценти, але ми на досягнутому не зупиняємося…

Увечері перед сном збираються в садку, під дубом, сидять, одпочивають, потім лягають спати.

Уповноважений "Райраків" знав напам'ять "Графа Монте-Крісто". Вечорів з двадцять пішло на "Монте-Крісто" — уповноважений розповідав, а всі слухали.

Уповноважений "Райвовни" сказав, що він знає напам'ять "Анну Кареніну", але коли "Монте-Крісто" скінчили і взялися за "Анну Кареніну", виявилося, що "Райвовна" її не тільки не знає, а плутає з "Нарисами бурси" Помяловського.

Засумували уповноважені.

Якось одного дня ввечері, після трудів праведних, сиділи уповноважені під дубом. Сиділи, сумували. Мовчали.

І от уповноважений "Райгудзик", глибоко зітхнувши, потихеньку почав:

Зоре моя, вечірняя,

Зійди над горою…

Підхопив "Райриба", за ним ще хтось, а потім вступили всі.

Виявилося, що всі уповноважені мають чудові голоси — баси, тенори й баритони.

Вони так проспівали "Зоре моя, вечірняя", що тьотя Уля, мивши посуд, впустила миску, а ланкова Галинка вскочила до клубу та:

— Дівчатонька! Голубоньки! До нас Григорій Гурович Верьовка приїхав! З чоловічим хором!

Виявилося, що то не чоловічий хор із народного хору, а уповноважені так співають.

Почин — дорожчий за гроші...

Щодня співали уповноважені. "Райгудзик", виявилося, був колись диригентом у клубі.

І що ви гадаєте?

Восени на обласній олімпіаді художньої самодіяльності першу премію дістав "Хор районних уповноважених у колгоспі "Зоря".

* * *

Мудрий колгоспник, прослухавши все це, лукаво заявив:

— А що ви гадаєте? Виходить, що й уповноважені в колгоспі, де все виконується вчасно й сумлінно, можуть дати неабияку користь!

Мудрий колгоспник говорив, а в його чудесних глибоких очах ніби якісь такі веселі чортенята стрибали.

Проліски

1

Ольга Іванівна Пролісок лежала на канапі й читала газету.

Олег Петрович Пролісок сидів біля столу й лагодив спінінга.

Проліски — Ольга Іванівна та Олег Петрович — були жінка й чоловік, хороше таке радянське подружжя.

Жили Проліски між собою дружньо, одне одного любили, сварилися, — ні, не сварилися, а сперечалися коли-не-коли, та й то тільки тоді, коли до цього була якась дуже важлива, та до того ще й принципова, причина.

Були вони молоді, повні сили та енергії, працювали радісно та творчо, — і життьова перед ними дорога слалася широка та ясна.

Звали вони одне одного Олею — Ольга Іванівна говорила про свого чоловіка: "Мій Оля", а Олег Петрович про дружину так само говорив: "Моя Оля".

Друзі їхні про них запитували, усміхаючись:

— Як там наші Олі, не чули?

І було в їхній кватирі далеко більше радості, ніж смутку, і значно більше веселих пісень, ніж зітхань.

Ольга Іванівна, продивившись газету, якось так аж ніби з серцем одкинула її набік:

— Ет! Цікаво мені дуже! Подумаєш!

— Що таке, Олю? Що ти там такого вичитала? — запитав Олег Петрович.

— І що наші газети собі думають? — сердито кинула Ольга Іванівна.

— А що, по-твоєму, вони повинні думати? — усміхнувся Олег Петрович.

— Почитай сам! Склад фінляндського уряду надрукували, для його місце знайшлося, а складу Київської футбольної команди ще й досі нема! А вже квітень! Інтересно мені дуже, чи в них там за прем'єра Кекконен, чи Крекконен і чи два в них міністри внутрішніх справ, чи двадцять два. А хто капітан футбольної команди, я й досі не знаю! А хто за воротаря, чи Зубрицький, чи хтось інший, — я й досі не знаю! І чому я повинна мучитись та ворожити, чи перевели Юста до основного складу, чи залишили в дублі? Чи залишився Пономарьов у складі команди, чи не залишився? А вони мені про Кекконена.

Олег Петрович весело засміявся:

— Олю, голубочко! Та не всі ж радянські громадяни футбольні болільники! Може ж, єсть і такі, хто й міжнародною політикою цікавиться?

— Нема таких! — аж підскочила Ольга Іванівна.

— Олю! Що ти?! — і собі аж підскочив Олег Петрович. — Це вже ти занадто!

— Ні, — схаменулась Ольга Іванівна. — Я хотіла сказати, що "кожному овощу — свій час"; взимку, розуміється, можна й про Фінляндію прочитати, а коли за якихось кілька днів початок футболу, газети повинні вчасно інформувати читачів про найпекучіші справи нашого

внутрішнього життя, щоб народ не нервувався, та й взагалі міжнародні події могли б почекати до кінця футбольного сезону.

— Ти, може, Олю, ще й таке скажеш, шоб і про весняну сівбу не писати, а тільки…

Ольга Іванівна перебила чоловіка:

— А що ти гадаєш?! Що таке весняна сівба? Агротехніку виконав, вчасно посіяв, — от і врожай! Все ясно! Ніяких тобі ні пасовок, ні комбінацій! І ніколи ніякого гола! А футбол не те! Не зважиш зарані всього, не передбачиш різних комбінацій і… гол! Не переведеш Юста…

— Та що тобі той Юст? Юст, Юст… Юст іще молодий! Уже коли переводити, так Комана…

— А чому саме Комана?

— А чому саме Юста?

— Тому саме Юста, що Юст — Юст! У Юста такі пасовки… І такий удар…

— Який удар у Юста?

— А такий удар у Юста, що він як д-д-дасть, так аж сам увесь блондин, і кучерявий…

— А-а-а…

— І взагалі ти, Олег (коли Оля гнівалася, вона свого Олю звала Олегом)… завжди проти мене в футболі, а який ти, скажи, футболіст… У

футбол спінінгом не грають… Я сказала Юст, значить, Юст, і не дратуй мене…

— Олю, голубочко, заспокойся! Тобі не можна хвилюватись, у тебе такий стан… Юст, так Юст! Тільки ж якби ж твій Юст краще по голу бив, а то…

— Хто, Юст не вміє по голу? Юст?!!

— Ну, не буду, не буду. Вміє, вміє! І по голу вміє, і пасовки вміє… Все вміє… Юст…

І запанували в кімнаті спокій і тиша знову.

Олег Петрович, лагодивши спінінга, мугикав:

Я дивлюсь тобі знову ув очі.

Ти, наш човник, пливи, запливай.

Ольга Іванівна лежала на канапі, мріяла… А помріявши, зітхнула:

— Аж до 15-го квітня ще чекати! Ой!

2

— Здоровенькі були, мої любі Олі! — весело вигукнув Іван Іванович Конвалія, друг Пролісків, товариш Олегів по інституту, заходячи до кімнати. — Що, спінінга лаштуєш?

— Та пора вже! Вже Дніпро од криги чистий!

— Пора, пора: вже на базарі щуку бачили! А ви, Олю, про що мрієте?

— Оля про футбол, як завжди! Не дочекається ніяк 15-го квітня, — кинув Олег Петрович.

— Та й ти ж, мабуть, уві сні стадіон ім. Хрущова бачиш! Ви ж обоє не болієте, а горите… Ну, ви кляті болільники, а такого болільника, як директор нашого заводу, їй-бо, я ще не бачив! Хворіє, буквально, хворіє! В день матчу ходе очманілий по заводу, і не підходь!

— А на заводі футбольна команда є? — підвелась Ольга Іванівна.

— Аякже, єсть! І хлопці єсть спритні, та нема ні стадіону, ні путнього майдану.

— Як же ж це так? — підскочила Ольга Іванівна. — Директор — такий болільник, а про свою, заводську команду не дбає! Та я б такого директора й на матчі не пускала!

— А от же бачите — єсть такі люди: чуже любимо, а свого не помічаємо… Буває… А хто то вам шибку розбив?

— Та то вчора хлоп'ята у дворі в футбола грали й торохнули!

— А ти, Олег, любиш футбол?

— Ніби не знаєш?

— Болієш?

— Болію!

— А ти депутат міської Ради?

— Депутат!

— Чого ж ти не подбаєш, щоб міськрада взялася побудувати майданчик для дитячого футболу, щоб юні футболісти били по воротах, а не по вікнах… І взагалі майданчики для дитячого спорту…

Ольга Іванівна засміялася:

— Ага, депутат!

Олег Петрович, махнувши спінінгом, заспівав:

Солов'ї, солов'ї,

Не тривожте солдат!

— А я, діти мої, — захоплено говорив Іван Петрович Конвалія, — воду люблю, Дніпро люблю, човна люблю, весла люблю! Сядеш, махнеш веслами і летиш голубими хвилями, крутими дніпровими берегами милуючись… Яка краса! Я й не проти футболу… Але якось аж сумно, що й досі не закінчили відбудови стадіону ім. Хрущова! Навіть душових кімнат, кажуть, для футболістів нема!

— Як нема? — скрикнула Ольга Іванівна.

— А так: нема! Бігають до будинку фізкультури під душ!..

— Ганьба! А куди дивиться міністр цивільного будівництва т. Козюля?

— На матчі дивиться! Він — болільник!

— Не пускать! Університет одбудували, метро будують, а стадіон не готовий!..

— Олю! Олю! То ж таки університет…

— А то таки стадіон! Можна трохи й не повчитися…

— Олю! Олю!

— Ольго Іванівно, — заливався Конвалія, — оце здорово! Спорт, виходить, над усе?!

Гаряча Ольга Іванівна захопилася:

— Над усе! Спорт над усе! Народ здоровий, сильний, красивий…

— Народ грамотний, освічений, культурний, — в тон їй підхопив Олег Петрович…

Конвалія перекричав їх:

— Я вас, мої любі Олі, помирю! Чудесно, що в нас єсть університети, прекрасно, що в нас єсть стадіони… Треба, щоб і університети, і стадіони, коли вони єсть, щоб вони були і обладновані, і устатковані як слід.

— А як їх нема?

— А як їх нема, треба будувати. Спорт набрав всенародної ваги, народ любить всі види спорту й захоплюється ним. Отже…

— Отже, — Олег Петрович серйозно подивився на Ольгу Іванівну. — Отже, Олю, не підскакуй ти так різко… Тобі не можна… Бережи майбутнього футболіста чи спінінгіста!

— Футболіста!

— Ну, гаразд, хай буде футболіст! Так от і не скакай, бережи! І взагалі я задумуюсь, як ти будеш це літо на матчі ходити?

— А що таке?

— Ну, все ж таки такий стан…

— От і ходитиму! Хай дивиться, хай тренірується! Сезон кінчиться, а маленький наш світ побачить… Кажуть, що малятко на того подібне, на кого мама останні місяці найбільше дивиться… От якби ти, Олю, крайнього лівого в команді грав! А то…

— А то що? — аж упав Конвалія. — На всю футбольну команду буде схожий? А ти, Олег Петрович, візьмись… Може, хоч у дубль візьмуть?

Олег Петрович посміхнувся:

— Доведеться, очевидно! На кандидата ж наук вивчився! Може ж, і на крайнього лівого як-небудь видерусь?!

Весело реготалися Проліски з Конвалією…

До початку футбольного сезону залишилося десять день! — промовила Ольга Іванівна.

Примітки

1

Нині Донецька.

2

Колишній район міста Києва.

3

Так називали на той час Державні премії СРСР.